VEDAT
TÜRKALİ

KOMÜNİST

Vedat Türkali
Komünist

Vedat Türkali;

1919'da Samsun'da doğdu. Asıl adı Abdülkadir Pirhasan'dır. Ortaöğrenimini Samsun Lisesi'nde yaptı. Yüksek öğrenimini 1942'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Maltepe ve Kuleli Askeri Liseleri'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1951'de siyasal eylemlerde bulunmakla suçlanarak tutuklandı. Askeri mahkeme tarafından dokuz yıl hapis cezasına çarptırıldı. Yedi yıl sonra koşullu olarak serbest bırakıldı. Rıfat Ilgaz'la birlikte Gar Yayınları'nı kurdu. 1960'ta Dolandırıcılar Şahı ile ilk senaryo denemesini yaptı. Otobüs Yolcuları, Üç Tekerlekli Bisiklet, Karanlıkta Uyananlar gibi önemli filmlerin senaryolarını yazdı. 1965'te senaryosunu yazdığı Sokakta Kan "Vardı ile yönetmenliği de denedi.

Kurgusu, anlatım tekniği ve gerçekçi yaklaşımıyla çağdaş edebiyatta bir aşama olarak nitelendirilen Bir Gün Tek Başına'yı Mavi Karanlık izledi. Yeşilçam Dedikleri Türkiye ve Tek Kişilik Ölümle roman uğraşını sürdürdü.

Vedat Türkali, Dallar Yeşil Olmalı adlı oyunu ile TRT 1970 Oyun Ödülü'nü, Bir Gün Tek Başına ile Milliyet Yayınları 1974 Roman Yarışması'nda Birincilik Ödülünü ve 1976 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanmıştır.

Dolandırıcılar Şahı, Otobüs Yolcuları, Üç Tekerlekli Bisiklet, Şehirdeki Yabancı, Karanlıkta Uyananlar, Bedrana, Kara Çarşaflı Gelin'nin senaryolarını yazdı. Sokakta Kan Vardı, Korkusuz Aşıklar ve Kopuk filmlerinin ise senaryolarını yazarak yönetmenliğini yaptı.

Senaryolarını yazdığı Karanlıkta Uyananlar (1965) ve Kara Çarşaflı Gelin (1977), Antalya Film Şenliği'nde En iyi Senaryo Ödülü'nü almış; yine senaryolarını yazdığı Bedrana ve Güneşli Bataklık filmleri de Carlovy Vary Film Şenliği'nde Cidale ve işçi Sendikaları Özel Ödülü'nü kazanmıştır.

Vedat Türkali'nin yayımlanmış başlıca eserleri: Bir Gün Tek Başına (Roman,1974), Eski Şiirler, Yeni Türküler (Şiir, 1979), Üç Film Birden (Senaryo, 1979), Mavi Karanlık (Roman, 1983), Eski Filmler (Senaryo, 1985), Bu Gemi Nereye (Yazılar, 1985), Yeşilçam Dedikleri Türkiye (Roman, 1986), Tek Kişilik Ölüm (Roman, 1990), Ölmedikçe (Yazılar, 1999) ve 141. Basamak (Oyun), Güven (Roman, 2 cilt, 1999).

Komünist son eseridir.

Vedat Türkali
Komünist
Yeni Seri: 288
Türk Edebiyatı: 38

Genel Yayın Yönetmeni Hasan Öztoprak
Kapak Tasarım Azad Aktürk

İlk-ortaokul boyunca, okulda belletilenler doğrultusunda ateşli bir Kemalisttim. Babam namazında, orucunda, yobaz denecek ölçüde Müslüman, Kemalist reformlara tiksinerek karşı çıkan, şeriat yanlısı biriydi. Tüm ailem, çevrem de öyle. Üç ablam da okuldan alınmış, okutulmamıştı. Nedeni yoksulluk kadar, okulda başlarını açıp çizgiden çıkacakları korkusuydu. Herkes Kuran okuyordu evde. Özellikle cumhuriyet bayramlarında, ya da bir başka şenlik günü kente gezmeye gitmeleri için babamdan izin istendi mi alınacak yanıt belliydi; “Ne işleri var orda? Oturup Kuranlarını okusunlar evde!” Bir ablam hafızdı; ben de Kuran’ı beş kez hatmetmişimdir. İlkokula başlamadan önce, beş yaşımda var yoktum, ablamı da hafızlığa çalıştıran Vasfiye Hocaanım’ın mahalle mektebi’ne yolladılar. Çatık kaşlı, iri yapılı Hocaanım’a o minik yaşımda duyduğum korkuyu, bahçeye bakan, tahta kafes pencereli odada önümdeki elif cüzü’yle çocuk yüreğime dolan sıkıntıyı karabasan gibi anımsamışımdır hep. Amme’yi, Tebareke’yi, sonra da Kuran’ı okul sıralarındayken babam belletti. Bana çok düşkün olan babamdan bir gün az kaldı dayak yiyordum! Okulda aldığım eğitimle övünerek “Türküm!” dememe çok kızmıştı! Ne demekti “Türküm”; “elhamdülillah Müslümanım!” diyecektim! Kemalist okulda öğrendiklerimle evimde, çevremde görüp yaşadıklarımın çelişkisi içinde sallandım bir süre. Liseye geçtiğim yıl dünyaya daha uyanık bakmaya başlamış olmalıyım. Nâzım’ın şiirlerini okuyordum. Okul kitaplarında yer veriliyordu Nâzım’ın şiirlerine. Lisede, ailesini savaşta yitirmiş, kimi kimsesi olmayan, birilerince korunup bakılan, Mehmet diye bir çocuk vardı. “Komünist Memet” derlerdi. Onunla arkadaşlığa başladık. Gazi Kitaplığı diye bir yer vardı Samsun’da. Mustafa Kemal’in, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a geldiğinde kaldığı otelmiş. Gazinin Evi’ydi adı. Anahtarı verilip kentçe armağan edilmiş ona, denirdi. Şimdi müze sanırım. Onun altındaki salon kitaplıktı. Çeşitli kitapları, şiirleri, romanları, bir çokları gibi ben de orada bulup okuyordum. Reşat Nuriler, Hüseyin Rahmiler, Aka Gündüzler, Peyami Sefalar, Yakup Kadriler, Halide Edipler, Burhan Cahitler (O yıllar çok popüler bir romancı), Ahmet Haşimler, Necip Fazıllar, Faruk Nafizler; kimi edebiyat dergileri, *Varlık, Kültür Haftası, Çığır, Yeni Adam*... Bir de öğle yemeği aralarında okuduğumuz lise kitaplığında bulunurdu bunlar. Gazi Kitaplığı, okumaya düşkün kişilerin buluşma, tanışma yeriydi de. Mehmet’le arkadaşlığımız orda oluştu sanırım. Yaşamımda önemli yeri olan bir başka kişiyle Sefer Aytekin’le karşılaşıp

arkadaş olmamız da gene o kitaplıkta başlayacaktı, epeyi bir süre sonra. Mehmet'le konuşa konuşa, kentin o günler en uzak, kıyı semtlerinden birindeki, Kökçüoğlu Mahallesi'ndeki bizim eve geldik bir akşam üstü. Hiç unutmadığım bir gün oldu benim için. İçinde yaşadığımız bizim toplumda da insanların "proletarya", "burjuvazi" ayrımıyla başka başka sınıflar içinde yaşadıklarını; burjuva varsılların, yanlarında karın tokluğuna çalıştırdıkları proleter yoksulların emeği ile yaratılanlara el koyduklarını, onları sömürüp süründürerek varlık içinde yaşadıklarını, bundan kurtulmanın tek yolunun da komünizm olduğunu o akşam ilk kez onun ağzından duydum! Daha önce bir biçimde duyup işittiğim şeyler bizim ülkemizde de vardı demek! Epeyi bunalımlı günler başlamıştı benim için; bu "Komünist Memet" beni de mi komünist yapıyordu?

Ben liseyi bitirip İstanbul Üniversitesi'nde okumak için ayrıldığım 1937 Ekim ayında Samsun, otuz sekiz bin kişinin yaşadığı, Karadeniz'in fırtınalı günlerinde gemilerin yanaşamadan geçtikleri, limansız bir kıyı kentiydi. Bizim mahalle, Kökçüoğlu, Seyyid-i Kutbettin Tekkesi'nin bulunduğu eski mezarlığın üst başında, köyle kent arası bir yerdi. Oradan sonra, Toraman Tepesi'ne kadar, tütün, buğday, mısır tarlaları başlıyordu. Küçük topraklarda tütün, tahıl üreten, yarım yoksul, az sayıda çiftçi aile dışında, mahallelinin geniş kesimi, ya toprakta, ya da kentteki tütün mağazalarında, çeşitli iş yerlerinde çalışan emekçilerdi. Göçmen gelmiş kimi Boşnaklarla doğudan gelen Kürtler, Türkler de iskelelerde, pazar yerlerinde hamallık, küfecilik yapıyorlardı. Babam, kimlik cüzdanındaki adıyla Pirhasan Oğulları'ndan Yusuf oğlu Osman, Ahlat'tan gelmiş, Eskici Mirza'nın kızı Melek'le evlenerek mahalleye yerleşmiş bir Türktü. Babasını '93 Savaşı'nda yitirmiş; amcasının yanında büyümüştü. Yetişkinliğinde çalışmak için önce Batum'a gidip dönmüş, sonra Samsun'a gelip kalmıştı orda. Yürüyerek yapmıştı bütün bu yolculukları. "O kadar yolu nasıl yürüdünüz?" soruma, "Biz kısa yolları biliyorduk!" yanıtını gülerek anımsarım. Annemin babası Kerkük'ten gelmiş bir Türk'müş; annemin annesi Keziban da Kavak'taki Akali Oğulları'ndanmış, derlerdi. Birinci Dünya Savaşı'nda, üç kız, bir oğlan çocuğuyla annemi bırakıp Kafkas Cephesi'ne gitmiş, dört yıl sonra dönmüştü babam. Bu "Seferberlik"te ailenin neler çektiği en sık konuşulan konulardı çevremde. Ev yarı aç geçirmişti bu yılları. Ağabeyim Yusuf ölmüştü. Annesinden kalan elmas küpelerini, yüzüğünü, iki batman (on beş kilo kadar) mısır ununa verdiği

anlatılırdı annemin. Ben, babam askerden döndükten sonra olmuşum. Anımsadığım çocukluk günlerimde Buğday Meydanı, Un İskelesi çevresindeki un mağazalarından birinde, ağırlığı sonraları otomobil acenteliğine kaydırmış olan Seyit Bilaller'in yanında çalışıyordu babam. Mağazanın temizliğine, arkadaki ardiyede sürdürülen un işlerine bakıyor, mal geliş gidişlerinde araba tutuyor, hamalları topluyordu. Hamalbaşı bir tür. Çalıştığı mağazadan haftada beş lira, toplu iş verdiği hamallardan da bir pay alıyordu. Alt kattaki iki odanın, aylık yedi lira kadar tutan kirası vardı bir de. Temel geliri buydu evimizin. Ortanca ablam, evin asıl emekçi kızı, mevsiminde tarlalarda gündelikle tütün dikimine, sonra da, tütün kırmaya gider, büyük sepetlerle eve gelen tütünleri evcek dizerdik. Çok tütün dizdim ben de. Gelire katkıydı bu da. Bir de, hafız olan küçük ablam, ramazanlarda mukabele okumaya çağrılır, oradan da bir şeyler girerdi eve sanıyorum. Mahallemde liseyi bitirip İstanbul'a yüksek öğrenime giden, o dönemde ilk, belki de uzun yıllar tek çocuk ben oldum. Liseyi nasıl bitirebildiğime de hep şaşarım. Beş numara gaz lambası altında oturulan, yemek yenen, yatıp uyunan, gereğinde soba üstünde su kaynatılarak koca leğen konup yıkanılan sobalı tek odada, babam, ben ortaokul ikiye geçtiğimde annem öldükten sonra üç ablam, hiçbir gece evimizden eksik olmayan kapı komşularımızla birlikte olduğum tüm geceler boyu derse çalışabildiğimi hiç anımsamıyorum. Hiçbir sınıfta tastamam kitaplarım da olmadı. Çoğu kez bir defter, bir kalemle gidiyordum okula. Coşkucu bir abartma sanılmasın; çamurlu mezarlıklar arasından, "boklu dere"den geçip Acem Mahallesi-Unkapanı'ndan, kentin öte ucunda, Çiftlik'teki Lise'ye gitmek, hele o yıllar kışları hiç eksik olmayan karlı havalarda işkenceydi. Pabuçlarımın altı delik olurdu çoğunda; karton, mukavva kordum tabanlarına. Ayakkabıma dolan karlı, çamurlu sular içinde buz keserdi ayaklarım. Kışın gelişini beklerken içim titrerdi. Öğle yemeklerinde eve gelip okula yetişebilmem olası değildi; her gün "on kuruş" verirdi babam. Diyebilirim ki, bütün lise boyu öğle yemeklerim, yüz paralık ekmek, yüz paralık peynir, beş kuruşluk tahin helvası idi. Biz gene de mahallenin iyi durumda olanları arasında sayılıyorduk!! Bu koşullarda okulu sürdürüp İstanbul'a, yüksek öğrenime gidebilmişsem, üç ablamın, ola ki bilinçaltı sınıf atlama özlemlerine dayalı, benim yetişip "adam olma"ma tutkuyla bağlılıklarına, bu yolda özverilerle dolu çırpınmalarına borçluyum bunu. Bu bağlılıklarını yaşamları boyu, sonraki güç günlerimde de, hiç şaşmadan sürdürdüler.

Unutamadığım bir çok acılı anım vardır çocukluk günlerimden. İlkokul üçüncü sınıfta, Bozkurt okulunda okuyorum. Mahallemde oyunlardan eksik olmuyorum ama okulda, durumu bizden iyi sayılan çocukların yanında ürkek, çekingenim. Bir gün bahçede, başöğretmen Kemal Bey, daha çok varlıklı kesimin çocukları toplanmış çevresine, ortadaki bir tarha çiçek dikiyorlar. Koşup oynayanlar var bahçede. Biz birkaç gariban da bir kıyıya sığınmış, güneşleniyoruz. Birden arkamdan bir saldırıyla, sille tekme yere düştüm. Neye uğradığımı anlayamamıştım! Başöğretmen Kemal Bey'di. Sille tekme beni bir güzel dövüp hırsını alarak ağacın dibine iteledikten sonra çiçek dikimine döndü gene! Sonradan öğrendik ki, koşanlardan biri mi çarpmış, nedir; bir kız arkasından itilip fidanların üstüne düşürülmüş. O da beni göstermiş niyeyse? "Öğrendik" diyorum, çünkü ben utancımdan kimsenin yüzüne bakamıyorum; mahalledeki çocuklar gelip olayı da, nedenini de bizim eve anlatmışlar, öyle öğrendim. Okula gelip başöğretmene çıktı babam. Ne olacaktı ki? Sosyal durumu kılık kıyafetinden belli babama o herifin bakışını da hiç unutmam. Çocukluk, gençlik yıllarımda bu tür öyküler o kadar çoktur ki, hangisini anlatayım? Tekel oluşmamış demek ki daha; Samsun'da rakı fabrikası olan bir ünlü varsılın, Aslan Bey'in adı bizim mahallede "yoksul babası"na çıkmıştı. Yakınımızdaki bir göçmen köyüne -Çatalarmut?- neler neler bağışlamıştı bu iyi yürekli adam! Çocuklara da okul kitapları yardımı yapıyormuş! Ortaokul iki'de olmalıyım. Okul çoktan başlamış; kitabım yok. Çevrem, ev de içinde, beni zorluyorlar, gidip Aslan Bey'den kitap istemeye. Gittim sonunda. Yazıhanesinde oturmuş adama utana sıkıla sokulup isteğimi söyler söylemez nasıl kovulduğumu anımsadıkça bugün bile ürperti duyuyorum. İşinden söz etmiştim babamın. Ağır koşullara direnme savaşı veren babam bir çuval un istemiş patronundan; olurunu almış. Ücretine "aynii zam" isteği bir tür. Un çuvallarıyla dolu arka mağazadan her ay bir çuval unu, dostu Gülbek'in Unkapanı'ndaki fırınına göndermeye başlamış. Adam topluca marka veriyor bize; akşamları gidip evin ekmeğini alıyorum ben de. Babam bir gün ağlamaklı geldi eve. "Efendi"ye (Patrona "efendi" derdi) un aldığını bir kez daha anımsatmak gereğini duyunca, o iznin bir kerelik verildiğini söyleyip elli lira kadar tutan öteki çuval unların parasını vereceksin, diye tutturmuş. Elli lira nereden bulunacak bizim evde? Babamın çektiği acıyı, evimizin o günler üstüne çöken ağırlığı da unutmam. Sonunda, ortanca ablamın, Ergani'de yolda

çalışan yeni nişanlısı, yaşamım boyu iyiliğini göreceğim Sıtkı Enişte'ye telgraf çekildi. Para geldi; ekmek paralarımız ödendi.

Okulda belletilen basmakalıp sözlerin yaşamda yalanlandığını mahallemizde çıkmış yangınlarda görüp yaşadım bir de. Arka komşumuzda çıkan bir yangında, kira getirir umuduyla küçük bahçemize sığdırılmış bir odalık kulübe yandı. Aradaki iki dut ağacı asıl evi korudu. Bir süre sonra da yukarı Kürt mahallesinde çıkan bir yangında, yirmiye yakın barakamsı ev yandı. Ne bizim yangında, ne de bu yangında, dar günlerde yardıma koşacağını okulda bellediğimiz Kızılay'ı (Hilal-i Ahmer denirdi o günler) gören duyan olmadı! Yoksullar yöresinde geçerli değildi o kural demek! Çoluk çocuk ortada kalmış insanlara bir bardak çayı, bir tas sıcak çorbayı, elleri erdiğince yardımı konu komşu yaptı yapabileceği kadar.

Yaşadığım toplumu gerçek boyutları içinde kavramamda, yaşadığım bu koşulların payı olmuştur kuşkusuz; ancak kardeşçe bir dünya özlemimde, beni kuşatan ortamda soluduğum egemen kültür de en az o kadar etkili olmuştur diye düşünürüm. Temelinde ilkel komünal dayanışma, paylaşma duygularına dayalı, yoksulları birbirine bağlayan islam kültürüydü bu. Mahallemizdeki konu komşularımız, "teyze"ler, "dayı"lar, "emmi"ler, "ağabeyi" ler, "abla" -ya da yerel ağızla "abu"lar-, kiminde kavgalara, küskünlüklere varan günlük sürtüşmelere karşın, birbirini sayan, kollayan, sırasında dert ortağı olan bir topluluk içinde yaşıyorlardı. Bu yoksullar, güç durumda kalmış birinin tarlasına imece çalışmaya gidiyorlar; güçleri ölçüsünde birbirlerine ödünç araç gereç, sıkışanlara elleri yettiğince, faizsiz, senetsiz-sepetsiz borç, küçük paralar veriyorlar; ramazan ayı yaklaşırken değişik evlerde toplanan kadınlar, haftalar boyu birlikte çalışarak her evin gereksinimi kadar yuka (yufka) yapıyorlar, ramazanlarda yemek, belirli kutsal günlerde kardıkları helvayı birbirlerine gönderiyorlar; doğumunda, düğününde, ölümünde, hastalığında, bayram günlerinde dertlerini, acılarını, mutluluklarını birbirleriyle paylaşıyorlardı. İslamda var olan, fitre, zekat, sadaka, eskilerde beyt-ül mal-i müslimin kurumlarının koşullandırdığı bir yaşam biçimiydi bu. Yabanıl kapitalizmin, bugün bizde, yerine bir şey koymadan çiğnemeğe zorladığı bu Müslümanca dayanışmalı yardımlaşmalar, ileri kapitalist ülkelerde sosyal demokrat uygulamalarla karşılanan insanlık gereksinimidir. Bizde, sosyal demokrat geçinen partiler halka hiçbir şey vermedikleri için, kimi dinci partilerin halkça benimsenmesinde, salt dinsel inançlara bağlılıktan çok, halkın bu

geleneksel dayanışma duygularını, mahallelerde kimi gösterişli yardımlarla ustaca sömürmeleri etken olmuştur. Büyük kuramcı kasıntısıyla islam kaynaklı özelliklerin sınıflar arası çatışmayı gevşetip halkın bilincini körelterek toplumu gerilettiği yargısına varırken o ilişkilerdeki bu insancıl yanın görülüp doğru değerlendirilmesi gerektiği de düşünülmelidir. Emekçi halk, yaşamındaki somut olaylara bakar. Okulda öğrettikleri "ölçü devrimi"nden evde övgüyle söz ederken terslemişti babam. Bin iki yüz elli gram olan okka, bin gram olan kiloya dönmüştü, ama fiyatlar değişmemiş, mallara zam gelmişti bir tür! Neresi iyiydi bunun?

Çocukluğumdan unutamadığım anılardan biri de, mahallemizin, özellikle geceleri sık sık basılıp kimi evlerin aranmasıydı. Eşkıya Kürt Kerim'i yakalamaya çalışıyordu polis. Yukarı, aşağı diye ikiye ayrılmıştı bizim mahalle. Kürt mahallesi de denirdi yukarı mahalleye. Çok eskilerde yerleştirilmiş, sütçülük, Kürt Irmağı yöresindeki Gerçeme'de bostancılık yapan, tütün, tahıl üreten Kürtlerdi. Bunlardandı eşkıya Kürt Kerim. Mahallenin ünlü varsıl iki tefecisinden, kentte büyük bir kıraathane de işleten biri, sevdiği kadını elinden almış bunun; böyle çıkmış eşkıyalığa. Davul gibi gergin göbeğinin üstüne uzanmış altın köstekli, altın dişli, ensesi kat kat, yukarıdan sırıtkan bakışlı iri yarı, tam bir tefeci karikatürü görünümündeki tefeciyi sonraları çok gördüm. Halkın Kürt Kerim'e sevgisi tefeci varsıllara duyduğu nefretten olmalıydı. Mahalleye girip çıktığı bilinen Kerim'i kimse ele vermedi; mahallede yakalayamadılar. Sonunda, dağda uyurken bir çoban baltayla parçalamış kafasını, dediler. Hükümet önünde cesedini halka gösterip fotoğraflarını dağıttılar. Onun yeğeni Kürt Mecit'in de, askerliğini yaparken atış kazasında öldüğü bildirildi! "Eğitim zayiatı"na girdi askerlikte!

Böylesi birlikte yaşamanın ayrılmaz parçası olan bir de sanat-edebiyat kültürü vardı halkın. Geceleri bir evde toplanıp padişah-şehzade-dev, keloğlan-köse dayı masalları anlatılır, ramazanlarda, hemen de her gece bir evde, kadınlar, yüzlerini boyayıp kılık değiştirerek, kimi erkek kılığına girerek oyun çıkarırlar (Ramazanda "oyun çıkarmak" denir buna), kimi günlerde mani yakılıp türkü söylenir, düğünlerde geleneksel oyunlar oynanır, evlerde seslice okunan "Siret-i nebi", "Ahmediye", "Muhammediye" türünden dinsel serüven öyküleri topluca dinlenirdi. Evimizde komşulara, Muhammed'in gazalarının öykülendiği "Siret-i nebi" okuyan annemin ince, yanık sesi bugün bile kulağımdadır. Unutamadığım

bir başka olgu da bayram günleridir. Çayırlık denilen, mahallenin yakınındaki, top oynadığımız büyük alanda çadır kahveleri kurulur. Salıncaklar, dönme dolaplar, yumurta tokuşturmaları, balon, kurabiye, börek-çörek satıcıları, koz helvacılar, yazsa dondurmacılar, kispet giyip karakucak güreş tutuşanlarla panayır yerine dönerdi alan. Öbek öbek ayrılan Kürtler, Lazlar, Çerkezler, Karslı Terekemeler, davul zurna, kemence, tulum, akordeon (Çerkez mızıkası denirdi) eşliğinde gece yarılarına kadar, tüm bayram boyu, birbirinden güzel oyunlar oynarlardı. Anadolu kültür çeşitliliğinin açık sergisine dönerdi alan. Davul zurnalarla doğulu Türklerin oynadığı Tamzara'nın, Hoş Bilezik'in, Kürtlerin oynadığı Lorke'nin tartındı sesi bugün de kulaklarımdadır; alanda değil ama, kendi yöremizde Kürt çocuklarıyla ben de çok oynamışımdır bu oyunları. El öpüp bayramlaşılan konu komşu büyüklerden toplanmış bayram harçlıkları burada harcanırdı.

Ben bu kültürün bir üst düzeyine(!), "iptidai" (eski ilkokul)nin ikinci sınıfını bitirdiği için evin aydını büyük ablamın elinden düşmeyen, çoğu, kimi tanıdık varlıklıca kız arkadaşlarından edinilmiş romanlarını okuyarak geçtim. İlk okuduklarım arasında onun kim bilir kaç kez yineleyerek okuduğu *Çalıkuşu* başta gelir. *Muhadderat, Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi, Sözde Kızlar, Drakula* (Kazıklı Voyvoda), *Cingöz Recai* dizileri filan okuduğum kitaplar arasındaydı. Ortaokul son sınıfta Türkçe öğretmenimiz Salim Rıza Kırkpınar, biz öğrencilerini o günün ileri edebiyat zevkine, Necip Fazıl'a, Nâzım'a, Ahmet Haşim'e, Yakup Kadri'ye, Reşat Nuri'ye, Hüseyin Rahmi'ye, tiyatroda sözgelimi Şekspir'e, Molyer'e, İbsen'e yönlendirdiğinde, sınıfın, verilmek isteneni algılayıp dört elle sarılacak düzeyindeki öğrencileri arasındaydım.

Ortaokul sıraları edindiğim okuldışı kültürün bir yanı da, babamın çalıştığı un iskelesi yöresindeki işyerlerine çay, kahve veren Yalıkahve'den kaynaklanıyordu! İskelede, demiryolundaki vagonlarda yük indirip bindiren hamalların da uğrak, toplanma yeri Yalıkahve'nin sahibi Salih Emice (Amca), daha genç olmasına karşın, kafaları birbirini okşadığı için babamın da dostuydu. Oldukça bilgili biriydi; son tarih dönemlerini olduğu kadar, Mısır'dan, Asurlular'dan Napolyon Bonapart'a, eski tarihi de oldukça geniş biçimde okumuşluğu vardı. Yıllar boyu "Son Posta" gazetesini de her akşam okul dönüşünde gelip eve birlikte gittiğimiz babamı beklediğim bu kahvede okudum. Ara sıra derse çalıştığım da oluyordu orda. Asıl önemlisi,

Salih Emice'nin, dinlemek için çevremizi hemen kuşatıveren hamalların arasında, sevecen kışkırtmalı bir takılmayla beni sık sık sınava çekmesiydi. Genellikle okulda öğretilen tarihle ilgili, sırasında karşılıklı savlarla gösteriye dönen bu sayısız tartışmalar hiçbir şey vermiyorsa yoksul, bilgisiz kalabalık önünde, düşündüklerimi inandırıcı biçimde açıklama becerisi kazandırıyordu bana. Gadir Efendi'nin Salih Emice'ye her vakit yenik düşmediğini, çevrede seyirci hamalların yüzünden, baş sallamalarından anladıkça mutlulukla güçlenmiş duyumsuyordum kendimi. Gadir Efendi'ye gösterilen sevgi, saygı dolu ilgide, yoksul çevrede okula giden çocuk sayısının azlığı da bir etkendi belki. Uzun yaz boyu iskelede oltayla balık tuttuğum dinlence ayları da içinde, akşamları okul dönüşü babama geldiğim için, iskelede, mavnalarda, motorlarda, Buğday Meydanı'nda çalışan bu insanların arasında geçiyordu yaşamım; onun yarattığı yakınlık da vardı. Babamın zoruyla gittiğim Yalı Camisi'nde epeyi yıllar namaz da kılmışımdır sorularıyla. Mahallede olduğu gibi, bu çevrede de mektuplarını okuyor, köye mektuplarını yazıyordum kimilerinin. Çevreme toplananların isteği ile onlara gazete okuduğum da oluyordu. Aralarında yaptıkları, köyleriyle, askerlik anılarıyla (Kurtuluş Savaşı'na katılanların anlattıkları da vardı bunların arasında) günlük yaşamdaki gülünesi, yakındası olaylarla ilgili söyleşilerini tatlı bir öykü gibi dinliyordum. Bitlenmekten kurtulamamaktı tek sorun. O da dert sayılmazdı! DDT türü zararlı öldürücü ilaçlar çıkmamıştı daha; biti tanımayan kaç yoksul evi vardı ki? Özellikle ilk-ortaokul boyu yaz dinlencelerinde, mahallede haylazlık etmeyeyim diye, tanıdık bir iş yerine çırak konulduğum da olurdu. Bakkal, tuhafiyeci, karoser yapımcısı marangoz, kuyumcu yanlarında çalıştım ara ara. Babama yalvarıp mahallemizdeki satıcılardan, benden yaşlıca Kel Süleyman'la (Demirel değil!!) ortak karpuz sergisi açtığımızı, "kesmece" diye bağırıp karpuz sattığımızı da anımsarım; babamın bin güçlükle sermaye olarak koyduğu 7-8 lirayı yitirdiğimi de. Evet, bir yanıyla sıkıntılı, ama bir yanıyla da bayağı renkli bir çocukluk geçirmişim, demek!.

Komünist Memet, bu birikimlerin üstündeki birine çakmıştı kibriti. Bunalımım epeyi sürdü gene de. Bilgileneceğim hiçbir şey yoktu. Artık başka gözle bakmaya başladığım Nâzım'ın şiirlerine düşkünlüğüm arttı yalnız. Memet'le ara sıra Gazi Kitaplığı'nda konuşuyorduk. Marks'tan, Engels'ten söz ediyor, işçilerin birleşip kurtulması için bu büyük kişilerin yaşamları boyu nasıl kavga yürüttüklerini, Marks'nın, kitabını yazarken

nasıl yoksulluk içinde öldüğünü anlatıyordu. Bu yolda bir kitap da o yazıyordu şimdi! Yaptığı karalamaları iç cebinde taşıyor; çıkarıp parçalar okuyordu ara sıra. İlkel coşkuculuk ürünü düşlerdi anımsadığım; köylüler, İşçiler Anadolu'yu kalkındırıp cennet yapmak için dağları yıkıp yollar açıyorlar, yapılar kuruyorlar. Yoksullar yollarını kesen kötülere direnmek için birleşiyor... Benmerkezci, coşkulu bir genç yüreğin sevecenlikle karşılanacak yazı özentileri. Uzunca bir aradan sonra bir gün okulda bana geldi Memet. Polis Müdürlüğü'nden çağırdıklarını, benimle konuşmak istediklerini söyledi. Memetçiğim günlük anılar tutarmış. Benimle konuştuklarını da yazmış o deftere. Odasını arayıp bu defteri almış polis. Onun için konuşmak istiyorlarmış benimle. İlk gidişim polise. “İlk gidişim” bile sayılmaz; siyasal polise çağrılmanın ne anlama geldiği konusunda ne bilgim vardı, ne de bir kaygım. Gittim. Bir küçük odada, masa başında oturan sivil bir görevlinin önüne çıkardılar beni. Sormaya başladı adam. Mehmet Anter'i nereden tanıyordum? Okuldan arkadaşımdı. Ne konuşuyorduk aramızda? Derslerimizi konuşuyorduk. Tarihten, edebiyattan konuşuyorduk. Ne Memet derlerdi bu Mehmet Anter'e? “Edebiyatçı Memet” derlerdi. Bu soruyu bir iki yineledi anımsadığım; “Komünist Memet” dememi bekliyordu besbelli.” Ben kesin söyleyince üstelemedi. Çocuksu bir bilgiçlikle “İsterseniz takibat yaptırın!” dedim. “Suç mu var ki, takibat yaptıralım?” dedi adam. Gözdağı vermelere kalkmayan, sessiz, ağırbaşlı görünümde biriydi. Bıraktı beni, okula döndüm. Birkaç gün sonra gelip “sağ ol” dedi Memet. Sokakta şöyle bir karşılaşma dışında görmüyordum artık. Okula da uğramıyordu sanırım. Sonra iyice görünmez oldu. İstanbul'a gittiğini duydum bir ara. Çok yıllar sonra, İstanbul Sultanahmet'de karşılaşıncaya kadar, bana ilk ışığı tutan Komünist Memet'in kafamdaki onurlu, saygın yeri canlılığını hep korudu. Şiir yazmaya başlamam Lise 2'de oldu sanırım. Gazi Kitaplığı'na uğrayanlardan, Çırakman köyü öğretmeni Sefer Aytekin'le yakın arkadaşlığımızın kurulması da bu yıllar başladı. Hacıbektaşlı, ilerici, uyanık, çok okuyan, dergileri izleyen, şiirler, öyküler yazan bir köy öğretmeniydi Sefer. Yeni evliydi. Kaynanasının Çiftlik yöresindeki evine iç güveyisi olmuştu. Dört-beş yaş kadar büyüktü benden. Alevi-Bektaşi kökenli, köycülüğü ağır basan bir devrimciydi! Hoca islamın şartını sormuş, “ikidir” demiş köylü; “Köylüler çalışır, şehirliler yer!” Ondan duyduğum takılmalardandı bu. Köylülüğün sömürüsü, ülkenin en somut, en acı, en ağır

basan olgusuydu ona göre. İsmail Hakkı Baltacığlu’nun, o günler Marksist, ilerici yazarların da toplandığı YENİ ADAM dergisine aboneydi; tüm yazıları büyük bir dikkatle okurdu. Küçük yazılarıyla bir iki öyküsü de yayınlanmıştı dergide. Şiirlerimi yalnız ona gösteriyordum ben de. Sefer’in ağabeyi Halil, Bafra’da köy öğretmeniydi. Solculuğu filan yoktu. Onun daha çok, sözgelimi İTTİHATÇILAR gibi tarih konularına ilgi duyduğunu söylüyordu Sefer. Bafra Halkevi’nin çıkardığı ALTIN YAPRAK adlı dergiyle de ilişkisi vardı Halil’in. Almanca’dan koşuk çevirdiğim Goethe’nin iki şiiri (Mignon, Gefunden “Bulunmuş”) ile benim DENİZ (?) şiirim, Kadir Demirkan imzasıyla o dergide yayınlandı. Yönümü bulmaya başlamıştım. Neredendi anımsamıyorum; Dün-Yarın Külliyatı yayınları geçmişti elime. Haydar Rıfat çevirileriydi. İlk okuduğum De Monzi’nin (!) “BOLŞEVİKLİK”iydi sanıyorum. Lenin’in “Devlet ve İhtilal”, “İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel’unu” adlı kitaplarını okumamla Nâzım’ın “Kitap rüzgâr olmalı, perdeyi kaldırmalıdır” dediği oldu. Rüzgârlar esmeğe başlamış, perdeleri sıyırıp açmıştı kafamda. Komünistler doğruyu söylüyorlardı! İlk açıldığım Sefer Ay tekin oldu. Birbirine yakın düşüncelerimizle bir gizi bölüşmeye başlamıştık. Bize yakın düşünen başka birilerini de tanıyordu o. Mahalle komşusu işçiler vardı. TKP’nin Samsun il örgütünden olmalıydılar. Onlardan duyduklarını da gelip anlatıyordu bana. Bildiri dağıtma yolu çok zararlar vermiş komünistlere diye geldi bir gün. ‘36’nın ikinci yarısı olmalı; lise son sınıfa gidiyorum artık. TKP’nin “desantralizasyon” kararı ile Kemalizme yumuşak yaklaşım dönemi başlamış demek ki, katı bir tutum yok. 1 Mayıs’ta, bildiri dağıtılıp Irmak Mahallesi’nde evlere kızıl bayrak asıldığı söylentileri dolaşmıştı eskilerde; o tür eylem çağrıları da yok. Dinci-şeriatçı yobazlığa, gericiliğe karşı resmi ilericilik el üstü tutuluyor. Komünistlerin ortak gizi, Sovyetler’de kurulan sosyalist, yeni büyük dünyaya duydukları yürekten sevgi, bağlılık. Seferle gittiğimiz tütün işçilerinden birinin evinde konuştuklarımız da bunlar. Okula gidip gelirken, reji’nin, tütün mağazalarının önünden geçiyoruz. Bir akşam dönüşü yolları doldurmuş işçi kalabalığıyla karşılaştım; gündeliklerinde anlaşmazlık çıkmış, iş bırakmışlar. Nasıl bir sevince, heyecana düşmüştüm! Gizlice tuttuğum yolda arandığım bir şeyle buluşuyordum ilk kez! Gençliğimin imge gücüyle düş dünyamı en etkileyen olaylardan biri olup kaldı, aralarından geçtiğimiz sokaklarda gezinen, öbek öbek yığılıp söyleyen o işçi kalabalığı. Anımsadığım, ikinci günde bitti

olay. Benim için sürüp gidiyordu. En doğruyu yapmışlardı yoksul işçiler; daha da neler yapacaklardı kim bilir? Çok yıllar sonra, Harbiye Cezaevi'nde yatarken, bir toplantıda anılarını anlatan Samsunlu tütün işçisi Mehmet Aga (Sepetçi Mehmet), içinde yaşadığı bu olayı anlatırken yeniden nasıl çocuksu bir heyecana kapıldığımı utanarak anımsarım. Sözün bir yerinde dan diye sözünü kesip "Ben de oradaydım" deyivermiyeyim mi?! Buyur anlat ne dediğini! Başta Doktor Şefik Hüsnü olmak üzere dönüp yüzüme tuhaf tuhaf bakanlarla nasıl donup kaldığım gözümün önüne geldikçe bugün bile yüzüm kızarır. Düşlerin, duyguların emekçisi olmanın kişiyi gülünç eden faturası!

Yaşamımda iz bırakan bir olay başladı lise son sınıfta. Erenköy Kız Lisesi'nde okuyan Merih geldi bizim sınıfa. Karışık eğitime başlamıştı lise. İki kızdılar bizim sınıfta. Merih'i görür görmez, taşralı bir şair delikanlı olarak çarpılıverdim. Konuşmalarımız başlayınca daha da çarpıldım, şiire düşkündü o da; yazıyordu da! "Hangi şairleri seversiniz?" başladık! Faruk Nafiz'den söz etmesi tersti biraz ya, ona gerçek şiiri göstermenin ayrı bir çekici üstünlük yanı da yok değildi hani! Ahmet Muhip'in ünlü "Serenat" şirini yazıp verdim. "Yeşil pencerenden bir gül at bana" dizesiyle başlar şiir. Evlerinin penceresinde de yeşil panjur, ya da tel mi ne vardı Merihler'in; bakındı şu işe! Cahit Sıtkı, *Varlık*'ta yeni çıkmaya başlayan Orhan Veli, derken, ben de artık gizli gizli ona yazmaya başladım şiirlerimi. Şair olmadığını benden önce anlamış olmalı ki, yazdığı şiirlerin hiçbirini saklamadı o. Belleğimdeki kimi dizelerden başka bir şey kalmadı benim yazdıklarımdan da. Şunları unutmamışım:

"Göklerden kayarak bir yıldız indi
Güneş bile sönük kalır yanında
Hırsız fenerleri gibi gezindi
Kimsesiz kalbimin duvarlarında"

Lise bitip de buluşup konuşma olanağını yitireceğimiz günler görününce yazdığım şiir de aklımda:

"Koşuşuyor günlerim
Derin bir uçuruma
Ve zaman ateş olmuş
Dökülüyor ruhuma
Gelen her yeni günüm
Kederler vere vere

Öyle bir gidiş ki bu
Korkunç dönemeçlere
Düşünüp isyan edip
Gitmemek elde değil
Gelen günü geriye
İtmemek elde değil
Geliyor üzerime
Hasret bürüklü günler
Ayrılık yüklü günler
Ayrılık yüklü günler”

Kısa süre sonra yalnız sevgime değil, düşüncelerime de açmıştı yüreğini Merih; çok önemli bir gizi onunla da bölüşüyorduk artık, komünistti o da! Yarım yüzyılı aşkın nice yollardan geçen birlikte arkadaşlık serüvenimiz başlamıştı. Giz ortağımız Sefer, bizi kendilerinden sayan TKP’den bir kadının Merih’le görüşeceğini söyledi bir gün. Buluşma bu yoldaşın Samsun’dan ayrılmasıyla sanırım, gerçekleşmedi. Daha sonra tanışıp konuşacağımız, bize ilk kez Komintern’in TKP için aldığı desantralizasyon kararını açıklayan İskender, ya da Mustafa’yla o günler evli Zehra Kosova idi sanıyorum gelecek olan kadın arkadaş. Samsun’da TKP’liler arasında en saygın ad, o günler tutuklu olan Boz Mehmet’ti. Komünist yargılamaları açık yapılıyordu daha. Birkaç arkadaş gününü öğrendiğimiz bir duruşmaya gittik. Çok bekledik koridorda; ertelendi niyeyse, o gün yapılmadı duruşma. Kapalı bekleme yerinin bir ara açılan kapısından uzanıp koridora bakan Boz Mehmet’in tıraşlı boz başını, parıldayan gözlerini görebilmiştim yalnız. ‘37’nin Ekim ayının ilk haftasında İstanbul Üniversitesi’ne gitmek üzere Samsun’dan ayrılacağım günlerde Sefer, evinde bir ayrılış yemeğinde topladı bizleri. Gelenler gizlideki TKP’nin il komitesinden olmalıydılar. Aklımda yanlış kalmadıysa dört kişiydiler. Dramalı tütün işçisiydi hepsi de. Gizli örgütsel tutum içinde değil, söyleşi biçiminde açık açık konuşuldu bir çok şey. Alınmış yeni desantralizason kararı uyarınca sıkı gizlilik kuralları geçerliliğini yitirmişti demek. Komintern’deki Şefik Hüsnü için saygılı, övgülü sözler edildi. Bir süre önce, Sabiha Sertel’in bir tek sayı çıkarabildiği, çıkar çıkmaz toplatılmış “PROJEKTÖR” dergisinden açıldı. Bu nedenle, evine gelip arama yapan savcıyla konuşmalarını anlattı, il sekreteri olduğunu sandığım, toparlak, esmer, kıvırcık saçlı biri. Daha önceden tanıştıkları biriymiş savcı.

“Biz hain burjuvalar oluyoruz değil mi...?” diye takılmış arkadaşımıza adını vererek. Hiçbirinin adı kalmadı aklımda; konuşmaların ayrıntıları da kalmadı yazık ki. Bir günler kulağımıza gelmiş Nâzım’la Parti çatışmasından hiç söz edilmedi. Saygı, sevgiden başka söz geçmedi Nâzım için. Olay aşılmıştı demek. Epeyi şaşırdığımı iyi anımsıyorum; bu basit tütün işçilerinin konuşmaları bizim değme öğretmenimize taş çıkartacak nitelikteydi. Adı artık edebiyatçıya çıkmış benim ne yapacağıma geçildi İstanbul’da. Türkoloji’de okuyabilmek için Yüksek Öğretmen Okulu’na başvuracağımı anlattım. Bir devlet kurumuna kapılanmadan okumam olanağı yoktu; onlar da biliyorlardı bunu. Söz nasıl oraya geldi bilmiyorum; il sekreteri sandığım toparlak esmer olan, “Kadir arkadaş İstanbul’a gidiyor. Burjuvazinin hizmetine girip bizi unutur artık!” dedi. Beni kışkırtmak için yapılmış takılmaydı belli ki. Şaka da olsa sindirilecek söz değildi benim için! Bunu nasıl düşünebildiği, gerçekten böyle düşünürlerse çok ağırıma gideceği yollu bir şeyler dedim. Bu dokundurma diyebilirim ki, “yoksa onları unutuyor muyum?” tedirginliğiyle beni uyanık tutan en etkili söz oldu yaşamım boyu. Hiç unutmadım onları.

3 Ekim ‘37’de büyük ablamla bindiğimiz Karadeniz vapurunun güvertesinde, Sinop’tan yüklenen koyunlarla birlikte İstanbul’a gelip Aksaray, Haseki’deki annemin amcasının kızının evine indik. Annemin babası Eskici Mirza’nın kardeşi Haseki Tekkesi’nin şeyhi imiş. Tekkeler kapatılınca avlu kadar küçük bir bahçe içinde, tek katlı iki buçuk odalı bir evi bunlara bırakmışlar. Amca eskilerde ölünce ev de karısıyla kızına kalmış. Kızın kocası Arnavut. Kurtuluş karakolunda resmi polis. Haftada iki gece geliyor eve. Tatsız biri. Ablamla diken üstünde gibiyiz. Yüksek Öğretmen Okulu sınavına 20 kişi girdik, dördüncü olmuşum. İki kişi aldılar. Açıkta kaldım. Merih, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’ne yazıldı. Ben döneceğim Samsun’a, başka yolu yok. Beyazıt’da rastladığım bir askeri öğrenciden duydum ki, Milli Savunma, askeri liselere öğretmen yapmak için, çeşitli fakültelerde öğrenci okutuyormuş. Şimdiki Eczacılık Fakültesi, Askeri Tıbbiye Okulu adı altında, çeşitli fakültelerde Milli Savunma adına okuyan öğrencilerin pansiyonu gibiymiş. Hemen başvurdum. Son dakikada, Samsun’a gitmekten kurtulup bu yapıdaki askeri öğretmen bölümüne kalpağı atarak Türkoloji’de okuma yolunu bulmuştum. Nasıl acı bir umutsuzluktan ne coşkun sevince ulaştığımı ben bilirim. Kaydımı yaptırdım. Kaçınılmaz bir zorunlulukla asker olmuştum. Ben Türkoloji’de

asker öğrenciyim, Merih, Felsefe'de babasının parasıyla okuyor; üniversite öğrencilik yıllarımız başladı böylece. Aslında bu da öyle kolay olmadı ya; "Müşkülat Bey" dedikleri, Askeri Tıbbiye Okulu'nda kâtip Hikmet Bey'in çıkardığı güçlükleri, sağlık raporu için gönderildiğim Gümüşsüyü Hastanesi'ndeki iç hastalıkları uzmanı kaba, küstah bir binbaşı doktorun ettiklerini anlatmıyorum; uzamasın. Lise diploması, kimlik kartı yetmiyor, Samsun polisinden, Türk olduğumu onaylayan belge istiyorlardı birde. Merih'in babası Doktor Ertuğrul Baykal "Türk oğlu Türktür" diye yazılı kağıdı alıp gönderince kurtulduk! Taşralı, dar, baskıcı çevrenin dışındayız artık. Merih'le birlikte gezip dolaşabiliyor, sinemaya, tiyatroya, sergiye, toplantılara gidebiliyor, daha ortalarda olan kimi Marksist kitapları, özellikle Kıvılcımlı'nın yayınladıklarını okuyup tartışabiliyoruz... Harp Okulu Tutuklaması başlamamış. Başta Nazım, Sabahattin Ali, Sabiha Zekeriya, Niyazi Remzi okuyoruz. Küçük burjuva deyip gene de okuduğumuz Cahit Sıtkı, Ahmet Muhip Dranas, Orhan Veli filan var. Kalamış, Feneryolu'ndaki teyzesinde kalıyordu Merih. Sisli, lodoslu havalarda Kadıköy vapurlarındaki aksama günleri dışında her sabah dokuzda Fakültede oluyor, akşam yediden sonraki bir vapurla dönüyor.

Askerde olduğumun anımsatılması çok uzun sürmedi!. Kıvılcımlı'nın "Emperyalizm-Geberen Kapitalizm" adlı kitabını sıramda gören, birlikte kaldığımız, başka fakülte öğrencisi asker öğretmen adaylarından bir kaçı tepeme dikilip göz dağı verir yollu sorgulamaya başladılar hemen. Aydım; askerdim, uyanık olmam, kitabı bile gizli okumam gerekirdi. Türkiye'de havalar değişiyor, görece demokratik dönem de kapanıyordu artık; Harp Okulu, Donanma Davaları'nın başladığı günlere gelmiştik. Samsun'dan ayrılırken beni yolcu eden tek arkadaşım Seferle ilk günden mektuplaşmaya başlamıştık. İlişkimizin kopmamasına ikimiz de özen gösteriyoruz. Asker olmayı hiç de isteyerek seçmediğimi bildiği için yazdığı yatıştırıcı sözleri, konuyu Parti'yle konuşmuş olmasına bağlıyor, onların yargısı olmalı diye yorumlayarak duruluyorum biraz. İlk günlerin sevinci uçup gitmiş, atmak zorunda kaldığım ters adımın ağırlığını ta içimde duymaya başlamıştım. Olan olmuştu; yararı yoktu yakınmanın. Bu koşullar içinde yapacaktım ne yapabilirsem. Sonraki yıllar askerlikten ayrılmanın yollarını aradım, olmadı; nasıl olacaktı ki? '37 yılının Ekiminde başlayan serüven on beş yıla yakın sürdü. İlerde sözünü edeceğim partili arkadaşım, Türkoloji'de birlikte okuduğumuz asker öğrenci Yusuf Atılgan, ordudan ayrılma özlemimi

bildiği için, “Yüzbaşı olursun inşallah!” diye takılırdı. İlenmesi tuttu sonunda; 28 Ekim 1951’de tutuklandığımda ‘Kıdemli Yüzbaşı’ydım!

Fakülte de üçüncü bir komünisti epeyi arandık Merih’le. Yoktu; ya da biz bulamıyorduk. Felsefe’ye Samsun’lu Tahsin Berkem, onun aracılığıyla tanıştığımız Mustafa Göksu, bizim askeri öğretmen bölümüne Türkoloji’deki Yusuf Atılgan gelinceye kadar, hemen hemen de iki yıl sürdü beklentimiz. Sivas’ta Basri’Ierle birlik olmuş, eski komünistlerden, “Nâzımcı” bilinen Ruşen Zeki’nin öğrencisi Kadri Kiper vardı Türkoloji’de, bizden bir üstte, Cahit Külebi-Behçet Necatigiller’in sınıfında; özveri beklenecek biri değildi o da. Başlangıçta aylarca, Türkoloji’den çok Merih’le Felsefe derslerine girdim. Reihenbach, ya da Von Aster’i dinlemek varken Caferoğlu, Rahmeti, ya da Ali Nihat Tarlan’a katlanmak kolay değildi. Daha ilk günlerde anladım; çocuksu bir tutkuyla kafama taktığım Türkoloji yanlış seçimdi. Öğretim görevlileri de, öğrettikleri de, öğrencileri de, çok dışımda, uzağımdaydı benim. Kötü yanılmıştım. Katlanmaktan başka yol da yoktu. Fuat Köprülü’nün Türk Edebiyatı Tarihi’yle iki yıl sonra Fakülteye atanan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Tanzimat derslerinin, bu yüzden özel anlamı oldu benim için; onlardan bir şeyler edindim. Tutucu, giderek gerici bir yapı içindeydi Türkoloji. Savaş öncesinde, savaş yıllarında Nazi ideolojisinin, bir bölümü Almanya’da yetişmiş, Tatar, Türk, Azeri öğretim üyeleriyle ateşli kan ulusalcılığı, Alman yanlılığı, Pantürkizm, Sovyet düşmanlığı biçiminde duyumsanır bir baskısı, ağırlığı vardı Türkoloji’de. Fuat Köprülü gibi kültür ulusalcısının, Ragıp Hulusi Özden, Ali Nihat Tarlan gibi Osmanlıcıların antikomünist tutumları, birincilerle dayanışmalı bir ortam yaratıyordu. Basında ara sıra, Sabiha Sertel’in yazılarıyla gündeme giren Mehmet Akif-Tevfik Fikret kavgalarında, bizim türkolojide Akif çiler ağır basar, vatan şairi Namık Kemal’in, istiklal marşı şairi Mehmet Akif’in, “İhtifal” denen anma günleri hiç kaçırılmaz; en gerici yaygaralarla birileri atılırlardı ortalara. Raci Keten, Abdülkadir Karahan, Fikret (Prof. Ritter’in yardımcısı Ahmet Ateş’le evlendiği için Ateş soyadını aldı sonra), sanırım Hukuk’tan gelen Muhtar diye bir öğrenci, daha anımsayamadığım birileri, bu “ihtifalci”lerin elebaşılarıydı. Bizden iki sınıf üstteki Ahmet Ateş’in sosyalist olduğu söylentisi bir ara kulağımıza çalınınca kendisine yakınlık duymaya başlamıştık. “Komünist” diye kovculuk edip Yüksek Öğretmen Okulu”ndan attırmaya kalkışmışlar bunu bir ara güya. İlk öğrencilik

yıllarında böyle idiyse bile, saldırıdan duyduğu ürkü, Nazi Almanyası'nın savaşın ilk yıllarındaki başarıları, Türkoloji'nin bilinen baskılı yapısı, içi dışına dönmüş şemsiyeden beter etmişti Ahmet Ateş'i. Şoven Fikret'le de evlenince tamam oldu! Üniversite kitaplığının ardındaki avluda (Bahçedeki tek katlı yapı "Arap-Fars filolojisi" mi olmuştu ne?) bir sigara molası verdiği sıra ayak üstü konuşuyoruz. Nazi ordularının Moskova önlerinde çakılıp kaldığı günler. Almanların yenileceğini söylememe dikelerek karşı çıktı birden; tartışma başladı aramızda. Nasıl geldiyse, yarışmaya dönüşüp Almanlar, ya da Sovyetler yenilirse 'ne vereceksin'e döküldü söz. On kitap verecekti yitiren ötekine. Biri de "Garip" olacak dedi Ahmet Ateş, yitirirse vereceği kitaplar için! "Garip" Orhan Veli'nin o günler yeni çıkmış kitabıydı; biz seviyorduk, onlar için alay konusuydu daha. Babasının vermediği bu kitap borcunu, redd-i mirasta bulunmadıysa, oğlu sayın Kemalist Profesör Toktamış Ateş'ten mi istesem, diye düşünüyorum!! Epeyi süre sonra karşılaştığımız Küllük'te bir tartışma daha geçti Ahmet Ateş'le aramızda. O günler gündemdeki, Darwinizme dayandırılan, biz komünistlerin heyecanla benimsediğimiz, genlerin değil çevre koşullarının kalıtımı belirlediği savındaki, Sovyetler Birliği kaynaklı, -Mendel karşıtı- "Lisenko-Miçurin" öğretisi üzerineydi anımsadığım. Ayrıntıları tam aklımda kalmadı ya, benim de, onun da doğru dürüst bilmediği bir konuda, siyasal tutumumuza bağlı biçimde epeyi çene yarıştırdığımızı anımsıyorum. Aklımda net kalan, Darwinizme de karşıydı Ahmet Ateş. Avrupa'dan (ya da Amerika'dan) yeni gelmiş düşünür-biyolog mu, antropolog mu, bir arkadaşı, "Darwinizm, büyük annelerimizin söylediği masaldır," diyormuş! Kılıflar uydurup Darwinizme saldıran büyük bilim adamları(!) bugün de var biliyorsunuz; belli gerici kaynaklardan her dönemde, sürekli destek bulurlar. Bir de Kemalizme, Mustafa Kemal'e açık açık karşı çıkan gericiler vardı Yüksek Öğretmen'de; Cahit Okurer (Tilki Cahit de derlerdi) en bilineniydi. Atatürk'ün öldüğü gün, yemekhanede, Atamızın sağlığına diye bardak kaldırmış, ateşli Kemalist Cahit Erencan'dan (Sonradan Külebi oldu) dayak yemiş, diye yayıldı. O sınıftan Mehmet Kaplan vardı bir de. "Gülü tarife ne haacet... " Cahit Erencan (Külebi) bir üst sınıftaydı bizden. Adını daha Samsun Lisesi'ndeyken, Sivas'tan gelen bir öğrenciden duymuştum Cahit'in; "İhtiyar Katır" diye bir şiiri Sivas Lisesi'nde, öğretmen, öğrenci, herkesin dilindeymiş! Türkoloji'de yakalamıştım bu kafama takılan şairi. Kısa zamanda arkadaş olduk. Şiir beğenimiz, benim

komünistçe yaklaşımım dışında yakındı; başat zevkin Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya düzeyinde olduğu ortamda, Ahmet Haşim, Ahmet Muhip, Cahit Sıtkı, özellikle de Orhan Veli'ler ortakça sevdiğimiz şairlerdi. Nâzım'ı da seviyordu ya, komünist yanı hiç ilgilendirmiyordu onu; taparcasına bağlılığı Mustafa Kemal'e idi. İnandığı "güzel şiir" penceresinden bakıyordu yaşama; Mustafa Kemal'e resmi övgüler düzen Behçet Kemal, bizim gibi onun da dayanamadığı biriydi. Gizlemek gereğini görmediğim komünistliğimden bir tedirginlik duymamıştı; bana zarar gelmemesi için, kendisine güvenilerek açıklanmış önemli bir giz olarak saklıyordu da bunu. Çevremizde pek rastlanmayan, gerçekten üstün yetenekte bir şair arkadaş bulmaktan mutluydum ben de. İçine kapanık, sıracalı, saramık biri olan, çalışkan öğrenci Behçet Necati (Necatigil oldu sonra)'yle Cahit, daha çok Behçet'ten kaynaklanan çocuksu çekememezlik ürünü sinsi bir yarışma içinde gibiydiler; fakülte boyu da sürdü sanıyorum bu. Çevresine eleştirel bakar görünen Mithat Sertoğlu vardı bir de o sınıftan. Nâzım'ı çok seviyordu. Ona da açılmıştım. İspanya Savaşı ile ilgili, "Barselona'dan Mektup" şiirimi gizlice okuduğum kişilerden biriydi. Çok sonra duydum ki, ağabeyi gazeteci Murat Sertoğlu, Babıali'de Mah'ın (Gizli polis) adamı diye bilinilmiş. Çok şaşırdımdı. Bildiğim bir kötülüğü olmadı. Öykü yazmaya özenen Samim Kocagöz de bizim sınıftaydı. O günlere damgasını vuran Sabahattin Ali öykücülüğüne, biraz da tanışık olduğu. Sait Faik'e (Sait Faik'in Sultanhamamı'ndaki yazıhanesine beni de götürdü bir kez; uzun uzun konuştuktu.) öykünüyordu ya, sonraları yakınlık gösterdiği solculuğun epeyi uzaklarındaydı daha. Hem de, bir ara nasılsa Türkoloji'deki öğrencilerle tiyatro oyunu sahnelemeye kalkışıp İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun, "İNANMAK" adlı oyununu önermemize, "İnanmak!.. Yani, komünizme inanmak!!" diye sırıtarak karşı koyup işi bozacak kadar! Babıali'deki Yeni Kitapçı Nail V.'nin işyerine gidip dergi toplantıları yapan Dino'ları görür, komünist olduklarını nasıl yutmadığını gelip alaylı anlatırdı.

Askeri Tıbbiye Okulu'ndaki "Öğretmen Bölümü"nde, çeşitli fakültelerde okuyan öğrenciler arasında politik işbirliği yapılabilecek düzeyde, Fen Fakültesi'nde okuyan, sonradan kazandığımız Kenan Uluğ ile, Coğrafya'daki denizci öğretmenlerden, daha Deniz Lisesi'ndeyken sol bir öğrenci kesimden etkilenmiş Cabir Sarıoğlu, Türkoloji'de sonradan bizim asker bölüme geçen Yusuf Atılgan'dan başka kimse yoktu.

Öğrencileri gerekliğine inandırarak, ödentilerle bağışlarla küçük bir kitaplık kurduk öğretmen bölümünde. Askeri Tıbbiye'nin ardında, bahçe içinde, öğrencilerin plakla dans edip çay kahve içtikleri, "Kantin" denen, sahneli bir büyükçe salon vardı. O sahnede, birer perdelik iki oyun sergiledik. Birisi "Babür Şahın Seccadesi" adlı bir perdelik komedi, öteki de konuyu tam anımsayamadığım, bir öğretmenin kahraman olduğu gene tek perdelik dram! Komedide, "Hacı Efendi" adlı dolandırılan antikacıyı ben oynuyordum. Kılık kıyafeti, takma sakalları filan Komik Naşit'in Ferah Tiyatrosu'ndaki gardırobundan beş liraya kiralamıştık. Salona toplanmış doktor adayları, perde açılmadan "Yaa muallim!" türküsüyle inceden dalga geçmeye başlamışlardı ama. oyun bitince çok alkışladılar. İyi bir şenlik olmuştu okulda.

Desantralizasyon döneminde, legal, demokratik ortam yaratması istenen, diyelim bir TKP'linin, çevresinde, ya da Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölüm ü'nde, içinde bulunduğu ortamı yansıtmak için kabaca çizdim bu tabloyu. Merih'in gittiği Felsefe'de de durum, öğrenciler açısından daha başka değildi. Tarih, Coğrafya, Romanoloji, İngiliz Edebiyatı bölümlerinde de, arayıp soruyor, işbirliği yapabileceğimiz birilerim bulamıyorduk. Antifaşizm, demokrasi derken birden patlayan Sovyet-Alman anlaşmasını çevreye açıklamak epeyi güç oluyordu bizim için. Almanların Fransa'yı bir vuruşta yere sermesi de ürküye varan bir yıkıntı, ya da Nazilere hayranlık yaratmıştı. Yeni kazandığımız tek kişi, Tıp Fakültesi'ne giden, Samsun'dan sınıf arkadaşımız Haig Açıkgöz'dü. İlkokul'dan beri komşu mahalleden arkadaşımdı Haig. Lise'de siyasal inançlarımı ilk açtıklarımdan biriydi. Sınıfın en iyi öğrencilerindendi. Babası Parseh Açıkgöz, iskele yöresinde sık rastladığım, dışalım-dışsatımla uğraşan bir tüccardı. Lisede, Marks, Engels, Lenin'le ilgili söylediklerim pek çekici gelmemişti Haig'e. Çalışkan öğrenci tavrı içinde, başkalarının dediğini benimsemenin doğru olmadığını, insanın kendisinin arayıp yeni bir şeyler bulması gerektiğini savunurdu sürekli. Yakın arkadaştık; Merih'le ilişkimizi de ilk öğrenenlerdendi. Tam liseyi bitirip büyük tutkuyla doktor olmak için İstanbul'a geldiği yıl, babası, ortağı olduğu Hokkacı Zadelerle birlikte, tüm varlığını yitirmecesine battı. Ermeni olduğu için, Sağlık Bakanlığı'nın Türk öğrencilere destek veren yurtlarına da almıyorlardı. Ortada kaldı Haig. Samsun'a dönmek katlanamayacağı bir yıkımdı. Başvurduğu Ermeni cemaatinin varsıllarından sağlanan küçük para

yardımlarıyla direnmeye başladı. İçine düştüğü ortamın bir iyiliği olmuş; ayakları yere basmıştı, yaşamı daha gerçek boyutları içinde görüyordu artık. Eskisinden daha yakındık birbirimize; Merih, Haig, ben, parasal yönü de olan dayanışma içinde üçlü oluşturmuştuk. Bizi pek etkileyen Şolohov'un "UYANDIRILMIŞ TOPRAK" adlı romanından esinlenerek de "kolhoz" diyorduk dayanışmamıza. Lisedeki yoksulluğu çekmedim üniversitede. Bakım, daha önce görmediğim kadar iyiydi Askeri Tıbbiye'de; küçük de olsa aylık veriyorlardı bir de. Sıtkı Eniştem her ay para gönderiyordu hiç şaşmadan. Merih'in durumu doğal ki çok iyiydi. Haig de Ermeni kurumlarından yardım alıyordu. Dayanışmamız hiç değilse moral destek olmuştu Haig'e sanıyorum. İstanbul'da yeni tanıştığı Ermeni çevrelerde bize yakın Ermeni gençler de tanımıştı Haig. O zaman açık deniz kıyısı olan Kartal'a yüzmeye giderlerken beni de aralarına aldı bir pazar günü. On kişi kadardılar; birkaçı da komünistmiş diyordu Haig. Hiçbiri yakınlık göstermedi; Haig de olmasa yapayalnız kalacaktım! Türk'ü sevmiyorlardı. Sonradan öğrendim; geçmişte Türklerce öldürülmüş yakınları vardı hepsinin. Haig'in de birçok yakını "Tehcir"de öldürülenler arasındaydı; çocukluğumuz birlikte geçti, hiçbir gün böyle bir tutumu olmadı onun. Bir gün ben, bizdeki azgın ulusalcılardan yakınırken, "Sizdeki bir şey mi; sen bizdekileri bir bilsen," dediğini anımsarım.

İlk yıl yaz dinlencesini iple çektim Samsun'a gitmek için. Sefer'le mektuplaşıyorduk ama, konuşup öğrenmek istediğim şeyler mektupta yazılamazdı. Parti ile bağımız ne olmuştu; niye kimse aramamıştı beni? Samsun'da öyle bir konuşma geçmişti aramızda çünkü. Yazın karşılaşmamızda Sefer bana yeni dönemde kesinlikle gizlilik yapılmadığından, yasal kurumlarda açık çalışma yolları arandığından söz etmeye başlamıştı. Lenin'in bir-iki kitabından kaplıklarımla o günkü delikanlı keskinliğim içinde aklım hiç yatmamıştı bu sözlere doğrusu! Sefer'in, daha önce de aramızda tartışma konusu yaptığımız, yobazlığı ezen Kemalizme yakınlığından mı kaynaklanıyordu yoksa bu?! Bendeki kuşkuyu duyumsamış olmalı ki, bir TKP'liyi getirdi Sefer; İskender, ya da Mustafa ile yukarda sözünü ettiğim konuşmayı o yaz yaptık Samsun'da. "Desantrahzasyon" sözcüğünü kullanmadan, TKP'nin yeni tuttuğu yolu uzun uzun anlattı bize Mustafa. Lenin'in "DEVLET VE İHTİLAL"inde, "İŞÇİ

SINIFI İHTİLALİ VE KAUTSKI MELUNU"nda veryansın ettiği İkinci Enternasyonal'in Sosyal Demokrat "eyyam reisleri"ni (oportünist sözcüğü öyle çevrilmişti), işçilerin burjuvaziye karşı yürüttüğü tarihsel sınıf savaşına hayınlık edip işçi sınıfını satan dönekleri bir türlü atamıyordum kafamdan ya, kararı alan Komintern'miş diyordu Mustafa; söylenecek söz mü kalırdı? Sefer'in köyü Çırakman'a gittik o yaz ilk kez. Çarşamba treninden, Tekeköy olmalı, orta bir istasyonda inip epeyi yürüdük tepelere doğru. Dağ yolunda kocaman bir ağaca ateş ettim, Sefer'in köye giderken yanından ayırmadığı beylik tabancasıyla. Konuştuğumuz, tartıştığımız tek konu devrimdi. Benim coşkulu düşçülüğüme karşın o daha gerçekçi yorumluyordu durumu, anımsadığım. Alevi, Bektaşi kökenliydi, köy öğretmeniydi, köylüydü. Halkın çektiğini biliyordu. Kemalistlerin dinsel yobazlığa saldırılarına, ülkede yükseltmeye çalıştıkları halkçılık savındaki toplumsal değerlere bakışı daha gerçekçi sayılabilirdi; desantralizasyon kararının doğrultusundaydı. Söyleyecek pek bir sözüm yoktu benim de ya; okuduğum birkaç kitaptan şu kafamda yer etmiş "işçi sınıfının burjuvaziye karşı uzlaşılamaz sınıf kavgasındaki hayınlar" sorunu olmasaydı bir de! Bana "Nagilnof diye takılıyordu Sefer. UYANDIRILMIŞ TOPRAK'taki, ayağı yere basmayan, kat'ı devrimci tip. İstanbul'a döndüm. Bu ikinci öğrenim yılında Merih'le Sultanahmet'ten Alemdar'a inerken, ona da çok sözünü ettiğim Komünist Memet çıktı karşımıza. Ne üstte var, ne başta; dilenci sanırsın. Anlam başından geçenleri; yürekler acısı. İstanbul'a gelmiş. Kapı yüzüne kapanmış her gittiği yerde. Bu arada başvurduğu, daha tutuklanmamış olan Hikmet Kıvılcımlı'dan da umduğu yakınlığı bulamamış. Samsun'a dönmüş; iskeleden çevirip yine İstanbul'a postalamış polisler bunu. Ayağına pabuç, giysi filan alıp iyi kötü giydirdik. Benim sivil paltom da oturdu üstüne. Göze çarpmadan yan yana dolaşılacak duruma geldi; komünistliğin şanından sayıp alnından fırlamış dağınık saçlarının üstüne oturttuğu yırtık, pis kasketini bir türlü bırakmıyor yalnız. Bir şey değil, asker giysili birinin yanında göze batıyor. Bir-iki uyardım, olmadı. Şehzadebaşı'nda yürürken kasketi kaptım başından, yandaki mermer bir eski çeşmenin yüksek tepesine fırlattım. Söylendi biraz ya, o pis kasketten de kurtulduk. O günlerde sığındığı bir yakınının evinden çıkmak için yer arayan Haig'le, Gedikpaşa'da, bir Ermeni ailenin oturduğu dördüncü, en üst katta, yolu, merdiven başından tahta perdeyle ayrılmış bir odaya geçtiler. İstanbul'da avukatlığa başlamış lisede tarih öğretmenimiz Seyfettin Kutay

iyi biriydi. Mehmet başvurunca ilgilenip uğraştı; nasılsa, Devlet Demiryolları'nda işe koydu; Sirkeci'de bilet gişesinde çalışmaya başladı Mehmet. Komünist olarak eskiden kalma bilgilerinin de etkisiyle ister istemez yanlış düşler kuruyor, bir şeyler yapmak için can atıyordu o da bizim gibi ya, kim, nasıl inandırarak, ateşli Kemalist bürokratların ağzında bıktırıcı biçimde yinelenip duranların dışında, ezilen emekçinin doğrudan çıkarına uygun bulacağı hangi özgün işi, tutarlı teorik çizgiyi gösterecekti ki? Alınmış "desantralizasyon" kararının, bugün elimize geçen gerekçeli yazıları, sıkı bir gizlilikle saklanmıştı. TKP'nin, halka yayınladığı kararla ilgili bildin bile, bırakalım halkı, en tepedeki birkaç kişinin dışında kendi üyelerine de, ola ki güvenlik kaygısıyla ulaştırılmış değildi. Böylece herkesin kendi yorumuna açık bir "desantralizasyon"la ülke çapında hiçbir gün tam toparlanamamış TKP örgütü iyice dağınıklığa bırakılmış oluyordu. Kararı Türkiye'ye getirenlerin işlerine geldiği biçimde yorumlayıp uyguladıkları yolunda, çok eskilerde yapılan eleştiriler üzerinde (benim konuştuğum Emin Sekun, Elektrikçi Muzaffer gibi) bugün çıkan belgelere bakarak düşünmek gerekir. Kemalizme kapılanma yolunu çekici bulanların yanında iyi niyetliler de kayıp gidiyor, bizler gibi, temel öğretiye yürekten inanmışlarınsa, coşkuyu bileyen, sivri devrimci sözleri keskince yinelemekten öte bir şey gelmiyordu elinden. TKP için KOMİNTERN'ce, TKP'nin kendisi için o gün alınmış tarihsel kararların ayrıntılı belgelerini, yaşamı boyu örgütte olan çoğu kişiler bile, KOMİNTERN ARŞİVİ'nin açılmasıyla yeni görebildi. İlerde, evinde birçok geceler bana Parti'nin geçmişi ile ilgili çok şey anlatacak olan Şefik Hüsnü, "desantralizasyon" kararını hiç açmadı! Kararı içine sindirememekten miydi, diye de düşünmüşümdür. Ben de o günler, salt Parti'nin pek de iyi gözle bakmadığı Elektrikçi Muzaffer'den duyduğum bu sözcüğü kullanıp soru sormayı göze alamadım. Emin Sekun'la konuyu konuşmamız cezaevinden çıkaktan sonradır; 701er olmalı. Uzun cezaevi yılları boyu, ne Reşat Fuat'ın, ne de eski partili bir başkasının kimseye bu konuda söz ettiği de duyulmamıştır. TKP adına dışarıda örgütlenmeye çalışılan dönemin, Leipzig'deki ilk toplantısında Zeki Baştımar "TKP için, desantralizasyon diye 'uğursuz' bir sözcük vardır" diye ilk kez açıklayıp eleştiriler yapıyordu; Moskova'da, Vartan İhmalyan'dan alıp okuduğum toplantı tutanaklarındaydı bu sözler. Parti başındakilerin içlerine sindiremedikleri bu "uğursuz" karar, kırk yıl Parti gizi olarak saklandı demek! Zeki'nin bu yaklaşımına içtenliksiz,

tutarsız demek kolaydır bugün. İsterseniz korkaklık da diyebilirsiniz. Yalnız Komintern'in, ola ki onun da üstünde Sovyet devletinin dayattığı karara karşı çıkmanın, hele o günler ne demek olduğunu iyi bilmek gerekir. Bu konunun tartışılmasıyla sanırım ister istemez, Komünist partilerinin kendi ülkelerinin, hele böyle yaşamsal sorunlarının çözümünde, Komintern bağlı lığından ne kazanıp ne yitirdikleri sorusu gündeme girer. Bu karar Türkiye seksiyonuna ilk kez Polon yalı Valeski'ce getirilip bildirilince, orada olan Emin Sekun, bunun TKP'yi kapatma kararı olduğu, böyle bir kararın burada değil, ancak Türkiye'deki TKP Merkez Komitesi'nce alınabileceği savıyla karşı çıktıklarını söyledi. Tornacı Emin'in dediği gibi, yapıldıysa bile bu çıkışın, hamamın namusunu kurtarma gösterisi bile sayılamayacak homurdanmadan öteye gidemediği bellidir. Kendi toprağına yerleşmiş, Türkiye'de ağırlığı olan Merkez Komiteli bir TKP için böyle bir karara gerek mi kalırdı ki? Ancak, bugün elimize geçen belgelerde gördüğümüz Komintern kararı, ona dayalı biçimde TKP'nin açıklamaları, bildirisi, eleştirel de baksanız tutarlıdır. Tüm ayrıntılı dayanaklarıyla vazgeçilen eski tutumun inandırıcı eleştirisi yanında yeni tutulan yoldaki akla gelebilecek büyük tehlikelere uyanları da içerecek biçimde -ki bildiride gereğince yer verilmiş bu uyarılara- örgüte, çevresine, bilinçlendirici biçimde açıklanıp yeterince duyurulamaması, salt örgütsel çalışmayı durdurmak biçiminde alınması yanlış olmuş, aslında hiçbir gün tam toparlanamamış örgütü iyice dağınıklığa götürmüştür denebilir. Komintern'nin TKP için aldığı bu "separat" kararında Nâzım muhalefetince -"işçi muhalefeti" de denir buna-, gerekçeli biçimde Komintern'e duyurulan; doğru dürüst çalışılıp yararlı bir iş yapılmadığı, ülke koşullarının sağladığı olanakların gerçekçi biçimde değerlendirilip kullanılmadığı, Komintern'in aldatıldığı biçimindeki ağır eleştirilerin payı olmuş mudur? Araştırılması gerekli bir konudur. TKP içinden çıkmış gene bir başka ilginç TKP muhalifi olan Kerim Sadi'nin tavrının olaya etki payı da düşünülmelidir. Desantralizasyon kararıyla Moskova'dan ayrılınca "Şefik Hüsnü, Komintern'den kovuldu!" fiskoslarının buralardan kaynaklandığı bilinir. O dönemde yapılan çalışmaların son olarak vurgulanması gerekli bir sonucu da şu olmuştur kanımca: Komünistlerin kendi açık kimlikleriyle değil de Kemalist görünüm altında uyarı, inandırma, baskı yoluyla iktidarlara bir ölçüde benimsetip uygulattıkları olumlu işlerin tüm kazanımlar! Kemalistlerin artısına eklenmiş, TKP'nin. Komünistlerin yığınlara en aşağılık yalanlar,

kara çalmalarla tanıtılması da güle oynaya sürdürülmüştür. Halk yığınlarının bilinç düzeyine, ülkenin düşünce yapısına, aldatıcı olduğu kadar da yıkıcı etkisi olmuştur bu olayın.

Yeni dönemde yapılan yayınlardan en çok yararlandığımız, Hikmet Kıvılcımlı'nın MARKSİZM BİBLİYOTEGİ dizisinde çıkardığı kitaplar oldu. Arkadaşı Fatma Yalçı'ca yönetilen EMEKÇİ KÜTÜPHANESİ geliyordu yanı sıra. Kerim Sadi'nin İNSANİYET KÜTÜPHANESİ'nde yayınladıklarını da görüyor, izliyorduk ya, karşıydık, alaylı bakıyorduk biraz da! Bugün ölçüsüz bulduğum bu tutumumuzda Doktor Hikmetin bu kişilere yönelik saldırgan tutumunun büyük etkisi vardı kuşkusuz. Marksist kalpazanlar diye damgalıyordu Kıvılcımlı bunları. Kerim Sadi'ye uygun görsek de Nâzım'a yapılan böyle bir saldırıyı nereye koyacağımızı pek bilemiyorduk! Nâzım'ın kitapları, Benerci, Taranta Babu, Şeyh Bedrettin başucu kitabımızdı. Sabahattin Ali öykülerini okuyorduk bir de. Ama kuşku yok ki, Marksizmle ilgili doğru dürüst bilgiler MARKSİZM BİBLİYOTEĞİ'nde çıkan kitaplardan edindiklerimizdi. Hasan Ali Ediz, Vasıf Onat'ın (Eczacı) çevrileri yanında, Kıvılcımlı kitapları ağırlıktaydı. *Kapital'i* de çevirip formalar biçiminde yayınlamaya başlamıştı Kıvılcımlı. Daha önce De Monzi'den (Bolşeviklik miydi?) Haydar Rıfat çevrisi, *Yeni Adam'ca* ek forma olarak verilen Carlo Cafiero'dan Suphi Nuri'nin özet *Kapital* çevrisi gibi sol yayınlar vardı Türkçe'de. Tam, bir KAPİTAL'e kavuşuyoruz derken Harbiye-Donanma Davaları saldırılarıyla tuz buz edildi her şey. Köşe bucak saklamaya çalıştığımız kitaplardan epey şeyler öğrenmiştik gene de. O öğrendiklerimizi, o günkü parti sorumluları olarak ürkü içinde kaytarmaya çalışan Hasan Ali-Eczacı Vasıf ikilisinin karşısına, onlara gereğinde, "proletarya iktidara gelirse sizi asar!" biçiminde gözdağı vererek dikelen "deli oğlan"a (Sadrettin Celal'in Hikmet Kıvılcımlı'ya taktığı ad!) borçlu olduğumuzu sonra öğrendik. Dünya, politikası gündeminin baş maddesini oluşturan İspanya İç Savaşı, antifaşist bilinç vermeye çalışanların karşısına faşistleri, faşist eğilimlileri dikmişti bizde de. Tutarlı antifaşist politik çizgi izleyen tek günlük gazete TAN'dı. Tüm ötekiler, sırası geldi mi TAN'a dişlerini gösteriyorlardı ya, "tutarlı" faşist çizgide yürüyen tek büyük gazete de CUMHURİYET'ti. Faşist ideolojinin ülkemizde mayalanmasında en etkin olmuş yayın kurumu CUMHURİYET'tir. Tek parti döneminde, sol da, sağ da düşüncelerine, önerilerine Kemalist iktidar partisinin altı okunu kendi anlayışlarına uygun

biçimde yorumlayarak, etkinlik, yasallık kazandırma yarışındaydılar. CUMHURİYET, neredeyse “yarı resmi!” sayılacak biçimde iktidara yakın görülen gazeteydi. “Milliyetçi-devletçi”liğin faşistçe yorumuna uygun ideolojik tutumuyla sivil-asker bürokratları, yarım aydın kalabalığını sürekli etki altında tuttu. Savaş yıllarında, özellikle Fransa yıkılıp Almanlar, en kanlı biçimde Balkanlar’a, Sovyetler Birliği’ne saldırdıklarında, Nadir Nadi’si, Peyami Sefa’sı, Abidin Daver’i, Hüsnü Emir Erkilet’i ile tam Nazi Almanya yanlısı yayın aygıtına dönüştü. Gazete sahibi Yunus Nadi’nin çok öncelerden, Almanlardan parasal çıkar sağladığı konusunda öteden beri var olan söylentileri belgeleyen yeni bulgulardan da söz ediliyor bugün GÜVEN’de, bütün gençlik heyecanımızla içinde acılarım yaşadığımız o günler anlatılırken, faşist CUMHURİYET’te çıkmış tarihli, imzalı yazılardan, belge niteliğinde örnekler de göstermemiz, karşın, CUMHURİYET’in kalıtıyla övünen bugünkü Kemalist “sosyalist”, “devrimci” -hanedan dışı- şehzadesi bizi yalancılıkla suçluyormuş! Ar damarı çatlamadan böyle bir suçlamaya nasıl kalkışabilir insan? Ne diyeyim? Allah layığını versin! Asıl sorun kanımca, yıllar öncesi olup bitmişlerin yadsınması değil, pembeli, karalı kâğıtlarla kaplanmış bugünkü kafalarının karanlığında aynı kara tepeden bakışlarının sinsice saklanmakta oluşudur.

Gazetedeki, “Dr. Şefik Hüsnü, Fransa’dan dönmüş, ...’deki muayenehanesinde hastalarını kabule başlamıştır” duyurusu ile öğrendik Doktor’un Türkiye’ye geldiğini. Çok heyecan duyduğumuzu anımsıyorum. Semplon ekspresiyle Türkiye’ye dönerken ne büyük düşler kurduğunu, acılı bir gülümsemeyle yıllar sonra cezaevinde anlatmıştı Doktor. (Benzer sözleri Mihri’den de duymuştum. Bulgaristan’dan Türkiye’ye özlemle dönerken, bulacağı eski arkadaşlarıyla neler gerçekleştirebileceklerini kurmuştu yol boyu. Kan toprağımızda solup giden ne devrimci düşler var daha kimbilir?) Kardeşi, Avukat Hakkı Değmer, o günlerin içişleri bakanı Şükrü Kaya’ya çıkmış izin için. “Gelebilir, ama ben gelmesini salık vermem; Doktor’u burada rahat bırakmayacaklardır,” demiş Şükrü Kaya. Sirkeci’den eve gelir gelmez de polis çalmış kapıyı; götürüp niye geldiğini sormuşlar. Ülkesine döndüğünü, doktorluk yapıp burada yaşayacağını söylemiş, bırakmışlar.

Sefer’den gelen bir mektuptan, kadın konusu üzerine bir de yazısı çıktı. Kadının sosyal yaşamda ileri yere kavuşmasını, salt bir doğum aracı, bir kuluçka olarak eve kapatılacak yaratık diye düşünülmemesini anlatan,

Kemalist ilericiliğin çizgisinde bir şeyler vardı yazıda anımsadığım. Yazıyı TAN gazetesinde Sabiha Sertel'e götürüp elden vermemi istiyordu. Yazının, o günler sevinerek okuduğumuz kitabı, "KADIN VE SOSYALİZM"i çeviren, ilk ve tek sayısı toplatılmış PROJEKTÖR dergisini yayınlamış, Mehmet Akifcilik kisvesi altında ilerici her şeye saldıran dinci yobazlara karşı Tevfik Fikret'i savunan, komünist diye tanıdığımız Sabiha Sertel'e gönderilmesi doğaldı. TKP'nin desantralizasyon kararıyla verdiği destekle ülkedeki ilericileri "sol Kemalist çizgi"de toplamak dendi mi, dinci yobazlığa saldırmak, ya da onların saldırısına uğrayan Fikret'i savunmak hemen giriyordu gündeme. Cezaevindeki Kemal Tahir de, bu çatışmaya içerden katılmışa sonraları bir ara. İsmail Kemalettin imzası ile yazdığı kısa "şiir"lerin birinde, aklımda yanlış kalmadıysa şöyle demişti. "....Sebilürreşatçılar uluyor/ Bir tek sanrından senin hâlâ/ Hey koca Fikret bak ki nasıl korkuluyor!" Asker öğrenci olarak TAN gazetesine girip çıkarken görünmek bile risk sayılıyordu o günler; Sabiha Sertel'i arayıp konuşmak da cabası! Onun beni nasıl karşılayacağı sorunu vardı bir de. Nazımların Harbiye davasının sürdüğü günlerde, karşısında Harbiyeli benzeri birini görünce, gerçekten de tedirginlik duydu gibi geldi bana Sabiha Hanım. Bir tek kez gördüğüm Sabiha Hanım, şişmanca gövdesine uymayan, ince, titrek sesli biri olarak kalmış kafamda. Zarfla birlikte fakülte adresimi de verip yanıt beklediğimi söyledim, çıktım odasından. Heyecanla bekledim yanıtını, gelmedi. Epeyi günler sonra Seferiden mektup aldım; yazısına eleştirel dokunmalar içeren yanıtını ona göndermiş Sabiha Sertel. Yazı basılmadı.

Samsun'da birkaç arkadaşıyla TOPRAK diye bir dergi çıkarmaya başladı Sefer. Liseden sonra hükümette memur olarak çalışmaya başlamış, Behiç adında bir arkadaşımız vardı karikatür çizmeye özenen; dergiyle ilgili, Sefer'den başka tek o kalmış aklımda. En ilkel basım tekniğiyle düzenlenmiş, kaba dizgi yanlışlarıyla doluydu dergi. Abone bulmamı, köy edebiyatı üzerine sorularla dolu, dergice düzenlenmiş bir anket için edebiyatçılar arasında soruşturma yapmamı istiyordu Sefer. Konuştuklarımızdan Mehmet Kaplanla, Lütfi Erişçi'yi anımsıyorum hayal meyal. Merih, Naci Sadullah'a gitti, yanıt alamadıydı sanırım. Babasının Adnan Bey'le tanışıklığına güvenerek Halide Edip'le konuşmayı düşünüyordu, olmadı. Dergi de birkaç sayıdan uzun yaşamadı anımsadığım. Sefer bir yandan da lise bitirme sınavlarına giriyordu. Diplomasını aldı

sonunda. Ankara'ya, Dil-Tarih Fakültesi'ne gidip yeni açılmış olan Rus filolojisine yazıldı. Ahmet Kutsi Tecer'ın yönetiminde CHP'nin çıkardığı Kemalist ÜLKÜ dergisinde, Bedrettin Tuncel'in yanında çalışmaya başladı.

İstanbul'da bizi heyecanlandıran KÜLLÜK dergisi çıktı. Tek sayıda kaldı. Onun peşinden, hemen de aynı kadroyla çıkan SES-sanat-edebiyat-sosyoloji, adlı dergi bir-iki duraksamayla daha uzun süreli yayın yaptı. TKP'nin yayın organı olduğunu bildiğimiz *Yeni Edebiyat* dergisi de o günler çıktı. Dergi diyoruz ya, iki yaprak, dört sayfalık gazete boyutlarındaydı *Yeni Edebiyat.* Dolaylı politik düzyazılar, öyküler, takma adla Nâzım'ın şiirleri, H.İ. Dinamo'nun, Nail V.'nin, Suphi Taşhan'ın, kimi genç şairlerin şiirleri yayınlanıyordu. Ortalarda görülen Suat Derviş'ti ya, asıl sözün Reşat'ta olduğu biliniyordu. Abidin Dino ile Reşat Fuat (Ali Rıza) arasındaki "Realizm tartışmaları" o günlerin önemli düşünce çatışmasıydı. Anlamaya çalışarak izlediğimiz tartışma, Reşat Fuat'ın tepeden bakışı içinde sürdürüldü; gene onun uygun gördüğü biçimde bağlandı. Bu buyurgan davranışı sonra sonra kavrayıp değerlendirebildik. Çeşidi komünist partilerdeki genel sekreterlerin birbirine benzer benmerkezcil tutumu, demokratik santralizmin antidemokratik santralizme kaydırılmasına oluşmuş, düzeni çürüten uygulama biçimiydi. Söz onda biterdi, son sözü "Genel Sekreter" olan "Stalincik" söylerdi her konuda. Üzerinde bir türlü anlaşmaya varılamayan bir filmden söz etmişlerdi Sovyetler Birliği'ne gittiğim yıllarda. Filmi sonunda Brejnev'e göstermişler. Muhterem, "Sinemacılar iyi bir konu yakalamışlar!" deyince sorun çözülüvermiş! Komünist Partilerin genel sekreterlerine, tartışılmaz biçimde tanınmış bu hak bana ünlü fıkrayı anımsatır. Yakaladıkları balığın dişi mi erkek mi olduğunu tartışmaya tutuşmuş birileri. Anlaşamayınca balıkçıya sormuşlar; o da bir şey diyememiş. Karşıki paşa konağının aşçıbaşısını salık vermiş; "Çok balık pişiriyor; bilirse o bilir," demiş. Gittikleri aşçıbaşı da içinden çıkamayınca, "Paşa Hazretlerine soralım!" demiş. "Paşa balıktan anlar mı?" demişler. "O da ağnamaz emme, onun dedüğü dedüktür," demiş.

Yeni Edebiyat'ı izliyor, okuyorduk ya hiçbir bakımdan doyurmuyordu bizi. Anladık, Parti bu dergiyi çıkartıyordu da, başka ne yapıyordu? Yapmıyorsa, niye yapmıyordu? Nasıl yapmazdı dünyanın, ülkenin böyle günlerinde?

Elinde bir adresle İstanbul'a geldi Sefer. Kasımpaşa yöresinde, Yenişehir'deki bir evi aradık durduk. Olmadık kişiler çıktı o adreste;

aradığımız kimseler yoktu. İkinci gelişinde Mustafa'yı (İskender) buldu Sefer. O günler İstanbul'a yerleşmiş ablamların Fatih'teki evine gittik; uzun uzun konuştuk. Desantralizasyon kararı çerçevesinde Samsun'da söylediklerinin dışında yeni hiçbir şey demiyordu. Ya "Parti" diye bir şey yoktu bu ülkede; ya da bizden uzak duruyorlardı niyeyse! Yalnız Merih'le ben değildik bu tedirginliği yaşayan; Haig'ten başka, yavaş yavaş bir çevremiz oluşmuştu ki, onlar da bir şeyler bekliyorlardı. Felsefe Bölümü'nde öğrenci Samsunlu Tahsin Berkem, Türkoloji ikinci sınıfta, babasının durumunun bozulmasıyla Askeri Öğretmen'e gelir gelmez sanat edebiyattan girip her konuda anlaşıverdiğimiz Yusuf Atılgan, Tahsin'in aracılığıyla tanıdığımız ayakkabı ustası Osman Paçalı (İşçi), Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nden Askeri Öğretmen'e yeni girmiş Kenan Uluğ, Denizci Askeri Öğretmenlerin Askeri Tıbbiye'ye alınıp aramıza karışmalarıyla tanışıp anlaştığımız, Coğrafya Bölümü'nde öğrenci Cabir Sarıoğlu gibi.

Artık Ankara'ya yerleşmiş Sefer geldi bir gün. Abidin Dino'yla görüşmek istiyordu. Bizim de çok sevdiğimiz biriydi Dino. Ayrıntıyı anımsamıyorum, buluşma nasıl sağlandı ise, Dino'nun Galata, Kuledibi'ne yakın Kumondo Hanı'nın yedi kat merdivenle çıkılan çatı katına gittik Sefer'le. Resim, edebiyat-sanat konuları dışında, gazete haberleri çerçevesinde savaştan söz edildi biraz. Tanınmamış gençlerle bir yeni dergi çıkarmayı düşünüyordu Dino. "HIZ" geliyordu aklına ad olarak ya, söylenmesinde güçlük vardı. Bu konuyu konuştular Sefer'le. Benimle yeni bir buluşma günü saptanarak ayrıldık. Bir süre sonra da, Eminönü Balıkpazarı'nda, Haliç'in kıyısında, önünde Salıpazarı'na dolmuş yapan sandalların bekleştiği, şimdi yıkılmış yapının altındaki kahvede buluştuk Dino'yla. İstanbul'un en renkli köşelerinden bin olan bu buluşma yerini o söylemişti. (GÜVEN'in girişinde anlatılan, Turgut'un Refik'i beklediği kahve orasıdır!) Sefer'den gelen, dergi tasarısıyla ilgili bilgilen ilettim. Kalkıp Galata Köprüsü'nden yürüyüp Karaköy'de ayrıldık. Daha sonra birkaç kez gittim Kumondo Hanı'na; sanat-edebiyat üzerine aynı konuşmalar yinelenip durdu. İç politika konularına değindim bir ara; yapılacak tek şey serüvencileri durdurmaktı Dino'ya göre. Almanların yanında Sovyetlere karşı savaşa girmek için çırpınan ırkçı-Turancılardı "serüvenciler" dediği. İlerde Reşat Fuat'ın yazıp Faris Erkman'ın Üstleneceği, "EN BÜYÜK TEHLİKE" adlı TKP'ce çıkarılacak kitapçıktaki

ana düşünceydi bu. Bu da doğruydu da, tek doğru bu değildi. Hiçbir ipucu vermiyordu; Dino'da da yoktu bizim aradığımız.

Bir gün Askeri Tıbbiye Okulu'na geldim ki, Cahit'in, benim, bir de Hukuk Fakültesi'ne giden asker yargıç bölümündeki bir öğrencinin (Adı Sahir miydi ne; hiç ilişkimiz olamayan sessiz bir çocuktu) sıraları, dolapları aranmış; bir şey çıkmamış! Benimkilerde kilit bile yoktu. Sınıf subayı Yüzbaşı, Öğretmen Bölümü'nün başçavuşu Kadri Okyar'ı önceden çağırıp bildirmiş aramayı, dolaplarda zararlı bir şey bulunmaması için uyarmış. Cabir'in dolabındaki Kıvılcımlı'nın kitaplarını çıkarıp yırtmışlar. Bizi okul Müdürünün kapısında toplayıp beklettiler bir süre; sonra da gidin dediler. Yıllar sonra, '51 Tutuklaması'nda, o ihbarın belgesi dosyamda çıkınca çözebildim olayı. Genelkurmay Başkanlığına gönderilmiş imzasız "ihbar" mektubunda adlarımız yazılarak komünist olduğumuz, Galata Rıhtımı'nda vapurdan inen Sovyet elçisine, ya da konsolosuna çiçek verdiğimiz yazılıydı. Daha da aptalca bir not konmuştu yazının altına; "İdareye sormayın, idare acizdir!" deniyordu. Sınıf subayının, aramayı önceden bildirip önlem almasının nedeni de anlaşılıyordu böylece. Soruşturma sonucu da vardı dosyada. İkinci Dünya Savaşı üzerine yapılmış bir tartışmada, yanlardan birinin, İngiliz-Fransızları, öbürünün Alman-İtalyanları tutmasından doğan kızgınlıkla yapılmıştı ihbar! (Böyle bir tartışmayı hiç anımsamıyorum.) Yapanların da, Enver Kerküker'le Nusret (soyadı aklımda kalmamış. Alaylı biçimden "askeri hâkim" derlerdi) adlı iki hukuk öğrencisi oldukları sanılıyordu. Bu "Askeri Hâkim" Nusret'ı, Okul Müdürü General Hüsnü Külünk'ün bir gün berberde yakalayıp sudan bir nedenle saçın niye uzun diye Askeri Tıbbiye'de görülmedik biçimde sille tokat dövmesi de idarenin aciz olmadığını kanıtlama gösterisi olmalıydı! Enver Kerküker'in Vali Lütfi Kırdar'ın yakım olduğu söylenirdi. Asker yargıç oldu. Tutuklanıp İstanbul Harbiye'de, soruşturma yargıcı Binbaşı Halil Ölçer'in yanına çıkarıldığımda salondaydı, belli ki bir şeyler konuşmuşlardı yargıçla. Askerlikten ayrıldı, başka bir soyadıyla avukatlığa başladı; Türkeşçi bir partinin de İstanbul İl Başkanlığı'nı yaptı sonra sanırım.

Lütfü Erişçi ile Seferlerin *Toprak* dergisi sıralarında, Küllük çevresinde tanışmış olmalıyız. Yazılı olduğu Hukuk Fakültesı'ne pek seyrek uğrayan öğrencilerdendi. Asker yargıç öğrenci Fuat Altuğ'dan alırdım haberim ya; Fakülte'den değil, ikisinin de uğrak yeri Divanyolu'ndaki

“Adliye Kıraathanesinden. Fuat, kâğıt oyununa düşkündü, Lütfü de kahveye alınan günlük gazetelere. İkisi de bitiremedi Hukuk Fakültesi’ni. Tarihçi titizliği ile şaşmadan her gün kahveye gelip gazetelerden notlar alır, önemli bulduğu yazıların özetini çıkarır, arşivlerdi Lütfü. O günler yayınlanan tüm sol dergiler çevresindekileri, Dino’sundan Sait Faik’ine, herkesi tanırdı TKP ile ilgililer de içinde, sanatsal-siyasal her türden haber, dedikodu birikimi olan biriydi Babıali’de. Aksaray’da, Kâtip Muslihittin Sokağı’nda babadan kalma bir eski konağın üst katında annesi, eve evlatlık alınmış Şefika adlı bir kızla otururdu. Sürgün dönüşü de evlendi Şefika’yla. Annesi Naciye Hanimin emekli aylığı, kiraya verdikleri alt katın geliri ile geçinirlerdi. Tarihçiliğe özenen, benmerkezcilikten kurtulamamış, sert eleştiri tutkunu bir sanat, politika, toplum gözlemcisi denebilirdi. Doktor Hikmet’ten nefret ediyordu. Reşat’a kızıyordu. “Hikmet gitti, şimdi de bu adam geldi!” diyordu! Eskilerden Nâzım’a sevgisi vardı. O günlerde edebiyatta gençlik atılımının başında görülen Dino’yu da seviyordu! (Bir süre sonra, Dino’nun İngiliz casusu olduğu yolunda çıkarılan kara çalmayı benimsemekte -de sakınca görmemişti!) Askerliğini yapmaya, o günlerde İstanbul’da olan Yedeksubay Okulu’na gelmiş Hasan Basri ile tanıştık bu ara Küllük’te. Yukarda adı geçen Kadri Kiper’in Sivas Lisesi’nden arkadaşıydı Basri. Edebiyat öğretmeni ünlü komünist Ruşen Zeki’nin öğrencileriydiler. Sivas’ta, Ankara’da tutuklanıp bırakılmış, sonra İstanbul’a gelip Felsefe Bölümü’ne yazılmış Basri; Nâzım’ı, Doktor Hikmeti, arkadaşı Nudiye Hanım’ı (Fatma Yalçı), Hasan Ali’yi, Eczacı Vasıf’ı tanımıştı. Nâzım, Kıvılcımlı, Harbiye-Donanma davalarıyla tutuklanınca o da Ankara’ya gidip Ziraat Fakültesi’ne girmişti, *Haber* gazetesinin Ankara Bürosu’nda çalışıyordu bir yandan da. İstanbul’da öğrenci iken evlendikleri Şükriye, Çankırı’nın Apsarı Köyü’nde öğretmenlik yapıyordu. Yiğit, dört dörtlük coşkulu bir komünistti Basri. TKP’nin üst düzeyde çeşitli kişileriyle tanışıp konuşmuş, Sivas, Ankara’dan sonra, 1 Mayıs dolayısıyla polisin yaptığı toplamayla İstanbul’da da, Kıvılcımlılar, Nâzımlarla birlikte ileri gelen komünistler arasında, poliste kalmış biriydi. O desantralizasyon döneminde Nâzım-Parti çatışması kapanmış görünmesine karşın, Hikmet Kıvılcımlı’ya yürekten duyduğu sevgi, bağlılığın yanında, Nazıma, yani İŞÇİ. MUHALEFETİ kesiminden olduğu bilinen Ruşen Zeki’den kaynaklandığını akla getiren sert eleştirel bir tutum içindeydi TKP’ye. Bir iş yaptıkları yoktu işte bu adamların! *Yeni*

Edebiyat da bir şeye benzemiyordu! Nâzım'ın şiirini taparcasına seviyordu o da bizim gibi. Birbirine güvenip yakınlık duyan arkadaşlığın oluşması için bir-iki konuşmamız yetmişti. O günler ancak güvendiklerimize gösterdiğimiz, "Barselona'dan Mektup" adlı şiirimi ona okuyabiliyordum! Hafta sonları Harbiye'deki Yedek Subay Okulu'ndan izinli çıkınca, Osmanbey'deki Suna Pastanesi'nde buluşuyor, onun okula dönme saatine kadar söyleşiyorduk. Sivas'ta, Ankara'daki tutuklamalarda, İstanbul'a geldiğinde, daha sonra 1 Mayıs öncesi gözaltısında, Nâzımlarla, Doktor Hikmetlerle ilgili anılarını anlatıyordu Merih'le bana. Lütfü Erişçi'yi ciddiye almıyordu Basri. Ürkek, buluttan nem kapacak kadar kuruntulu, paranoyak yapıda biri sayıyordu Lütfü'yü; gülerek anlatıyordu bunları da. İstanbul'a ilk geldiğinde, Hikmet Kıvılcımlı çevresinde tanımıştı Lütfü Erişçi'yi. 1 Mayıs tutuklanmasında arkadaşlarına yapılan baskıları gördüğü, bildiği halde, açılan davadaki yargılamada tanıklık etmekten korkmuş, polisin yaptığı baskılan görmediğini söylemiş çıkartıldığı mahkemede. Kendini tanık gösteren Hikmet Kıvılcımlı'ya nefreti de bundanmış. Ben severdim Lütfü Erişçi'yi; açık konuşa^ bildiğim biriydi. Sık sık eyine de giderdim. Yusuf Atılganla da gittiğimiz oldu.

Birkaç arkadaş, Tahsin Berkem, Asaf Ertekin, Osman Paçalı, Yusuf Atılgan, Haig Açıkgöz, Merih, ben, tüm aramamıza karşın, gizli çalışan bir TKP örgütü bulamadığımıza göre, böyle bir örgütü biz kendi aramızda kuramaz mıyız diye çoktandır düşünmeye başlamıştık. Delikanlılık günlerinin pembe düşlü coşkusuyla karara varmamız da uzun sürmedi. Sarıyer'de Tahsinlerin ana-oğul kaldıkları iskeleye bakan evin balkonlu en üst katında hafta sonları, Yusuf, Asaf, Haig, Osman, Merih, Tahsin, ben toplanıp kendimize göre hücre çalışmalarına başlamıştık bile! Yaptığımız, Hikmet Kıvılcımlı'nın kitaplarını okuyup Marksist bilgimizi genişletirken, ülkemizin sorunlarına çözüm üretmeye çalışmaktı! Hiç güç değildi o da! İşçi sınıfı ile köylü emekçiler sömürüye karşı elele vererek burjuva iktidarını yıkıp "inkılap"ı yaptılar mı çözülmeyecek hiçbir sorun yoktu! Biz komünist devrimcilere düşen de koşulları oluşturmaya çalışmaktı! Bir süre daha arayacaktık Parti'yi; bulamazsak kendimiz girişecektik işe! Örgüt gereği harçlıklarımızdan ödenti de toplayıp biriktiriyorduk artık. Varlıklı saydığımız iki kişi vardı içimizde. Merih'le Tahsin. Kısa süre sonra, Felsefe'deki Tahsin'in sınıf arkadaşı Mustafa Göksu'nun katılmasıyla bir varlıklı daha kazanmış olduk! Örgütün parasal gücüne destek olarak Merih, ailesinden aldığı, bir minik çekmecedeki altınlı, pırlantalı, kolye, yüzük, küpe türünden takılarını koydu ortaya. (Bu takılar gerektikçe birer ikişer satıldı sonraki koşturduğumuz günlerde. Gülünesi acı tek olay, Parti adına bir kolyeyi isteyen birinin -adını vermeyeceğim- onu Rum metresine armağan ettiğini öğrenmemiz oldu!) Savaş yılları; yayın yapabilmek için daktilo bulmak da büyük sorun. Samsun'daki doktor babasına, ödev yapabilmesi için gerekli olduğunu yazıp daktilo istedi. Hermes Baby marka bir küçük daktilo geldi Samsun'dan. ('44 Tutuklanması'nda Reşat Fuat'ın yayın yaptığı, polisin eline geçen daktilodur bu. İlerde anlatacağım; edindiğimiz yayın araç gereçleri TKP'ye devredilecektir.) TKP'yi artık kişi olarak değil örgütümüz adına arıyorduk! Bulduğumuzu sanıp bağlanmaya kalkıştıklarımızın kof çıkmasıyla epeyi uzun sürdü bu arama. Çalmadığımız kapı kalmamıştı. Nasıl oldu da polis tuzağına düşmedik; şans dedikleri bu olmalı. Arama içinde olan başkalarıyla da karşılaşıyorduk; yakınlık duyduklarımız da katılıyorlardı bize. Doğrusu ürkmeye başlamıştık bir yandan da (hiç değilse ben ürkmeye başlamıştım); sorumluluğumuz artıyordu. Ne yapacak, bize bağlanacak bir sürü genç insanı nasıl yönetecektik?

Bir gün Osman Paçalı geldi; ilişki kurma yolunu bulduğu Boz Mehmet'le konuşmak isteyip istemeyeceğimi sordu. Heyecanlandım; aradığımız kişi tam da oydu işte! Osman'ın Karagümrük'teki evinde buluştuk bir akşam; uzun uzun konuştuk. Boz Mehmet'in, "çalışmak" konusunda pek açık seçik söz etmemesini konspirasyon gereği diye alıyor, temelde anlaştık sayıyordum. Gece yarısına doğru evden birlikte çıkmışız, yol boyu konuşarak Haliç'e iniyoruz; birden konuşmayı kesip Moskova Radyosu'nda çalışacak birine gereksinim duyulduğunu, Sovyetler Birliği'ne gitmek isteyip istemeyeceğimi sordu bana! Sevinmiş mi, kızmış mıydım, bilemiyorum ya, şaşıp kalmıştım; biz Türkiye'de bir şeyler yapmanın yollarını arıyorduk, adam ne öneriyordu? İstemediğimi söyledim. Bu kesin kararımda ülkeye, arkadaşlarıma bağlılığım mı, içten sevgiyle bağlı olduğum Merih'ten kopamamak mı ağır bastı, bilemem! Yıllar sonra, cezaevinde karşılaşınca Boz Mehmet anımsattı bana; o zaman gitseydim daha iyi olacakmıştı gibisine! "Pişman değilim," dedim. Doğrusunu yaptığıma olan inancım her geçen gün daha da arttı. Boz Mehmet, birlikte çalışma konusunda susarken desantralizasyonla gizli çalışmama kararı almış TKP'nin tutumunu açıklayamamanın sıkıntısına düşmüş olmalıydı.

Sıkıyönetim Komutanlığı aldığı bir kararla solcu bilinen yazar-çizerlerin birçoğunu İstanbul'dan çıkarıp Anadolu'nun çeşidi kentlerine dağıttı. Dino'lar (Arif, Abidin), Lütfü Erişçi, A. Kadir, daha bir sürü kişinin, yanında Boz Mehmet de vardı sürgünler arasında. Bir umut kapısı daha kapanmıştı böylece. Bu kez, aramıza yeni karışmış Basri'nin Murat Erdemil adlı veteriner bir arkadaşı yeni bir umut getirdi bize. Gereğinde, bir yazışmada kullanabileceği mührü de elinde tutan asıl Parti kaynağı olduğunu söyleyenlerle ilişki içindeymiş Murat Erdemil, diyordu Basri. "Mühr-ü Süleyman" bulunmuştu demek sonunda! Bir süre sonra da Nâzım'ın basılmamış "Türk Köylüsü", "Kıyamet Sureleri", asıl önemlisi de "Kurtuluş Savaşı Destanı"nı içeren yeni şiirlerini getirdi bize bu arkadaşımız. Çok sevinmiştik. Basri'nin "r"leri tatlı bir "l" sesi gibi çıkaran diliyle şiirleri coşku içinde, üst üste okumaları, elli yıl öncesinden gelen hüzünlü bir çınlamayla bugün de kulağımdadır. Bir günler, Dino'nun da başında olduğu Suphi Taşhanlarca yayılmaya çalışılan, çevremizde çok karşı çıktığımız "Dinamo Nâzım'ı geçti şiirde; imgeleri daha ustaca!" sözlerine yeniden kızmaya başlamıştık. Basri'nin, "Bu pehlivan şu pehlivanı geçti; çünkü bıyık bıraktı!!" demesini de hep gülerek anımsarım.

Menh hemen pelür kâğıda daktiloyla 5-6 kopya çoğalttı şiirleri. Güvendiklerimize verip okutmaya başlamıştık. Üniversite öğrenimini, çıplak taş odalardan oluşan o günkü Fatih Medresesi'nde sürdürme çabasındaki Asaf Ertekin, koşullara dayanamayıp Ankara Dil Tarih Fakültesine gidince, bu kopyalardan birini de Ankara'ya götürdü; Kurtuluş Savaşı Destanı'nın Ankara'nın solcu çevresine geçişi de bu yolla oldu sanırım. Bir gün, Askeri Tıbbiye Okulu'nda, yemekhaneye giderken pat diye karşıma çıkan Okul Müdürü General Hüsnü Külünk durdurdu beni, "Arayın üstünü!" dedi yanındaki Yüzbaşıya. Merih'in vesikalık boyunda bir fotoğrafından başka bir şey çıkmadı üstümde. Yırtıp yere attı fotoğrafı; "Hep kızlarla gezersin!" diye bağırdı. Büyük bir tehlike atlatmıştım. O günler yanımdan ayırmadığım, ince pelür kâğıda daktilo edilmiş Nâzım'ın "KURTULUŞ SAVAŞI DESTANI" da çıkabilirdi üstümde.

Anımsadığım kadarıyla Nâzım'ın kitabını aldığımız kanaldan gelen biriyle konuşmalara giriştik. Sonunda çıka çıka, Haig'in Ermeni gençleri çevresinden, gözümüzün, daha o zamandan pek tutmadığı, Hukuk Fakültesi'nde öğrenci Aram Pehlivanyan çıktı karşımıza. Ne yapalım ki, Parti yolladı deniyordu! Bağlarbaşı'nda, Altunizade'de, Piraye'nin çevresinde, Nâzıma diye bilinen Rasih Güran'ın yöresindeki bir gruptular, sonradan öğrendiğimiz. Ne bildikleri, ne de yapabildikleri, bizden daha çok bir şey yoktu ellerinde. Önce Aram'la, sonra gene onlarca gönderilen Nihat Çavuşoğlu ile bu "parti bağlantısı!"nı, Osmanbey'deki bizim ünlü Suna Pastanesi'nde her hafta buluşup konuşmak, aylık ödentileri vermek biçiminde sürdürme görevi Merih'le bana düştü. İlk bir-iki buluşmaya Basri de geldi gibi kalmış aklımda. Öteki arkadaşlarımızı bildirmemiş, yeni ilişkimizi bir denemeden geçirmeyi uygun bulmuştuk. Bir gün Basri'nin kızgınlıkla dediği gibi, "Ödentini ver, imanını kavi tut!"la bir yere varılamayacağı belliydi. Tuttuğumuz dal yine elimizde kalmıştı.

Yedek Subay Okulu'nda çavuş çıkardılar Basri'yi. O devreden çavuş çıkan ikinci kişi de Hamdi Topuz'du (Konur!). O da Ankara çevresinden, musiki öğretmeni, Basri'nin bize de tanıttığı komünist bir arkadaşımızdı. Cahit Külebi ile o günler polisçe bilinmeyen Mihri Belli de Yedek Subay Okulu'nun o döneminde bulunmuş, süvari subayı çıkmışlardı. Okulda arkadaş oldukları Mihri'den, Amerika'dan gelmiş iyi bir komünist olarak söz ederdi Basri. Mihri'nin verdiği bir elbiseyi giydiğini de unutmamışım;

ilik düğme yerine pantolonda fermuar kullanıldığını, ilk kez Amerika'da alınmış o giyside görmüştüm!

Trakya'daki bir alayın yazıcılığına verdiler Basri'yi. Pek sıkıntıya düştü denemezdi. İyi, babacan bir albayın yanındaydı; MAH'ın kendisi için gönderdiği çift aylı gizli yazışmaları bile ona açtırıyor, gerekli yanıtı yazmasını da ona bırakıyordu Albay. Hemen de her hafta İstanbul'a gelip görevini Kartal Kurtköyü öğretmenliğine aldatabildikleri karısı, çocuklarıyla geçirmesine de izin veriyordu. Şimdi tam anımsamıyorum; ya bir rastlantı, ya da Hamdi Topuz'un aracılığıyla Ankaralılardan Elektrikçi Muzaffer diye biriyle ilişki kurmuştu Bastı. TKP Merkez Komitesi'ndeymiş Muzaffer. Üsküdar'da bir evde buluştuk, derdimizi açık açık konuştuk onunla. Baş sorunumuz, niye gizli çalışılmıyordu? "Çalışamazlar. Komintern'in 'Desantralizasyon' kararı vardır; TKP'ye gizli çalışma yasak edilmiştir," diye, yıllar önce salt uygulamalarını anlatan İskender'den (Mustafa) duyduklarımızı, kararın adıyla, ayrıntılı gerekçeleriyle, dedikodu dozunu da bolca tutarak uzun uzun anlattı. Ancak, '36 sonlarında alınmış bu kararın bugün yeniden gözden geçirilmesi gerekiyordu. Bunu yapmamaları TKP'yi yönetenlerin kaçaklıklarından, korkaklıklarından kaynaklanıyordu. O da Merkez Komitesi'ndeydi; çalışmaya başlanırsa bildirecekti bize. O günkü delikanlı devrimci kafamıza, yöneticileri suçlayan yiğitçe sözler öyle yatkın gelmişti ki, onların çalışmaya başlamalarını beklemenin mi, yoksa, bu onuru onlara bırakmayıp işe bizim atılmamızın mı devrimciliğe daha yakışır olacağı, Muzaffer'den bunları duymamızla birlikte gelip gündemimize oturdu! (Yıllar sonra, '51 Tutuklaması'nda çatışmaya düştüklerinde, Zeki Baştımar'ın, TKP'de ancak '43'lerde gizli çalışma başlatan Genel Sekreter Reşat Fuat'ı -dolayısıyla Şefik Hüsnü'yü-, Alman faşist ordularının Stalingrad yenilgisini görmeden yerinden kımıldamadığı biçimindeki suçlaması, o geçmiş günleri anımsatıp düşündürtmüştü bana. Nasıl yapabiliyordu bu suçlamayı? Zeki Baştımar'ın kendisi de, çalışma kararının geciktirildiği savında olduğu partinin karar verme yetkisi taşıyan en sorumlu yerinde değil miydi?) Arkadaşlarla da konuşup bir süre daha bekledikten sonra işe atılma karan aldık. Bildiri için daktilomuz vardı. O günler fakültelerde kitapsız kimi profesörlerin notlarının basıldığı, o savaş günlerinde pek de kolay bulunmayan şapirograf (mumlu kâğıttan baskı yapan ilkel araç), top kâğıt, mürekkep v.b. edinmemiz gerekiyordu. Babıali'de, büyük kırtasiye toptancısının vitrinine yeni gelmiş dizi dizi

şapirografları görünce sevindik ya; nasıl alacaktık? Alanların kimliğini saptıyorlardı! Eski çevresinden güvendiği bir arkadaşını, yedek subay üsteğmen olarak askerliğini yapan -'51 Tutuklaması'ndaki İstanbul İl Sekreteri- Tevfik Dilmen'i buldu Basri. Para ona verildi; gidip bilmem kaçıncı alaya diye aldı, getirdi baskı aracını Tevfik Dilmen. Diyecek yoktu keyfîmize. Araç-gereçler, Haig'in, Harbiye'de bir Ermeni ailesinin üst katında yeni kiraladığı odasında toplanıyordu. Yalnız daktilo bizdeydi. Tam o sıralar yeni almaya başladığımız duyumlarla gene bir sallantıya düştük. Reşat Fuat'ın askerden kaçağı, Parti'nin gizli çalışması için toparlanma yoluna girildiği söylentisi dolanmaya başlamıştı. O arada biz Samsun'un Çarşamba'sında evlendik Merih'le. Bilmem ne mahallesinde öğretmen diye işlendi kimliğim nikâh defterine. Benim evlenmem asken yasaya göre yasaktı. Ya yirmi beş yaşımı bitirmem, ya da üsteğmenliğe yükselmem gerekiyordu. Merih fakülteyi bitirmiş, ben İstanbul'dan ayrılmamak için bitirme sınavlarına girmemiştim. İstanbul'a döndüğümüzde Basri tezkere almış, İstanbul'da iş arıyordu. H.İ. Dinamo askerden kaçıp karısı Kurtköyü'nde öğretmenlik yapan Basri'lere sığınmıştı. TKP Merkez Komitesinde olduğuna inandığı Mihri de askerliği bitirip Sümerbank Satınalma'ya girmişti; Basri sık sık uğrayıp TKP konusunda bir şeyler öğrenmeye çalışıyordu ondan. Mihri'yle benim de buluşup konuşmamı önerdi sonunda. Gidip Karaköy Sümerbank'ta buldum Mihri'yi. Sevinçli, küslü, kavgalı, barışmalı, sırasında uzun, kısa yol ayrımlı, yer yer uzaklaşan, yer yer koşut, ya da kesişen çizgilerdeki altmış yıl boyu arkadaşlığı, güneşli bir günde, Karaköy, köprü çevresinde ağır ağır gezinip konuşarak başlatmış olduk. Ne o, ne de ben Parti sözü etmiyorduk açık açık ya; o benim neyi öğrenmek istediğimi anlıyordu, ben de onun ne dediğini! Kuşağımdan biriydi; ne kültürü, ne sanat, edebiyat anlayışı, ne davranışıyla daha önce gördüğüm, duyduğum TKP'Ii tiplerden hiçbirine benzemiyordu. Özentisiz, içten, olduğu gibi bir görünüm veriyordu her yönüyle. Yine buluşmak dileğiyle ayrıldık.

Fakülte bitmişti. O günkü yasaya göre benim askeri öğretmen atanabilmem için önce Yedek Subay Oktılu'nda altı aylık eğitimden geçmem gerekirdi. Askeri öğretmenler, subay değil askeri memur sayılıyorlardı o günler çünkü. Ankara'ya gidecektim; Sefer Aytekin'le, Asaf Ertekin'le konuşup yeni çalışmaya onların katılmasını sağlamak olanağı da çıkmıştı. Umduğum gibi de oldu. Sefer'in Samanpazarı'ndaki evinde,

Asaf'la birlikte haftalık toplantılara başladık. Bir süre sonra, Emin Türk Eliçin'in kardeşi, köy öğretmeni Bekir Eliçin'i'de önerdi Sefer. Ancak ona İstanbul bağlantısından söz edilmeyecek, köylü sorunlarına ağırlık verilecekti. O da katılmaya başladı ya, onunla konuşmalarımız ister istemez kısıdı oluyordu.

Asıl önemlisi Ankara'da, Dil-Tarih Fakültesi'nde kimi öğretmenlerin yarattığı ilerici ortamdı. Asafların da içinde bulunduğu açık açık sol öğrenci çevresine bakınca, İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndeki bağnaz öğrenci sürüsünü karabasan gibi anımsamaya başlamıştım. Hasan Ali Yücel, Milli Eğitim Bakanı'ydı. Öğretim görevlileri Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Boratav, fakülte dışından Adnan Cemgil gibi sol aydınlar, yayınladıkları ileri Kemalist çizgide örtülü Marksist *Yurt ve Dünya* dergisi çevresinde toplanmışlardı. Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran da onlarla birlikteyken anlaşmazlığa düşerek ayrılıp ADIMLAR diye başka bir dergi çıkarmanın peşindeydiler. Muzaffer Şerifle Behice Boran daha Marksist militan tavır içindeydiler; Sefer Aytekin'le de daha yakın ilişki kurmuşlardı. Bir pazar sabahı buluştuk Seferlerde; uyum içinde süren bir konuşma yaptık gün boyunca. Özellikle üniversite çevresindeki ırkçı faşist eğilimlilere karşı yürüttükleri bilimsel-politik savaşımı anlamlar. İleri öğrencilerle ilişkilerinden söz edildi. *Yurt ve Dünya* ile ayrılıklarına ne biz, ne onlar değindi o gün. İşbirliği yapmalıydık. Felsefe Şubesi Psikoloji Bölümü'nü bitirmiş Merih'in, Muzaffer Şerifin asistanlığına girmesi de, İngilizce öğrenimi için Behice Boran'la çalışması da hemen kararlaştırıldı; bir hafta kadar sonra da, Behice Hanım'ın Maltepe'deki evinde başladılar çalışmaya. *Yurt ve Dünya* ile çatışmaları Behice Boran'ın evindeki konuşmalarda girdi gündeme. Fakültece gittik Muzaffer Şerifin çağrısıyla. Kurmaya çalıştığı "Sosyal Psikoloji" bölümüyle ilgili düşüncelerini anlattı daha çok Merih'e. ADIMLAR dergisinin ilk sayısında yer alacak bildiri okundu bir gece Behice Hanımlar'da. Güzeldi bildiri. Konuşmalarda anlaşmazlığa düştükleri *Yurt ve Dünya*'cılara eleştirileri de yerinde görünüyordu. Behice Hanım'la kısa zamanda kaynaştık. Öğrenip edindikleriyle Amerika'dan gelince, "Tamam komünistim de; şimdi ne yapacağız?" diye kendi kendine o da kalmış öylece bir süre. Zeki ile ilişkileri vardı ya, neye, nasıl bağlandıklarını, bağlanacaklarını daha onlar da pek bilmiyorlardı. Biz yıllardır yaşıyorduk aynı şeyleri. TKP'ye karşı öteden beri aramızda konuştuğumuz ağır eleştirileri, özel durumumuzun gizli yanına değinmeden

ona da aktardım. Birçok denemelerde türlü anlamsız olumsuzluklara tanık olduktan sonra, ‘51’deki yargılamalar sırasında acı acı, “Bunların hepsini Kadir söyledi bana,” demiş bir gün Merih’e Behice Hanım. O, ‘42-’43 kışını sık sık buluşup konuşarak geçirdik Behicelerle. ADIMLAR dergisinin çıkan ilk sayısını “ıslatmak” için Muzaffer Şerif, Behice Boran’ı, Merih’i, beni Ankara’nın ünlü bir lokantasına götürdü bir akşam. Aşırı sevinç içindeydiler; dergiyi çıkarma iznini almaları kolay olmamıştı. İstanbul’dan “Parti” adına gelen Mihri, Muzaffer Şerifin bütün gerekçelerine karşın, *Yurt ve Dünya’dan* ayrı bir dergi çıkarmanın doğru görülmediğini bildirmişti. Sonunda, tam istasyonda, “Biz, tastamam Zeki Baştımar’ın denetiminde bir dergi çıkaracağız,” deyince akan sular durmuştu. Ankara’nın “en büyüğü” Zeki. Baştımar’dı o yıllar çünkü! TKP’nin direklerinden sayılıyordu. Zeki Baştımar’dan söz ettiğimizde bir gün, Mihri’nin “Paha biçemezsin!” dediğini de iyi anımsarım. Buna hangimiz inanmıyordu ki? ‘43 yılı 1 Mayıs’ında da, Muzaffer Şerif, Behice Boran, adını anımsamadığım (Remzi?) bir öğretmen arkadaşları, Gazi Orman Çiftliği’ne gidip bayramı birlikte yaptık. Akşam trenle dönerken biz bize kaldığımız kompartımanda Behice ile Merih, ayrı renkteki gerçekten güzel sesleriyle “çok sesli” yaparak türküler söylediler birlikte. Güzel bir “1 Mayıs” geçirmiştik. Reşatlar tutuklanıp da, biz Mihri ile çalışmaya başladığımız günlerdeydi. İstanbul’a gelince beni aramaları için haber saldım onlara. Bir rastlantı, Merih’in teyzesini görmeye gittiğimiz Kalamış’ta karşılaşıp Muzaffer, Behice, Merih, ben bir saate yakın dolaştık. O günler TKP’ce yayınlanan, Reşat Fuat’ın yazıp Faris Erkman’ın üstlendiği “En Büyük Tehlike” adlı broşür üzerine konuştuk. Tutuklamanın getirdiği dağınıklıktan yakmıyorlardı. Herkes “Mühr-ü Süleyman bendedir, diyor!” dedi Muzaffer Şerif. İlişkiye geçtikleri bir ad verdi. Adamı biliyordum; “Mühr-ü Süleyman herhalde onda değil,” dedim. Onlara haber göndermemin nedeni Mihri ile buluşturmaktı. Behice’nin gelmesi için gün, saat kararlaştırıp ayrıldık. Muzaffer Şerifle son görüşmemiz oldu bu. Suadiye’de dinlenmeye gelmişti. Otelde peşine taktıkları sümsük bir Laz polisi nasıl adattığını alaylı biçimde anlatıp durmuştu. Behice de, Muzaffer de inanmış komünistlerdi. Behice yolunda yürüdü. Daha da militan savdaki Muzaffer Şerif, Amerikan cöngülünde nasıl yitip gitti, ürküyle şaşmışımdır. Bir ara alınıp cılız ampulün sallandığı bir aralıkta, Ankara Güvenlik’te tutulmuştu birkaç gün; Türkiye’den kopup Amerikanlaşmasının nedeni

ondan kaynaklanmış bir yılgınlık olabilir miydi? Behice ile ilişkilerimiz, ben cezaevinden çıkaktan sonra uzun yıllar sürdü. Oğlu Dursun'la bizim Barış çocukluklarını birlikte geçirdiler gibi. TİP'in kuruluşundan sonra, çeşitli nedenlerle gevşedi yakınlığımız. Sağlıklı denemeyecek bir nefret duyuyordu Mihri'ye karşı nedense? Bizler daha cezaevindeyken, ola ki Zeki'yle çatışma başlayınca belirginleşmişti ayrılıklar. Zeki'ye bağlı olduğu söyleniyordu Behice'nin. Ben sanmıyordum; nesnel davranma çabasını sindiremeyenlerin ters yorumuydu bu olsa olsa. İçerde birileriyle hayli hır gür yaşadık bu konuda. Çıkınca da, bu olaylar üzerine sayısız konuşmalarımıza karşın böyle bir bağlılığına tanık olmadım. Doktor Hikmeti ne tanıyor, ne de tanımak istiyordu. Avşa Adası'nda, bir yaz birlikte olduk. TİP milletvekili idi Behice. Bir rastlantı, Doktor Hikmet de karısı Emine Hanımla geldi adaya, beni buldu. İyi bir fırsattı. Buluşturmak istedim; Doktor hemen evet dedi; Behice yanaşmadı. TKP'nin geçmişi ile ilgili hiçbir bilgisi yoktu Behice'nin. TKP'yi tanımamış birinin Türkiye'yi, özellikle de Türkiye Solu'nu -hele o yıllarda- yanlışlara düşmeden değerlendirebilmesi olası mıdır? Yapağım eleştirileri hiç de beklediğim biçimde karşılamıyordu. Parti yönetimi konusunda yıllarca dertleşip paylaştığımız düşüncelerin tam karşın yolda olanlarla birlikte, örgütte başa geçmiş olmanın tepeden bakma tavrından kurtaramıyordu kendini. Eski arkadaşlarla ilişkilerinde katı, itici, sevecenlikten uzak, bencil görünümlü bir tutum sergiliyor, gerekçe olarak da, TİP'i kapattıracakları kaygısını öne sürüyordu. Tek durmayacaklarını bildiğim kimi eski arkadaşları TİP'ten attılar. Toplantılarda "hayın!", "dönek!" diye sövüp sayarlarmış kimi eski keskin arkadaşlarımız Behice'ye. Olay, neresinden baksan üzücüydü; iki yanda da var olmayan esneklikten ötürü sorun çözümsüzlüğe sürüklenmişti. Rastlaştığımız kocası Nevzat'la Eşrefin ünlü beytini gönderdim Behice Hanım'a: "Gam değil amma bu mülkün böyle elden çıkması/ Gitgide zulmetmeye elde ahali kalmıyor!" *Bir Gün Tek Başına*'ya "Orhan Kemal Ödülü" verildiği törene gelmişti. Hiç arayıp sormamamız için "Ayıp olmuyor mu?" dedi beni kutlarken. "Evet, ayıp oluyor!" dedim ben de! Aynı sözcüklerle başka şeyleri söylüyorduk! Sovyet Konsolosluğu'ndaki OKTOBR kokteylinde merdivende karşılaştık epeyi zaman sonra; gülümser bir selamlaşmayla uzaklaştık. 12 Eylül'den sonra da hiç görüşmedik. Almanya'da, Nürnberg'teki bir konuşmam sırasında televizyondan verilen ölüm haberini bildirdiler. Konuşmayı kesip saygı duruşuna çağırdım

dinleyicileri. Salonda elçiliğin bir adamının bulunduğunu fısıldadılar kulağıma. İktidara, inadına verip veriştirerek dilimin döndüğünce yücelttim Behice Boran’ı. Bir arkadaş topluluğunun arabasıyla Merih’le birlikte Brüksel’e, ölüm törenine yetiştik. Hayli kalabalıktı. Tabut Türkiye’ye gönderilecekti. Onurlu, Türkiye’de kaçınılmaz biçimde acı, gene de mutlu bir yazgıyı yüklenmişti. Eksisi artışıyla devrimci yolda yürümüş yiğit bir savaşçı diye düşünürüm hep Behice Boran’ı.

Ben askerlikten ayrılma yollarını aramanın peşine daha fakülteyi bitirince düşmüştüm. “3750” lira bulabilirsem; Milli Savunma Bakanlığı’na olan borcumu ödeyip ayrılabilecektim asker öğretmenlikten. Ne o parayı bulabildik, ne de Merih için tasarladığımız, üniversiteye geçmek işi gerçekleşebildi. Yedek subay öğrencisi iken, arkadaşlardan kopmamak, Parti’de geliştiği söylenen yeni durumu izleyip durumumuzu tam açıklığa kavuşturabilmek için kısa-uzun her tatilden yararlanıp kiminde borç harç, kaçak gidiyorduk İstanbul’a. Maltepe Askeri Lisesi’ne atandığım Akşehir’de de, yıllar yılı böyle sürecekti bu; elimize geçen birkaç kuruş yollara giderdi. Parti ile ilgili olayları ayrıntılarıyla izlemeye çalıştığımız o günlerde, bir kez de Haig Akşehir’e geldi gizlice. Evimiz içerlerde değil, uzun istasyon yolunun kente girdiği, çevresi boş bir yerdeydi; gözlerden uzak sayılırdı. İki gece hiçbir yere çıkmaksızın bizde kalıp döndü. İyiydi getirdiği haberler. TKP’nin yeni örgütlenmeyle gizli çalışma dönemini açacağına inanmak için çok neden vardı artık. Basri’nin Sivas’tan tanıyıp Mihri’den sonra ilişki kurduğu Sebati Selimoğlu’nun İstanbul İl Komitesi sekreteri olduğuna da, Reşat’ın işe koyulduğuna, çalışmak için toparlanmanın başladığına da inanmıştık. Toplanıp kesin bir karara varmamız zorunluydu. İstanbul’a gene kaçak gittik ilk küçük tatilde. Merih’in ailesi Selanikli idi. Babası Doktor Ertuğrul Baykal, Samsun’dan ayrılmış, İstanbul’da Nişantaşı’nda, Selanikliler çevresinde başlamıştı doktorluğa; biz de orda kalıyorduk artık İstanbul’a geldikçe. Evdekileri biçimine getirerek ayarladığımız bir gün topladık sorumlu arkadaşları. Aklımda kalanlar, Tahsin Berkem, Haig Açıkgöz, Yusuf Atılgan, Osman Paçalı, Merih, ben. Hasan Basri Alp gelememişti; bize uyacaktı. Birliğimizi dağıtıp tek kişiler olarak TKP’ye girme kararına varıldı. Örgütümüzün ilişki kurduğu öteki gruplarla da her türden bağ koparılıp durumları Parti’ye bildirilecekti. Topluca girmenin Leninist parti anlayışına uymayacağının bilincindeydik. Elimizdeki daktilo, şapirograf, toplanmış ödentilerden

oluştuğu kadar para TKP'ye devredilecekti. Osman Paçalı'nın, gene çalışılmadığını, aldatıldığımızı görürsek hemen bir araya gelmemiz için ilişkilerimizi gizlice sürdürmemiz yolundaki önerisine karşı çıkak; öneri reddedildi. TKP'ye inanarak bağlanmaktan başka yol yoktu; ötesi, örgüt başındaki yöneticilerin sorumluluğu idi artık. Böyle kesin karar alınmasında en çok, ilişkilerimizin sürdüğü Mıhri'nin bizde yarattığı yakınlık, güven duygusu etkin olmuştu denebilir. Ertesi akşam ben, yeni atanıp öğretmenliğe başladığım Akşehir'e dönecektim. Basri ile buluştuk o sabah; Sebati Selimoğlu'nun Haydarpaşa ile Kadıköy arasında bir sokak içinde, düzayak bir kattaki evine gittik. Bizdeki daktiloyu, birikmiş parayı -ne kadar olduğunu anımsamıyorum, çok bir şey değildi sanırım- Sebati'ye bıraktık. Geri kalan araç gereçler Haigler'deydi. (Şimdi Leipzig'de zihinsel özürlü olarak yaşayan Haig, on yıl kadar önce yazdığı anılarını okutmuştu bana. Vartan İhmalyan'ın anılan gibi onunkileri de yayınlatabileceğimizi söyledim. Çekindi niyeyse, istemedi. Sağlığını yitirmemişti daha. Ancak bu olayları anlatırken, ola ki, kendini fanteziye kaptırıp gerçekleri saptırmış gibiydi. Uyardım. "Al, bildiğin gibi düzelt!" dedi. Böyle bir karışmayı doğru bulmadığımı, gerekirse, ayrıca yazacağımı söyledim. Ayrıntılarıyla anlattığım bu olaylarla gerçeği titizlikle yansıttığımı sanıyorum.) Akşehir adresimi alıp bana bir yazışma adresi verdi Sebati. "Bayan Macide Çetin, Kasap Yakup Eligür eliyle" diye kalmış aklımda. Sonradan, Reşat'ların '44 kararlarından öğrendim ki, Celal Benneci'ymiş adresteki Macide Hanım; Reşat Fuat'a gidermiş zarflar. Parti yayına başlayacaktı yakında. Yöremdeki sosyo-ekonomik, politik olayları belge ağırlıklı olarak yazıp bildirmemi istiyordu benden Sebatı. Gizli yayınları da adresime göndereceklerdi. Bir askeri garnizondaydım; riskli olacaktı. Başka olanak yoktu; kurye kullanacak güçte değildik. Kurye kullanmak da ayrı bir riskti. Okulun değil, "İstasyon Caddesi, Arabacı Tevfik Kavga'nın evi" diye oturduğum yerin adresini verdim. Çevredeki gözlemlerime dayalı birkaç yazı gönderdiğimi anımsıyorum Akşehir'den. Dört gözle beklediğim, "Parti'nin Görüşleri ve Dilekleri" adlı on beş sayfaya yakın bir bülten, kalınca bir zarf içinde geldi sonunda. Çalışmaya başlanması kararının verilmesinde etkin olduğu söylenen günün koşullarında, adından söz edilmeden "desantralizasyon" kararıyla benimsenen tutumun geçerliğini yitirdiği, olumsuza değişimi belirlenen Kemalist parti iktidarına karşı yeni bir dönemin başladığı açıklanıyor, yapılması gerekli işler bir bir sıralanıyordu bültende. Şefik

Hüsnü'ce yazıldığını sonradan öğrendiğimiz, gerçek bir Marksistin, ülkemizin o tarihsel dönemecini inceleme ürünü olan bu "GÖRÜŞLER-DİLEKLER" yazısının bugünkü kuşaklarca da okunması, üzerinde düşünülüp tartışılması ne kadar yararlı olurdu. Sadeydi, açık seçikti yazı; benim gibi, "burjuvaziyi devirip sömürüye son vererek proletarya diktatörlüğünü kurduk mu!" deyince her şeyi çözdüğünü sanan, burnu havada coşkulu bir komünist delikanlının ayaklarını yere bastıracak ölçüde de aydınlatıcıydı. Bülteni okuyunca, iyi ki biz kendi başımıza işe girişmedik oldu ilk aklıma gelen! Bültendeki düşüncelere, kimi önerilere pek yabancı sayılmazdık gerçi. En azından TAN gazetesinde benzeri yaklaşımların, bir ölçüde yer aldığı görülüyordu. (Doktor Şefik Hüsnü'nün, bu yöndeki yazılarının TAN'da imzasız yayınlandığını sonra öğrendik.) Sorun, komünistçe yayına kalkıldı mı, "burjuva yayınlarında yer verilmiş" böylesi "oportünist!" görüşlerin doğrultusunda değil, bir yıllar TKP'nin de yineleyip durduğu, salt uzlaşmaz sınıf kavgasına dayalı katı savların kendine özgü jargonuyla ortaya atılma zorunluluğuna inanılmasıydı. Birimiz olaya doğru yaklaşacak olsak bile, çoğunlukça ağır biçimde suçlanarak dışlanırdı. Başlasaydık, Türkiye'nin tarihsel gelişimine dayalı o günkü toplumsal yapımızın gerçeklerini, içinde bulunduğumuz koşulların gereklerim daha doğru dürüst kavramamış olan bizler de, yararlı değil zararlı olan o naneyi yiyerek girişecektik işe. Kendimizle birlikte bir sürü arkadaşımızın da, gereksiz yere başım bin bir derde sokarak. Ya polis, provokatör, ya da, pek de yerinde olarak "küçük burjuva serüvencileri" diye de damgalanacaktık. Bugün, ayakları yere basmadan, en ağır özverilerle ortaya atılan (ya da gizli maniplasyonlarla ortaya itilen) genç kuşaklarımızın yarattığı acıları, içim sızlayarak gördükçe hep o olguyu, benzer duygularda yaşadığımız o günleri anımsadım; oyunu düzenleyenlere de lanet okuyarak devrimci gençliği doğru çizgide örgütleyip toparlayacak güçlü bir Parti'nin var olmamasına yürekten yanıp durdum.

TKP'ce yayınlanan "Günün Meseleleri" bültenleri aralıklı olarak postayla gelmeye başlamıştı. GÖRÜŞLER'in doğrultusunda günlük olaylara değinen sosyo-politik yazılardı. Bir gün açık geldi zarf! Yapıştırılmamış, zamkı da bozulmamıştı! Unutulmuş muydu; yoksa gizemli bir uyarı mıydı bu?! Neye yoracağımızı bilmeden tedirgin bekledik bir süre. Çevremizi kolluyor, kısa boylu, kırmızı yanaklı, hiç konuşmayan köylü tipi postacının yüzünden, bakışından anlam çıkarmaya çalışıyorduk! "Kim

gönderiyor, nereden bileyim?" diyecektim sonunda. Zarfın içindeki bir bültenin üstüne de "Kadife" diye yazılmıştı! "Gel de kızma"ydı şimdi! Sonunda kesildi. Duyduk olanı; Reşat Fuat tutuklanmıştı. Bir süre sonra da Haig'in alındığını öğrendik. Gözümüz kapıdaydı bizim de! Kimse gelmedi. '44 İlkbaharıydı. Beklemekten başka yapacak şey yoktu. İple çektik yaz dinlencesini. İstanbul'a gelir gelmez, Mihri'yle buluşup enini boyunu öğrendik tutuklamanın. Bizim arkadaşlardan Haig Açıkgöz, Osman Paçalı alınanlar arasındaydı. Niyeyse, askerden kaçarak bir süre Kurtköyü'nde Basri'lerde saklandıktan sonra, tutuklamanın başlayıp Basri'nin ortalardan kaybolmasıyla orada buradaki tanıdıklarına sığınarak dolaşan Dinamo da yakalanmıştı. Tahsin Samsun'a, babasının çiftliğine gitmişti! (Bu gidişin Süleymaniye'ye "SARAÇOĞLU FAŞİSTTİR" mahyasını asmakla ilgili olduğunu sonradan öğrendik. Olay yerinden kaçarken Süleymaniye bahçesinin duvarından düşerek yaralanmıştı Tahsin. Merih'in babası Doktor Ertuğrul Baykal'dan, arkadaşımız Tahsin'in bir trafik kazası geçirdiği için kendisine gelerek yarasını sardırıp pansuman ettirdiğini duyunca üzülmüştük. Ertuğrul Bey, Tahsin'in babasının da doktoruymuş Samsun'da. İlerde Tahsin tutuklandığında Doktor'u bu olay için Birinci Şube'de soruşturmaya çağıracaklar, o da Tahsin'lerin aile doktoru olduğunu söyleyecek, bizim arkadaşımız olarak tanıdığını saklamak akıllılığını gösterecektir.) Başka da bir yaramazlık yoktu şimdilik! Mihri'ye bağlı olarak sürdürmeye başladık çalışmayı. Elde kalanları toparlama çabasıydı bir tür. Behice Hanımla Mihri'lerin Fatih'in Çarşamba semtindeki evinde buluşup Ankara'daki durum, özellikle de Fakültedeki ileri öğrencilerin örgütlenmeleri üzerine konuşma, TKP Samsun İl Örgütü'nden Nişantaşı'ndaki bizim eve gönderilen tütün işçisi Partili ile Gülhane Parkı, Sarayburnu'nda Mihri ile buluşup bağlantı kurma, Mihri'nin getirdiği S.K. (Santral Komite) imzalı, günün politik durumunu TKP'nin görüşü açısından saptayan bildiriyi evde Merih'in çoğaltması... O yaz boyu sürüp giden buluşmalarımız yeni bir çalışma dönemini açma uğraşıydı. "İHAC", İleri Halkçı Cephe adlı bir demokratik cephe örgütlenmesi tartışmalarını da anımsıyorum. Adı sıcak bulmamıştım. Yeri gelmişken, Sefer Aytekin'le ilgili bir olayı anlatayım burada. Mihri, Mucur'da sürgündeki Boz Mehmet'in İstanbul'a gelmesinin yararlı olacağını söylüyordu. Nasıl sağlayabilirdik bunu? Tanıştığımıza göre benim gitmemdi en doğrusu. Olur, dedim. İşi üstlenirken Hacı Bektaşlı olan Sefer Aytekin'e güvenmiştim

açıkçası. Güvenimin yersiz olmadığını da Ankara'ya gider gitmez gördüm. Ankara'ya vardığımın akşamı trenle yola çıktık Sefer'le. Yerköy'de inip Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bir kamyonu üstünde, köylülerle Kırşehir'e, oradan da bir yaylı ile Mucur'a vardık. Tek araç bu, '44 yazı savaş yıllarında. Mucur'da, Sefer'in tanıdığı köy öğretmem arkadaşları çıktı. Ben, Bektaşilik-Hacı Bektaş-ı Veli üzerine çalışma yapıyordum, onun için gidiyorduk Hacıbektaş'a. O gece orda kalacağız; otel filan yok Mucur'da, köy gibi bir yer. Bizi boş olan ilkokulun bir odasına yatak, karyola koyarak konuk ettiler. Boz Mehmet'e verilmek için Mihri'nin getirdiği, sarıp sarmalanmış, ceviz büyüklüğünde sarı top kâğıdı gözüm gibi saklıyorum! Ele geçmesi kadar, ünlü dalgınlığımla düşürüp yitirmem korkusu da var içimde. Gece yatacağımız sıra, bir baskınla arama yapılması olasılığına karşı -Sefer'in öğretmenlere pek güveni yoktu çünkü-, üstümüzde çıkmaması için kâğıt topunu odanın bir köşesindeki tahta aralığa sıkıştırmanın doğru olacağını düşündük. Öyle de yapıp yattık. Işığı karartır karartmaz, tahta duvarların içinde patır patır dolaşan koca farelerin ayak sesleriyle dikildik yatakta! Aynı anda, aynı şey geçmişti ikimizin de kafasından: "Ya fareler kâğıdı yerse!" Bizi bir gülmek aldı. O geceki durumumuzu anımsadıkça, şu satırları yazarken bile gülüyorum. Ama şakası yoktu; olur mu, olurdu! Parti'ye bunun hesabını nasıl verirdim sonra ben? Kâğıdı çıkardık duvardan; yastığın altına aldım. Ertesi sabah, pazar kurulmuş olan meydanda Boz Mehmet'le karşılaştık. Şaşıp kaldım; hiç de tanıdık gibi bakmıyordu! Niye, nasıl baksındı ki, epeyi yıl önce, salt geceleyin, yarı karanlık sokaklarda, asıl önemlisi de asker giysileri içinde görmüştü beni; şimdi sivildim, nereden anımsayacaktı? Sokulacağım sıra basıp gitti. Sefer'le gözümüz Mehmet'teydi. Çoğu kişinin gözü de, biz yeni gelenlerde. Mehmet'in yürüyüp girdiği Mucur'un tek kahvesine biz de gidip Sefer'le tavla oynamaya başladık. Biçimine getirip anlaştırmaya çalışacağız. Mehmetçiğim daracık kahvede, arkalarına oturup dört kol iskambil oynayanlara dalmış, bize baktığı yok. Bir iki söz çıtlattım kapalı; İstanbul'dan Karagümrük'teki Osman'ın selamını söylüyorum Sefer'e, Mehmet'e duyurmaya çalışıyorum aklımca, hiç oralı değil. O kalkınca biz de kalktık bir ara. Kâğıdı Sefer aldı benden. Pazar alanında, bir satıcının çevresine toplanmışların arasına girip seyre dalan Mehmet'in yanına gitti; konuşuyorlar! Ben halkanın öte başındayım; gözüm çevredekilerde. Bir jandarma en Mehmet'le Sefer'e dikmiş gözünü, bakıyor. Kötü oldu

diyordum ki, Mehmet ayrılıp gitti, jandarma da döndürdü başım. Sefer kâğıdı gizlice vermiş bu ara, bir de buluşma ayarlamıştı. Mehmet bizi izleyecek, ayrı yollardan kasaba dışına gidip kırda, uygun bir yerde buluşacaktık. Tasarlandığı biçimde de uygulandı buluşma. Peşimiz sıra kırlık yere geldi Mehmet. Sefer gözcü kaldı. Biz Mehmet'le çukur bir yere inip konuştuk yirmi dakika kadar. Durumu anlattım. Çok sevinmişti göreve çağrıldığına. Üzgündü aslında; unutulmuş gibi duyumsamaya başlamış kendini, diyordu. Gene ayrı yollardan döndük Mucur'a. Ayrıntılarıyla anlattığım gibi bu işi kotarmış olan Sefer Aytekin'di. O olmasa ne yapardım bilmem. Kâğıdı isteyip benden alması da, asıl Parti sorumlusu olan birini korumak içindi. İşimiz bitmişti. Hacıbektaş'a uğramadan dönmek olmayacaktı. Doğrudan araç yoktu Hacıbektaş'a; o yöreye giden bir kamyona adayıp köyün epeyce uzağında indik şosede. Tarlamsı bahçeler arasından yürüyoruz. Bir ağaçlık yerde oturup dinlenelim dedik. Sefer biraz kuşkuluydu; bir kar suyu kaçtı Mucur'dakilerin kulağına, diyordu. Tam o sıra pat diye yaşlıca bir adam çıktı ağaçların arasından; "Selamıaleyküm" deyip geldi, çöktü karşımıza. Sahibiymiş buranın! Sordu; anlattık nereden gelip nereye gittiğimizi. Ağırdan söyleşiyoruz. Günün olayı savaşa kaydı söz. Almanlar dönüşe geçmişlerdi Rusya'da. "Sonunda bu Rusları yenecek görünüyor Almanlar gene de!" dedim! Çalı dibi taşlıyorum! "Yok Beyim," dedi adam, "bu Bolşevikler kolay kolay yenilmez." Gözucuyla birbirimize bakıştık Sefer'le. Ne diyordu bu herif? Ağzımızı mı arıyordu? Adam sözünü tamamlarken, "Menşevikler olaydı; onlar dayanamazdı," deyince biz iyice alıklaştık. Bırak bunu, aydınlardan kaç kişi yapabilirdi ki bu ayrımı o günler? Anadolu'nun orta göbeğinde nereden çıkmışa bu köylü dayı? Neyse öğrendik; Birinci Cihan Savaşı'nda Ruslara esir düşmüş bizimki. Bolşevik devriminde oradaymış. Önce Menşeviklere katılmış, sonra Bolşeviklere geçmiş. Sonra da dönüp köyüne gelmiş. Hepsi olurdu da, gelip bu kişinin böyle bir günde bizi bulması da oluyordu demek! Ne kirli çıkın ülkedir şu Anadolu! Hacıbektaş'ta, Sefer'in ablasında kaldık bir gece. Eniştesi evde yapılmış kaçak, anasonsuz rakı çıkardı; içmedik. Bizim araştırma masalını yemedi Enişte Bey; "Siz bir işler çevirmeye gelmişsinizdir," diye takılır gibi açık açık belirtti kuşkusunu! Döndüğümde Boz Mehmet çoktan gelmişti İstanbul'a. Aklıma da gelmedi değildi ya; ayıp olur diye uyarmamıştım birkaç gün geçmeden ayrılmaması için. Bir gün

bile bekleyememiş uyanık yoldaşımız, bizim ayrıldığımız günün akşamı da o pır demiş! Mucur'dakilerin kulağına kar suyu, daha da kaçmamışsa!

Dönüşte olmalı; Basri'nin karısı Şükriye geldi Nişantaşı'ndaki evimize. Polisin arayıp durduğu, gizlideki Basri beni görmek istiyordu. Sevinmiştim. Basri'yi arıyorsa Şükriye'nin de peşini boş bırakmazdı polis. Kasımpaşa'daki bir tanıdığının evinde saklanıyordu Basri. Şimdi ayrı ayrı yola çıkacaktık. Uzaktan izleyecektim Şükriye'yi. Bir kapının önünde durup eğildi mi, anlayacaktım orası olduğunu. Pazar sabahı gidip görecektim Basri'yi, o gösterdiği yerde. Çıktık yola. Kasımpaşa, Yenimahalle yöresine indik; yüz metre kadar ardından izliyorum Şükriye'yi. Toprak bir sokağa girdi. Yer yer apartmanlar dikilmiş ya, daha çok boş arsalar, bahçeler var; bugünkü gibi çimento yığını oluşmamış daha. Gelen geçen de yok pek. Şükriye eğilip pabucunu bağlar gibi yaptı; yürüdü gitti. Durup gösterdiği yer, oluklu saçla çevrili koca bir bahçenin geniş, sanki hiç kullanılmazmış gibi kapalı kapısı. Geçerken bakıyorum, zil mil de yok. Şaşırdım ya; gösterilen yer burasıydı! Pazar sabahı, güneşli bir günde indim Yenimahalle'ye, çevreyi kollayıp önüme ardıma bakarak sokağa girdim. Yaklaştım kapıya; şöyle vurdum bir-iki, hiç ses yok. Eğilip kapının çatlağından baktım; bir zerzevat bahçesi; kimse de yok görünürde. Bir-iki daha vurdum, gene çıt yok; eli boş döneceğim! Oldu olacak deyip güm güm yumrukladım bu kez. Tam dönecektim, ne dediği anlaşılmayan zayıf bir ses geldi içerden. Eğilip baktım, bir adam geliyordu marulların arasından koşturur gibi. Açtı kapıyı. Dik dik baktı yüzüme,

"Ne var?" dedi.

"Basri'yi göreceğim," dedim.

Öyle sessiz bakıp duruyor adam. "Şükriye gösterdi burayı," deyince beni çeker gibi içeri alarak uzanıp sağına soluna şöyle bir göz attı sokağın, kapattı kapıyı. O önde, ben arkada yürüdük. Bahçenin ardındaki sokağa bakan apartmanın bodrum katındaki bir odadaydı Basri. Yan sokağa bakan penceresi kapalıydı odanın; tavandan sarkan bir ampulle aydınlatılıyordu. Unutulup söylenmemiş bugün geleceğim ev sahibine; daha ilk vuruşumda kapıyı duymuş ya, polis baskını korkusuna kapılmış adam; sokağa açılan ön kapıdan kaçırmaya kalkmış Basri'yi. Akşam geç saate kadar kaldım orda; uzun uzun konuştuk. Parti'ye girerken aldığımız ilke kararına bağlılıkla hem de devrimci konspirasyon gereği, gizli Parti çalışmamız üzerine hiçbir şey sormuyor, söylemiyorduk birbirimize. O günün gelişen politik olayları,

bir değil, birkaç günü dolduracak yoğunluktaydı. Yazdığı şiirleri okudu bir ara. Sivas'ta, tutuklamadaki "Ulvi" adlı bir ajan provokatöre yazılmıştı biri. Duygu yüklüydü şiirler. Yazık ki, ne aklımda kaldı, ne de elimizde bir kopyası var bugün. Bir de -beni daha güvencede görüyordu demek!-, başına bir iş gelirse, çocuklarıyla ilgilenmemi istedi benden. İki kızı, bir küçük oğlu vardı; bir baba olarak ölesiye düşkündü çocuklarına. "Biz kalacak mıyız?" diye takıldım ya, ne onurdu bana bu güveni göstermesi; nasıl mutlu olmuştum duyduğumda! Çeşitli nedenlerle yerine getiremediğim bu verilmiş sözün acı ağırlığını, yaşamım boyu yüreğimde taşıdım. Sağlığı da pek iyi olmayan annelerine kaldı bu ağır görev. Çocuklarını tek başına, ne savaşlar yürüterek yetiştiren o yiğit anneye yürekten saygı, bir anlamda da hep borçluluk duymuşumdur. Gün çabuk bitmişti. Kucaklaşıp ayrılırken, Basri'yi bilemem ama, bunun son konuşmamız olduğu, bir daha birbirimizi göremeyeceğimiz benim aklımdan bile geçmemişti.

Yaz sonuydu; okula dönüyordum artık. Güneyde, çoğu Adana yöresindeki kimi partililerle kopmuş ilişkileri yenileyip örgütte toplamak ışını açtı bir gün Mihri; ben Akşehir'deydim, üstlenmem iyi olmaz mıydı bunu? Olurdu. O yöreleri dolaşıp bağlantıyı kuracak sağlam, güvenilir bir arkadaşı Akşehir'e, bana göndereceklerdi; onunla birlikte toparlayıp yürütecektik işi. Günü, saati, parolası, Akşehir'deki buluşacağımız yer belirlendi. Merih'i, ilk çocuğumuzun, Deniz'in doğumu için İstanbul'da bırakıp Akşehir'e döndüm. Sabırsızlıkla bekleyip duruyorum gönderilecek arkadaşı. Buluşma gününün birkaç gün öncesinden başladım, parkın köşesindeki, kararlaştırdığımız yeri, saatinde yoklamaya. Buluşma tarihinde yanlış anlama olur da, erken merken gelirseydi arkadaş! Ne erken, ne de geç, kimse gelmedi. "İSTANBUL" şiiri o günlerde yazıldı Akşehir'de. Deniz doğmuştu İstanbul'da. Sanıyorum bir bayram dinlencesi de o günlere rastladı. İstanbul'a gelince Mihri'nin tutuklandığını öğrendim. Böyle bir durumda başvurmam için verdiği adres belleğimdeydi bugünkü gibi: Moda, Mühürdar, Yeni Fikir Sokak, 22 Numara. Orada bulacağım kişiyi de görmeden tanıyordum; Tornacı Emin'di (Sekun). Parti'yi bulmak için kapı kapı dolaştığımız günlerde duyup öğrenmediğimiz kim kalmıştı ki? Şurada bir ayraç açma gereğini duyuyorum. Daha sonraki yıllar boyu, Parti'de çeşidi kişilerle illegal işler yaptım; bütün bunlar içinde kendimi en mutlu duyumsadığım dönem, Mihri ile birlikte çalıştığımız o günler olmuştur. Ara sıra, işten kaynaklanmış kaçınılmaz sürtüşmelerin yarattığı hırlaşmalarımıza

karşın, Parti'de tanıdığım öteki kişilerden çok ayrı, çok yakın bulduğum biriydi Mihri. Cezaevine girdiğinde, salıverilince dışarılara gittiğinde nasıl boşluk bıraktığını, cezaevinden çıkışını, daha sonra ülkeye dönüşünü nasıl dört gözle beklediğimi bugün de çok iyi anımsıyorum. Gene çok iyi biliyorum ki, yalnız değildim bu duyguda. Sağır bir toplumda, umudun tek ışık olduğu o karanlık gizlilik döneminde, açık-sözlülüğü, yiğitliği, özverisi, -kiminde yukardan bakıyor izlenimi verse de- arkadaş canlısı davranışlarıyla bütün yakınları için, benzemeye özen gösterilecek örnek devrimci, politik bir "star!"dı Mihri o günler. Nazilere karşı savaştaki Roosevelt Amerikası'ndan gelmiş yeni, başka bir kişilik olarak görünmesinin payı var mıydı o günler ona duyulan bu bağlılıkta, düşünmüşümdür. Tanıdığımız eski ezik, bezgin, dar kafalı partililerden ayrı, çevreni geniş, atak bir yanı olduğu hemen görülebiliyordu. Şefik Hüsnü'nün değerlendirmesi de böyleydi; adını açıkça söylemese de, yakalanan notlarında, karamsarlıkla sinmiş, yılgın eski Partililere atılım gücü kazandıran yeni bir arkadaştan söz eder ki, Mihri'dir o. Eski TKP'ye o günler, yepyeni bir aşı olduğu söz götürmez Mihri'nin. TKP'nin eski denemelerinden geçerek ülke koşullarını yeterince yaşamamış yanları da göze batmıyordu o günler. Katı engellere çarpmamış o başı yukarda, pürüzsüz yanı, yıllardır kara duvar dibinde beklemiş, kırık dökük düşlerimize, özlemlerimize uygun düşerek artı bir yan kazandırıyordu Mihri'ye belki de! Yaşadığı eski denemelerden yararlanmasını bilerek ülke koşullanın doğru dürüst değerlendiren, eskilerden kaç kişi vardı ki!

Bir akşam karanlığında çaldım Tornacı Emin'in kapışım. Polis diye alarak soğuk karşıladı beni! Köşesine çekilmiş biriydi o; ne dediğimi bile anlamamıştı! Hiç üstelemeden, geldiğimi bildirdiğimi, iki gün sonra yine uğrayacağımı söyleyip ayrıldım. Dediğim gün, gene bir akşam karanlığı gittiğimde kucaklayarak karşıladı. Söylediği şeyle donup kalmıştım: Doktor Şefik Hüsnü görmek istiyordu beni; ona götürecekti! Nişantaşı'nda Rumeli Caddesi'nde, Merih'in babası Doktor Ertuğrul Baykal'ın evinde kalıyorduk. Bulgar Çarşısı'na yakın, Kırağı Sokak'ta oturan Şefik Hüsnü ile komşu sayılırdık. Selanik'te, aynı ilkokulda okumuşlar iki Doktor da; bir ara söz ettiğimde anımsadılar birbirlerini. İkisi de istedi görüşmeyi, ama olmadı. Yola çıktık. Kararlaştırdığımız gibi, Emin'i izledim uzaktan. Kadıköy'e inip ayrı ayrı oturduk vapurda. Eve gidip telefon başında beklemeye başladım; çok geçmeden çaldı; Doktor Şefik Hüsnü idi; Deniz'in sağlık durumunu

soruyordu. İyi olduğunu söyleyip fırladım. Doktor'un evine vardığımda Emin Sekun'la birlikte bekliyorlardı. Beş dakika kadar sonra izin isteyip ayrıldı Emin; baş başa kaldık Doktorla. O gece, sonraki birçok geceler geç saatlere kadar uzun uzun konuşmalarını dinledim Şefik Hüsnü'nün. Düşleyemeyeceğim kadar olağanüstü bir olaydı benim için. Bugün üstünde yazılıp çizilmiş, TKP ile ilgili artık çoğu kimsece bilinenler, erişilmez giz gibiydi o günler. Duyduklarımı yazıp saklayamamanın üzüntüsüyle kıvranıp durdum. Yazdıklarım ele geçerse en ağır suçlamadan kimse kurtaramazdı beni. Gece eve dönünce heyecanla bekleyen Merih'e anlatıyor, sık kullandığım bir yöntem olarak da kendi kendime anlatıp yineliyordum duyduklarımı unutmamak için. O günkü kaygılarımı bugünün genç kuşaklarına duyumsatmak olası değil. Dinlence iznim kısaydı. Akşehir'e dönmek zorundaydım. Reşatlar da, Mihriler de gitmişti. Yeni bir gizli çalışma başlatılacak olmalıydı. Parti istiyorsa kaçarak İstanbul'a gelip gizli çalışmaya katılabileceğimi söyleyince hemen karşı çıktı Doktor. Böyle bir şeye gerek yoktu şimdilik. İstanbul'a dönüşte aramamı söyledi. Garip rastlantılar vardır yaşamımda. Ayrılacağımızda, kendisine telefon edersem, kendimi "Ferdi" diye tanıtacağımı söyledim! Gülümseyerek başını sallayıp, olur, dedi. Daha lise sıralarında şairlik düşleri kurarken ünlü yazarlara özenerek kendime bir ara seçtiğim addı "Ferdi Nusret"! Şefik Hüsnü'nün Komintern'deki kod adının "Ferdi" olduğunu öğrendiğimde Doktor'un yüzündeki gülümsemeyi anımsadım birden; şaşkınlık kadar, "Doktor ne düşündü acaba?"yla karışık sıkılma duydum içimde.

Yeni bir dönem başlamıştı Akşehir'de. Fransızca öğretmeni Celal Çavaş'la birlikte edebiyat öğretmeni olarak Yusuf Atılgan atanmıştı Maltepe Askeri Lisesi'ne. Birlikte Parti'ye girdiğimiz, çok sevdiğim, kendime çok yakın bulduğum arkadaşımdı Yusuf. Celal, sempatizandan çok kararsız denecek durumdaydı daha. Namusuna güvenilir, kafası çalışan biriydi. Çok kısa sürede anlaştık Celalle. Bir hücre kurabilirdik. Ancak Celal değil, Yusuf tu sorun! Oturup aramızda, en azından okulla ilgili sorunlarımızı konuşmak, birlikte kararla açık kültürel işler yapmak -ki, o gittikten sonra hepsi yapılacaktır bunların-, ödentilerimizi biriktirmek gibi hiçbir riski olmayan işleri de savsaklıyordu. Duyduğumuz tutuklamalardan kaynaklanan ürküydü belki bu. Doğal ki, kendisine hiç sözünü etmediğimiz eski olayları bilmeyen Celal bir anlam veremiyordu Yusuf'un davranışına. Okulun ayırdığı, Bekarpalas denen bir yapıda kalıyorlardı Yusuf'la. Askeri

mahfilde, faşist eğilimli öğretmenlerle akşamlara kadar “prafa” oynamaktan başka derdi yoktu sanki Yusuf’un! Kavgaya varmamışa ya, o kadar sevip güvendiğimiz arkadaşımla soğukluk girmişti aramıza. Çok üzülüyordum. Merih’le Celal’le dertleşiyorduk ancak. Elden ne gelirdi? İstanbul Sıkıyönetimden gelen bir yazıyla odalarında arama yapıldı, gözaltına alındı Yusuf; Celal gelip bildirdi olayı. Biz de Merih’le, kimi yazıları, kitapları yakıp ya da ortadan kaldırarak beklemeye başladık. Kimse gelmedi. Tutuklu olarak İstanbul’a götürdüler Yusuf’u. Mihri’nin örgütlediği “İleri Gençler Birliği” soruşturmasında ele vermişlerdi. Ben o örgütte bulunmadığım için çıkmamışa adım. Yalnız Nuri İyem, niye, nasıl gerektiyse, bir tarihte ona, “Biz Parti’ye giriyoruz; sen de gir!” dediğimi söylemiş poliste. O tek suç atımı ile de almadılar beni. Yusuf’a sormuşlar sorgulamada; bir şey söylememiş benim için. Yargılamadan sonra, karar kesinleşinceye kadar yine okula gönderilen Yusuf’tan öğrendim bunları. Ancak daha önce, coğrafya öğretmeni Memduh Utku, yakın arkadaşı, sıkıyönetim savcısı Kazım Alöç’ün, “Kadir’in evinde arama yapabilirler; dikkatli olsun!” uyarısını getirmişti bir izin dönüşü İstanbul’dan! Bekledik uzun süre; arama filan olmadı. Tutuklamadan sonra iyice belli olacaktı ki, bizden uzaklaşıp kendisine ayrı bir çizgi çekme kararını daha Akşehir’e geldiği günler almıştı Yusuf Atılgan. Bize söyleyemiyordu ya, kalışı namus belasıydı. Tutuklamada da namuslu davrandı. “Altı ay” ceza verip ordudan çıkarmışlardı. Keşke ben de öyle kurtulabilseydim askerlikten o zaman! Bir konuşmamda söylediğim gibi, yirmi yıl semtimize uğramadı bir daha Yusuf. Bütün aramalarımızı karşılıksız bıraktı. Onca yıl sonra ortalara çıkınca, iki yazar olarak dostça sürdü gene arkadaşlığımız. “Diretemez de sizlere kötülüğüm dokunur, yargılamada da gördüğüm alçak birilerinin durumuna düşersem, diye korktum!” dedi bir gün. Güvenmemiz boşuna değilmiş Yusuf’a!

Çok ağır bir boğaz iltihabı geçirdim Akşehir’de o yıl. Bir acemi doktorun, kaslardan yapılacak “prontozil” adlı iğneyi damardan yapmasıyla komaya girdim. Konya’daki Asker Hastanesi’ne gittiğimde, uzman doktor, “Yaşamda kaldığına şükret!” dedi, olayı duyunca. Kesinlikle damardan yapılmazmış o iğne. İki ay hava değişimi verdiler. Ortaokulda öğretmen olan Merih’e de rapor uydurarak geldik İstanbul’a; geldiğimiz gün de Basri’nin ölümünü öğrendik. Bir noktaya değineceğim burada. TKP ile ilgili anlattığım olayların tümünde Merih Pirhasan bir biçimde, benimle

birlikte hep var olmuştur. Kesin konspirasyon gereği, kendisine söylenmemiş -çok az- olayın dışında yaptığımız etkinliklere bir biçimde katılmış, benim gidemediğim buluşmalara gitmiş, benim yapamayacaklarımı sırasında o yapmış, tam bir devrimci alçakgönüllükle hiçbir sava kalkışmadan birçok işi militanca üstlenmiş, “uzun yol arkadaşım”dı. Bunu polis de bir ölçüde sezmiş olmalıydı ki, ‘51’de poliste sorgulanırken Birinci Şube’nin ünlü komiseri Rüştü, “Abdülkadir Bey’le Merih Hanım’ı on yıldır duyuyorduk; şimdi görüyoruz!” dedi. Geçmişle ilgili bu dökümü yaparken anımsayarak yazdığım çoğu şeyde Merih’e de başvurdum. Yazdıklarım tam örtüşür biçimde anımsadıklarımızdır. Önemli bir noktaya, Basri’nin ölüm haberine geleceğim şimdi. İstanbul’a vardığımız gün, Merih’in babası -nereden duymuştu; anımsamıyoruz- bir arkadaşımızın poliste öldürüldüğünü, duyduğunu söyledi. Yaptığı tanım Tahsin’i anımsatıyordu. Doğal ki, acıya battık. Ancak kesin bir şey bilmiyordu Doktor. Ben evden fırladım; “bir yere” gittim, “birinden” ölenin Basri olduğunu öğrendim. Sansaryan Han’da, en üst kattaki Birinci Şube’nin penceresinden atmışlardı Basri’yi. Haber kesindi. Daha eskilerde, Birinci Şube’nin Babıali’deki bir yüksek yapının üst katında olduğu günler, TKP’li tütün işçisi Abbas’ı pencereden atıp öldürdüklerini biliyorduk. Bu böyle uygulanan ikinci ölümdü. Acılar içinde döndüğümde Merih’i ağlar buldum evde. Olayı, eve gelen “birinden” öğrenmişti! Bugün bu olayı yazarken, bütün uğraşlarımıza karşın, ne Merih, ne de ben, bu ağır haberi kimlerden duyduğumuzu anımsayamadık! Geçmişteki nice ayrıntıları kiminde silik de olsa saklayan belleklerimiz, bu sarsıcı ağır haberi verenleri kesinlikle dışlamıştı sanki; anımsamayı da reddediyordu! O gece yaşamımızın en acılı gecelerinden birini yaşamıştık Merih’le.

Şefik Hüsnü’ye son gidişimde, Kapalıçarşı’da bir sokakta sayacı Ahmet Fırıncı’nın adresini verdi; gidip onunla görüşecektim. Ahmet Fırıncı da (Dede Ahmet) ad olarak tanıdığım eskilerdendi. Uzun süre Moskova’da kalmış, Merkez Komitesi üyesi olduğunu bildiğim biriydi. Gittim. Kendimi tanıtır tanıtmaz üst üste yığılmış derileri attı yere, başına çömeldik karşılıklı; dükkâna alışverişe gelmiş biriydim, arkam sokakta konuşuyorduk. Bir akşam geç bir saatte, Fatih Camii’nin arka kapısında, Boz Mehmet’in beni bekleyeceğini söyledi. Ürkek, tedirgin bir görünümdeydi konuşurken. Dede Ahmet Fırıncı’nın söylediği gün, saatte gittim buluşma yerine, kimseciğin bulunmadığı karanlık bir duvar dibinden

çıktı Boz Mehmet. Fatih'ten Haliç'e indik konuşarak; sandalla karşıya geçtikten sonra da Kasımpaşa'dan Tepebaşı'na kadar çıkıp konuştuk saatler boyu. Ne mi konuştuk? Tek sözcükle hava cıva! Dişe dokunur bir iş yapmak gibi hiçbir tasarı yoktu ortada. Öyle bir derdi de yoktu Mehmet'in! Kızılordu'nun ilerleyişinden, Sovyetier Birliği'nin yenilmez gücünden, işlerin bütün dünyada iyiye gittiğinden, bizde de yakında bir şeyler olacağından söz etti durdu. Bana propaganda yaptı yani bütün gece o nutuk atar sesiyle! Nasıl canım sıkılıyordu, nasıl kızıyordum! Parti'de yeniden işe başlamak için, daha önce yapılmasını düşündüğümüz çalışmalardan açayım, dedim; boş boş bakıyordu Boz Mehmet yoldaş! Gel de arama Mihri'yi! Bu arkadaşla iş yapmak olacak şey değildi. Gidip yeniden Doktor'un kapısını da çalamazdım; öyle zırt pırt gidilemezdi ona. Gitsem ne yapacaktı ki Şefik Hüsnü? Üstüne düşeni yapmıştı o. Parti'de asıl işler, Dede Ahmet'ler, Boz Mehmet'lerle yürütülecekti, Doktor Şefik Hüsnü ile değil. Boz Mehmet'le de, Basri'nin dediği gibi, "İmanım kavi tut!" dönemi başlamıştı gene! Akşehir'e, okula döndüm. Olayın böyle sonuçlanması hoş karşılanmamış olmalıydı ki, cezaevinde Dede Ahmet'le konuştuğumuz bir gün özür diledi bir tür. "Örgütlenme Sekreteri Boz'du; onun için gönderdim seni ona. Ben bir şey yapamazdım," dedi bir gün. Başka kimler ne yapıyordu acaba? Ola ki, öteden beri tanıdığı birkaç işçiyi oyalamaktan öte neyi örgütleyebilirdi bu değerli sekreterimiz? Bir biçimde herkes için söylendiği gibi, Boz Mehmet için de, zaman zaman "polis" savı yayılmak istenmiştir. Mihri de bir yazısında bu konudaki kuşkularını belirtti: '51 yargılanmasında ortaya çıktı ki, polisçe bir günler İstanbul'da aranırken İzmir'de, MİT ajanı ile koyun koyuna örgüt kurarmış Boz Mehmet! Devletin gizli dosyalan ortaya dökülmeden kimin ne olduğunu söylemek kolay değildir ya, Mihri'nin takıldığı bu olay, -bizim bürokraside çok görülen laçkalıktan değildir diyelim!-, olsa olsa MİT'in kurnaz yöntemini, öte yanın da oyuna gelme yeteneğini gösterir! Boz Mehmet polis olsaydı, Mihri'nin de, hele o günler asker olan benim de çoktan canımıza okurlardı.[1]

"İmanımızı kavi tutarak!" beklemeye başladığımız bu dönemde okulda, çevremizde neler olup bittiğini, daha sonraki '51 Tutuklanması öncesini, eskilerde yayınladığım, *Tüm Yazıları-Konuşmaları* adlı kitapta da yer alan *Sevim Belli'nin Önemli Sorusu* adlı yazımda anlattığım için burada

durmayacağım üstünde-. İlgileneceklere kesinlikle o yazıyı okumalarını salık veririm.

İstanbul'a geldiğim '46 yazında "Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi"ni kurmuştu Şefik Hüsnü. Gelir gelmez telefon açtım; o gün -gündüz- beklediğini söyledi! Hep geceleri giderdim. Hem de gitmeden önce yan sokaklarda dolaşıp peşime kimseyi takmadığıma tam güvenmeden girmiyordum Doktor'un evinin bulunduğu Kırağı Sokağı'na. Kapıyı çalmadan önce de çevreyi iyice gözden geçiriyordum. Kod adımı yineleyerek bir daha sordum; gündüz gitmem kendileri için tedirginlik yaratır mıydı acaba? Kesin, "Hayır, bekliyorum"du yanıt! Gene de çevreyi kollayıp sağa sola göz atarak gittim. Geceleri gittiğimde arkada, pencereleri bir arka duvara açılan (Gece perdeler de kapalı oluyordu anımsadığım) konuk odasında otururduk. Bu kez kapı yanında, sokağa açık pencereli odaya aldı beni; hem de tam pencere önünde karşılıklı oturduk! Ne güzel; yasallığa kavuşmuştuk! T.S.E.K-P.'nin programı, Esat Adil'ce kurulan Sosyalist Partisi ile niye anlaşamayacağımız konusuydu konuşmaların önağırlığı. Bizim," Esat Adil sosyalistliği ile ortak olamayacak çok yanımız vardı. Kimi sol aydınlar görmeyebilirdi bu ayrımı; bizim görmememiz olur muydu? Halk Partisi iktidarını yıkmak için Demokrat Parti'de çalışmaya kalkışanlar da çıkmıştı bizim sol aydınlar içinde. Daha Demokrat Parti kurulurken, İstanbul il örgütü yöneticilerden Avukat Abdurrahman... (Soyadını anımsayamıyorum. Demokrat Parti'nin başa güreşenlerindendi) Doktora, muhalefeti bölmemek için Demokrat Parti'ye girip sol kanadı oluşturmasını önermişti. Gülerek anlatıyordu bunu Doktor; bizim yanaşabileceğimiz bir öneri miydi bu? O günler siyasal gündeme yaygarayla oturtulmuş, Sovyetlerin Boğazlarda üs istediği savma değindi. Üs değildi Sovyetler'in istediği; Boğazların statüsünü yeniden düzenlemeyi öneriyorlardı. Ortalığı kaplamaya başlayan antisovyetik, antikomünist yayınlar bir polis baskısının geleceğini gösteriyor değil miydi? Soruma yanıtı kesin oldu; "Hayır, değil"di! Dünyanın bugünkü durumunda, böyle bir işe kalkışmayı göze alamazdı iktidar. Ben ne yapmalıydım? Sakıncası yok muydu, böyle güpegündüz... Hiçbir sakıncası yoktu! Gerekirse küçük bir cezayla askerlikten sıyrılmanın yolunu bulup İstanbul'a, Parti'de çalışmaya gelmeliydim bir an önce. Oh be; dünya varmış! Hiçbir muştulu haber bu öneriden daha çok mutlu edemezdi beni. Şefik Hüsnü'den ayrılırken uçuyordum sevincimden. Girdiğim günden beri düşlediğim,

askerlikten kurtulup kavgaya gönlümce katılma yolu, Partimin verdiği görevle açılıyordu; başka ne isterdim Allah’tan?! Sokağa çıkınca ne sağıma baktım, ne soluma; nereden çıkıp nereye gittiğimi kim istiyorsa görsündü! Eve gelince Merih’e anlattım durumu. Ne diyeceği olacaktı karara? Askerlikten bir an önce kurtulmamı o da istiyordu. Yalnız, iktidarın antikomünist bir saldırıyı göze alamayacağı savını kuşkulu karşıladı. Aslında benim de pek aklım yatmamıştı doğrusu. Emekli edilmesiyle muhalefete geçen, azgın komünist düşmanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın bile, İnsan Haklan Cemiyeti’nin kuruculuğuna kalkıştığı için, tüm iktidar basınınca “komünist!” diye saldırıya uğrayacağı günlere doğru gidilen bir ortamda polisin bize dokunmayacağını varsaymak ne kadar gerçekçi olur diye düşünülebilirdi ya, Şefik Hüsnü’den daha iyi bilecek de değildik herhalde! Birkaç gün sonra bu konuyu yeniden açtığımda, kızgınlıkla yüzü kızarır gibi oldu Doktor’un, “Bir polis saldırısının gelebileceği tezi, yılgınlık yaratmak için iktidar kaynaklarınca yayılıyor!” dedi. Bu oyuna düşmemeliydik! Ne diyebilirdim artık? Birkaç yüz metre uzakta oturduğumuz Doktor’un evine, komşu kapısı gibi haftada birkaç kez, -güpegündüz!- genellikle öğleden önce (öğleden sonraları Parti Merkezi’nde oluyordu Doktor, anımsadığım) gidip gelmeye başladım. O yaz boyu, Şefik Hüsnü ile çevredeki mühendis, öğretmen, kimi sanatçı çeşitli kişiler arasında, yasal bir partinin el altından destekçisi olarak dolanıp durdum. Yayınlar götürüyor, parasal yardım sağlamanın yollarını arıyor, siyasal bağlantı kuruyor, konuşma yapıyor, Doktor’un adını verdiği kimi işsiz arkadaşlara, etkili tanıdıklar aracıyla iş bulmaya çalışıyordum. Kayınpederim Dr. Ertuğrul Baykal’ın aile doktorluğunu yaptığı oğlu, gelini aracılığı ile Cami Baykurt’u tanımam da bu arada oldu. İlginç bir kişiliği vardı Cami Bey’in. Atatürk’ten, genellikle Kemalistlerden kuşkuyla söz ediyordu! Cumhuriyetin ilk kuruluş günlerinden beri Mustafa Kemal’in çevresinde toplanmış bir sürü kişinin adlarını vererek (kesin anımsadığım bir ad yok), bu adamların Galata’daki ünlü bir Yahudi bankere gidip, “Bezirgân paramız bitti,” dediler mi, “Gidin alın oradan,” diye açık kasayı gösterdiğini; adamların istedikleri kadar parayı çekip ceplerine attıklarını anlatıyordu. Türkiye’nin yapısı gereği, daha kuruluşunda “finans kapital” çetelerince ele geçirildiğini; yönetimin özellikle üst katlarındaki rüşvetin, vurgunun, büyük hırsızlıkların önlenemez olduğunu söylüyordu. “Finans kapital’’e, Doktor Kıvılcımlı gibi o da Türkiye’nin yapısal sorunu olarak

bakıyordu. Bu tür rüşvet, vurgun oyunlarını, sigorta, banka, tefeci sermaye gibi "finans kapital" çevreleri yürütür, "endüstri kapitalini aşar bu işler, diyordu. Mareşal Fevzi Çakmak'ın eski dostuydu; onun namuslu, halkçı kimliğine büyük güven taşıyordu! Mareşalin, Nâzım'ı mahkûm ettirmiş olmaktan üzüntü duyduğu haberini getiren odur Şefik Hüsnü'ye. Türk Dışişlerinin İngilizlere on milyona satıldığı savını da Cami Bey'den duymuştum. Saraçoğlu'nun, kendisine vermeye kalkıştığı ... lirayı (sayı aklımda kalmadı) Mareşalin nasıl geri çevirdiğini, gene Saraçoğlu'na, "Ülkem için İngilizlerin dostluğundan, Sovyetlerin düşmanlığından korkarım," dediğini de Cami Bey anlatmıştı. Sanırım bir gazeteciden duyduğu, iktidara karşı yapılan bir mitingde, Ankara, Ulus'ta, bir yüzbaşının, neredeyse yığınları sürükleyip (!) hükümetin üstüne yürüyeceği haberini coşkuyla yorumluyordu. O günkü Halk Partisi iktidarından kurtulmanın yolunu arayan yığınların başına geçecek birilerinin beklentisindeydi; bu göreve de "asker"den başka aday düşleyemiyordu belki! İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti'nin kuruculuğuna Mareşali getiren de Cami Baykurt olmalıdır. Şefik Hüsnü'yü de inandırmıştı Mareşali kollayan savlarına. Saldırılar karşısında siniverince, "Mareşal beklediğimiz celadeti göstermedi," diyen Şefik Hüsnü'ün ironik gülümsemesi, renkli bir resim canlılığıyla bugün de gözümün önünde.

Mihri cezasını bitirip çıktı cezaevinden. Şişli'de bir apartmana taşındıklarını ola ki Merih'in bir ara görüştüğü Mihri'nin kız kardeşi Remime'den öğrenmiştik. Gittim. Konuştuk epeyi. "İstanbul" şiirinin cezaevine girdiğini, beğenildiğini Yusuf tan duymuştum. Mihri benim "Barselona'dan Mektup" adlı şiirimle alay eder, şairliği beceremediğimi söyler dururdu (Doğruymuş!). "İstanbul'u beğenmişti. Bu şiiri "Sana inat yazdım!" dedim! "Kurşunlar şurandan, şurandan geçti!" dedi. Olayı cezaevinden çıkıp Akşehir'e gelen Yusuf Atılgan'dan, -Belki bir de Merih'in görüştüğü Remime'den!- daha önce öğrenmiştik: Remime'ye gizlice vereceği bir pusulaya, "Eve Kadir'in geldiğini söyleme!" diye yazmış. Polis birden hücreye girince, yattığı şilteye tıkıştırıvermiş pusulayı. Polis, yargılama başladıktan sonra, şilte temizlik için açılınca ele geçirdiği kâğıdı yargıya göndermiş. Yargıç sorunca da, "Kim bu Kadir?" diye, o günlerde Anadolu'nun bir köşesinde sürgün olan "A. Kadiri söylemiş Mihri. Yargıç inanmış olsa da, polis ne kadar inanmıştı bu yalana, bilemiyorum! İstanbul'a geldikten sonra Maltepe Askeri Lisesi'nde

öğretmenliğim sırasında yanıma sokulanlardan, sonra general olan Süvari Yüzbaşısı Sabahattin, Mihri ile Trakya'da aynı birlikte, yakın arkadaş olduklarını, Mihri'ye övgüler düzüp sevgisini bildirerek benim de belki üniversite çevresinden tanıyacağımı eklemeyi de unutmadan dolanıp durdu çevremde. Ben nereden tanıyacaktım, süvari subayı mıydım ki?!

Yaz bitmişti; Akşehir'e dönecektim. İlişki kurduğum kişilerin Parti'yle bağlarını nasıl, kimle sürdüreceklerini konuşunca, beni daha önce gönderdiği Ahmet Fırıncı'yı söyledi Doktor; gidip onunla çözecektim sorunu. Basındaki antikomünist saldırılar iyice azgınlaşmıştı ama, Doktor Şefik Hüsnü iyimserliğinden hiçbir şey yitirmemişti. Gene o ünlü gülümsemesiyle sözcüğü sözcüğüne şöyle dediğini anımsarım bir konuşmamızda: "Zımni bir anlaşma var aramızda; biz gizli çalışmıyoruz, onlar da bize dokunmuyorlar!" Yasaları çiğnemiyorduk ama, asker olduğum için gizli çalışıyorduk bir anlamda! Bana değil, Parti'ye bir şey olmasıydı kaygım. Polisin komünistlere dokunmayacağına inanan da kaç kişi vardı o günün Türkiye'sinde, bilmem! Şefik Hüsnü söylediğine göre ben inanmak zorundaydım! Ünlü fıkra gelir aklıma: Kendini yem sanıp tavuk görünce kaçacak yer arayan adamı iyileştirmişler. Taburcu olurken "İyileştim Doktor, demiş. Ben biliyorum yem olmadığımı da, tavuk da biliyor mu acaba?" Evet, biz biliyorduk polisin bize dokunmayacağını da... polisin bilmediği kötü biçimde çıktı ortaya sonradan!

Ahmet Fırıncı'nın Kapalıçarşı'daki işyerine gittim. Bekliyordu; gene eski tedirginlikle karşıladı beni. Gene aynı biçimde, yere attığı derilerin başına çömelerek konuşmaya başladık. Cerrahpaşa Hastanesi'nde uzmanlık için, bir kürsüde asistan olarak çalışan, ad olarak bildiğim bir doktoru söyledi; ilişki kurduğum kişileri ona aktaracaktım. Gözü kaygıyla kapıda çabuk çabuk konuşan (Dede) Ahmet Fırıncı'nın şu sözleri de kafama çakılıp kaldı: "Sen bizum içun dinamit gibisun Abdülkadir!" İşyerinden çıktığımda bu yargının sarsıntısındaydım; suçlanmış gibi oluyordu insan! Dede Ahmet'in ürkek, karamsar davranışı ile Şefik Hüsnü'nün iyimser aldırmazlığı arasında sallandım bir süre. Aklım Dede Ahmet'ten yanaydı ama, hangisi daha gerçekçi, daha doğru diye sorgulamanın ne yararı olacaktı Şefik Hüsnü'nün kesin tavrı ortadayken! Askerlikten kurtulmaktı tek çözüm; o da artık gündemdeydi. Cerrahpaşa'daki asistan doktoru buldum, bir-iki görüştük. Esat Adillerin yayınlarından da alarak İstanbul'da oraya buraya taşıdığım, programdı, sendika gazetesiydi, bir kucak Parti

yayım yanımda Akşehir'e döndüm. Gittiğimin ertesi günü, tüm askeri öğretmenlerin, subayların uğrağı askeri mahfile götürüp masa üstüne açtım bazılarım, okumaya, daha doğrusu okur görünmeye başladım. Görüldü mü hır çıkacaktı; savunacağım düşüncelerimle orduda tutmazlardı beni. O günkü T.C: Yasası 141. Maddesi gereğince, ola ki Askeri Ceza Yasasındaki 148. Maddenin yüzde elli artırımıyla altı ayla bir yıl arası cezayı sineye çektim mi biterdi bu iş! Buydu kurduğumuz. Lütfen inanılsın; en küçük bir abartma yapmadan, "edebiyat"a kalkışmadan tüm yalınlığıyla anlatıyorum olayları: Tam dört gün sürdü bu; hemen de her zaman gelip yanımda oturanlardan bir tanrının kulu uğrayıp benim köşedeki masada neleri okuduğuma bakmadı! Tavlasında, prafasında, briçindeydi herkes! Ufaktan kışkırtmaya mı kalkışsaydım, ne yapsaydım acaba? Kolayından çözüm arıyordum ki, o gün gelen İstanbul gazetelerinin manşetlerinde çanlar çalmaya başlamıştı; yan kuruluşları sayılan işçi sendikalarıyla birlikte Parti kapatılmış, başta Doktor Şefik Hüsnü olmak üzere tüm kurucular tutuklanmıştı. Koynumdaki yayınlarla hemen eve döndüm; ne var ne yok toparlayıp kaldırdık ortadan. Nasıl olsa bize de geleceklerdi! Haftada birkaç kez Doktor Şefik Hüsnü'nün evine girip çıkan birinin polis torpiline çarpmaması olası mıydı? Dede Ahmet'in "Sen bizum içun dinamit gibisun Abdülkadir!" sözü aklımdaydı hep. Bana geldiklerinde devrimci yükümlülük bu ilişkiyi gizleyip saklamak, özellikle siyasal etkinlik yanını yadsıyıp örtbas etmekti şimdi. Bu da inanılmaz bir şey: Aylarca bekledik, hiç kimse gelmedi! Bu olguyu nasıl yorumlamak gerektiğini bugün de kestirebilmiş değilim. Tam o günler benim için bir başka duyum daha gitmişti polise. Akşehir'deki Maltepe Askeri Lisesi, '47'de İstanbul'a taşındıktan sonra bir gün Galata Köprüsü üstünde karşılaşacağım Şükriye'den, yukarda sözünü ettiğim Basri'yi saklandığı yerde görmem olayını poliste anlattığını öğrenecektim. Çağırıp onu da sormamışlardı bana! İstanbul dışında olmamdan mıydı?! Özel biçimde mi gözlüyorlardı beni?! Ne demeli bilemem. Kulağımız İstanbul'daki tutuklamalarda beklemeye başladık gene. Uzayınca bir kısa dinlence döneminde Ankara'ya gittim; Asaf Ertekin aracılığıyla Zeki Baştımar'dan bir buluşma istedim. Bildiğim tek başvurulacak kişi o kalmıştı ortalarda; tanışmıyorduk onunla da. O günler gizlice dolaşan, Dil-Tarih'deki Profesör Pertev Boratav'ın Fransızca'ya çevirmesiyle Ankara çevresinde yaygın üne kavuşturduğu "İstanbul" şiirimden ötürü, bir de Asaf'dan duymuş olmalıydı beni. Bir

apartmanın zemin katındaki evinde bir saat kadar oturdum. Doktorla ilişkimden söz edince duraladı. “Doktor ‘....’ mi?” dedi. Cerrahpaşa’da buluştuğum asistan doktordu sorduğu. “Şefik Hüsnü” deyince şaşırdı sanki biraz. Güvenini kazanmak için vermiştim Şefik Hüsnü’nün adını. “Şimdi ne yapmamız gerekiyor?” sorusuna pek bir yanıt çıkmadı ağzından. Biraz beklemekten söz etti; o kadar. Sanat-edebiyat konularına geçtik, anımsadığım. Çevremdeki birileriyle TKP adına bir şeyler yapma tasarılarımızı önleyen bir konuşma oldu bu. Zeki Baştımar’ın uygun bulmadığı bir çalışma yapılamazdı. İlk karşılaşmamızdı bu Zeki Baştımar’la. Suskun, ciddi, bir ölçüde içine kapanık görünümünün, tek tek tartarak konuşmasının, parlak sayılamaz zekâsıyla sınırlı yeteneğini saklamasına yaradığını epeyi yıllar sonra, ‘51 Tutuklaması’yla sonuçlanan birlikte gizli çalışma döneminde anlayacaktım!

Bezdiren bir bekleyişin ardından İstanbul’a gelince, şimdi tutuklular arasındaki asistan doktorun ad olarak bildiğim, üniversitede çalışan doktor eşine gittim. Kocasıyla görüşmeye gidince yapmam gereken bir şeyin olup olmadığını sormasını istedim Şefik Hüsnü’den. Bir de içerdekilere yardım için çevremizden topladığımız bir parayı verdim. Bir hafta sonra Doktor Şefik Hüsnü’nün sıcak selamı geldi. Hiçbir işe girişmememizi istiyordu Doktor. Aynı dönemde, uyarıları dinlemeyip kendi başına bir şeyler yapmaya kalkışan Boz Mehmet, polislikle suçlanacaktı Şefik Hüsnü’ce.

Savaş yıllarında güvenlik önlemi olarak Akşehir’e taşınan Maltepe Askeri Lisesi, ‘47 yılında Çengelköyü’ne dönünce, kulağımız kirişte bekleme dramımız İstanbul’da sürmeye başladı. Üsküdar, Pazarbaşı’nda bulabildiğimiz, bahçe içindeki bir eve yerleştik. Akşehir’de, ortaokul Türkçe öğretmeni olan Merih’in İstanbul’a atanması tüm uğraşmalara karşın sağlanamadı. Merih’in Ankara’da işi kovalayan bürokrat amcasına, Milli Eğitim Bakanlığı’ndaki bir dostu, “Boşuna uğraşmayın Ali Bey!” demiş. “Bu atanma kocasından dolayı yapılamayacak!” Kayınpeder Doktor Ertuğrul’un yardımları olamasa, benim tek aylığımla dumandı evimizin durumu. Haftanın birkaç gününü, Nişantaşı’nda Merih’in annesinin babasının yanında geçiriyorduk. Doktor Haig salıverilmişti. Nişantaşı’ndaki eve geldi. İçeride olup bitenleri ayrıntılarıyla anlattı. Her bakımdan üzücüydü olanlar. Benim için de ayrı bir üzücü yanı vardı! Bir gün rastladığım nişanlısı Anjel’e, onlara yardımımı Asistan Doktor aracılığıyla yaptığımı söylemiştim. Aslında yanlıştı söylemem. Duygusal bir şeydi;

Haig'la o kadar yakındık ki, ilgisiz kaldığımı sanması yaralardı beni. Haig da, niyeyse gidip Asistan Doktor'a söylemiş olayı bildiğini. Kıyameti koparmış o da. Yakınlık sağlamak için yapmıştı, dediği Haig'ın. Tam tersi olmuş; daha da açılmış aralan. Asıl sorun, Şefik Hüsnü'nün yasal koşullara aşırı güveninden doğan gevşekliği ile polise kaptırdığı kimi belgelerdi. Bu konuda daha önce yazdıklarıma, söz gelimi "İbret Belgesi" dizisinde yer alan Doktor Hulusi'ye yanıtımda söylediklerime bir şey eklemeyi gerekli görmüyorum.

Şefik Hüsnü'ye, TKP'ye yakınlığına inandığım asistan Doktor cezasını bitirip çıkmıştı cezaevinden. Ona gittim. Gizli çalışmaya başlamıştı Parti. Bağlantıyı Asistan Doktor'un aracılığıyla kurduk. Üsküdar'daki, şimdi olmayan bir sinemanın (Sunar?) girişinde buluştuğumuz kişi Basri'nin eski arkadaşı, yukarda adı geçen, kendi başımıza çalışma kararını verdiğimiz dönemde bize gerekli şapirografi, askerliğini yaptığı birlik adına satın alan Tevfik Dilmen'di. Hiç de iyime gitmemişti onunla karşılaşmak ya, başlamıştık. Son sözü bana bıraktığı, bütün buluşmalar yaptığımız uyanlar doğrultusunda gerçekleştiği için upuzun sürüp giden haftalık buluşmalarımızdan hiçbir izleme raporu çıkmadı poliste. Tutuklamadan sonra talihsizlik, bizim her gece geç saatlerde esrik gelen üstümüzdeki ev sahibinin bir gece karanlıkta Tevfik Dilmen'i bizden çıkarken gördüğünü söylemesinden doğdu. '51 Tutuklaması'nda "itirafçı" olan Tevfik Dilmen'in bu hayınlığı, ola ki, bizim bilmediğimiz nedenlere bağlıdır! Sakladığı çok şey var çünkü o tutuklamada Tevfik Dilmen'in. Sözgelimi, dön askeri öğretmenle gizli çalışmak için bizde toplanıp karar aldığımızı biliyordu, söylemedi ki, çok önemliydi bu. Benim, Parti adına kendisiyle buluşmamı sağlayan kişiyi biliyordu. Yardım parası verenleri biliyordu. Paris'teki "İleri Jön Türklerle ilişki için ev adresini kullandıran, Partili yaptığımız, benim çok eski bir arkadaşımı biliyordu. Bildiği daha bir sürü şey var buna benzer ki, hiçbirini söylemedi. Çok kişi kurtuldu böylece. Benim Hasan Denizli takma adıyla *Barış* dergisinde, Abidin Özkan'ca imzalanan *Yeryüzü* dergisinde çıkan yazılarımı da söylemedi. Bütün bu gizlemelerden sonra, ne hikmetse, onun bildiği dönemde partili olmayan birinin partili olduğunu söyleyip üstelemesi, yaşamımı etkileyen bir yanlış kestirme sarsıntısına düşürdü beni. Salt onun suçu sayılamaz bu da; başka etkenler kadar benim deneyimsizliğimin de büyük payı olduğu belli, olayda. Şevki Akşit'in konuşmamış olması, daha doğrusu ruhsal bunalıma düşerek soruşturma dışı

kalması kadar, Tevfik Dilmen’in Parti adına getirdiği, Ankara’ya gizli mektup götürme işini bilerek değişik anlatışı da, bu işi üstlenip yapmış olan Merih’in kurtulmasını sağladı.

‘51 Tutuklaması’yla başlayan olayları öğrenmek isteyenler, yukarda da söylediğim gibi, “Sevim Belli’nin Önemli Sorusu” adlı yanıtımı bu yazımın sürmesi diye okurlarsa, TKP’nin bizim yaşadığımız, “desantralizasyon” sonrası çalışma dönemini, ondan hiç ayrılmamak için, kıyısından köşesinden de olsa sımsıkı tutmaya çalışmış bir Partilinin yaşamöyküsünün ana çizgisi içinde izlemiş olacaklardır. Gözden kaçmayacak en önemli olgu, tanrıların gazabıyla cezalandırıldığına bakmadan, yuvarlanıp düşmeye yazgılı kayayı her düşüşte yeniden omuzlayan Sisyphos’un dramını yaşarcasına, TKP’lilerin sürekli biçimde, karınca kararınca da olsa savaş verme çabasında oldukları gerçeğidir. Başarısızlıklarda kişilere düşen yanlış paylarım gerek duyarsa tarih irdeler. Evrensel bir öğretiye dayandığı, uzun yıllar uluslararası, partiler-üstü bir partiye, Komintern’e bağlı biçimde yönetildiği için, kişilerin özelliklerinin de üstünde, onları da koşullayan, doğruluk simgesi olduğuna inandığımız başka tanrılarca dayatılmış kuralların da payı var mıdır acaba bu düşüşlerde? Bu soruyla birlikte “akraba” bir konu da hemen gündeme oturur sanıyorum: Tüm insanlığın umut kaynağı bir düzen içinde olduğuna inanılan Sovyetler Birliği’nin çöküşü nasıl değerlendirilmelidir; hangi temel etkenlerin yıkıcılığından söz edilebilir?

Hiçbir gerçek Marksist-Leninis’t Sovyet Devle-d’nin yıkılışını Marksizm-Leninizm’in çöküşü diye almaz; tam tersine, işin incesine indirse, olup bitenlerden, öğretinin ne denli sağlam, sağlıklı tanılara varmamıza ışık tutacak, güçlü niteliği çıkar ortaya.

Söze, çok önemli şu noktanın altını çizerek girmekte yarar var: 1917 Bolşevik Devrimi, onun sonucu kurulan Sovyetler Birliği, insanlığa kazandırdığı akıl almaz büyüklükte tarihsel-sosyalist deneylerinin, kazanımlarının (Bugün Çin’den Küba’ya tüm sosyalist devletlere analık ettiğini unutmamak gerekir) yanında, tüm kapitalist dünyadaki emekçi yığınlarının, sömürgen sınıflardan çeşidi haklar koparıp almasında, kapitalist dünyanın yaşanabilir bir yüz kazanmasında en büyük etken olmuş, varlığıyla dolaylı, dolaysız tüm yeryüzüne damgasını vurmuştur. Yıkılışından sonra bin bir baskı sonucu her yanda birer ikişer geri alınan insanca haklarla neyi yitirdiğini emekçi insanlık bugün daha iyi anlıyor.

Bolşevikler, Lenin, sınıfsız toplumu kurmak için ilk adımı attıklarında, örnek alıp inceleyebilecekleri salt 72 gün yaşamış Paris Komünü vardı tarihin kapitalist dönem geçmişinde. Almanların sınıfsal dayanışma ile ellerindeki yüz bin tutsak Fransız askerini, silahlı olarak, düşmanla işbirliğinden kaçınmayan vatan hayını Versaylıların emrine vermesi (Alman burjuvazisi ilerde faşizme sarılmasının ilk domuzuna sınıf melunluğu sınavından burada geçmiş olmalı!) kadar, Komünarların, Fransız Devrimi'nde burjuvazinin kurduğu bağlaşıklığı bozup köylülüğü kazanamamaları, büyük sanayi kuruluşlarına, ana mali kaynaklara, "kutsal devletin!" Merkez Bankası'na vaktinde el koymamalarıdır yenilginin bilinen ana nedenleri. Fakat, Marks'ın özellikle vurguladığı, Paris Komünü'nün yenilgisinden çıkarılacak ders, eski burjuva devletinin kurumları, kuruluşlarıyla sosyalist toplumun yaratılamayacağı, böylesi yeni bir yapılanmada başarının olmazsa olmaz koşulu, eski burjuva devletinin kırılıp parçalanarak, iktidar gücünün yeni kurulacak proleter devlete geçmesidir. Kurmaca değil bilimsel sosyalistliğin ustaları olarak Marks, Engels, tanıklığına yetişemedikleri bu yeni toplumun kuruluşu konusunda doğal ki, yazdı hiçbir şey bırakmamışlardı. Sovyet tipi işçi-yoksul köylü-asker meclislerinde, Lenin, Marks'ın arandığı proleter devlet tipinin çekirdeğini görüyordu. Oktobr devriminden önceki ikili iktidar (Kışlık Saray'da Kerenski Hükümeti, Smolni'de Sovyetler) döneminde Lenin'in "Bütün iktidar Sovyetlere!" sloganı, proleter devleti kurmanın ilk atılımıdır. Sovyet iktidarının 73. gününde Lenin'in, "Paris Komünü'nü bir gün geçtik" diye karlarda dans ettiği söylenir. Örneği olmayan yepyeni bir toplumu, sosyalist toplumu yaratmak tarihin en büyük sınavlarından birinden geçmektir. Bolşevikler, Lenin, Marksist yöntemle araştırma, deneme-yanılma, ileri atılabilmek için sırasında geri çekilmelerle yola koyuldular! Güvendikleri, emekçi yığınlardan güç alan, "demokratik santralizm"e dayalı Leninist Bolşevik Partisi'ydi. Lenin'in büyük bir özgüvenle söylediği şu ünlü sözü hiç unutmamak gerekir: "Tarihte varolmuş birçok siyasal partiler batmıştır. Biz batmayacağız, çünkü bizim yanlışlarımızı görüp saptayarak doğru yolu bulacağımız özeleştiri yöntemimiz var." Lenin'in bu kale bedeni yapısındaki sözünü Stalin de kullanmıştır Parti Tarihi'nde. Şunu da ekler Stalin: Yunan Mitolojisi'nde yarı tanrı Herakles, gücünü bastığı topraktan aldığını anladığı yenilmez sanılan devi, ayaklarını yerden keserek

yenmiştir. Komünistler de ayaklarını sağlam toprağa bastıkları, yani emekçi yığınlardan kopmadıkları süre yenilmeyeceklerdir.

Tüm eleştiri, özeleştiriler komünistlerin emekçi yığınlardan kopmamaları doğrultusunda olmalıdır, anlamına gelir bu sözler. Bunun vazgeçilmez koşulu, emekçi yığınların, tam bir sınıfsal özgürlük ortamına, tüm sorunların korkusuz, baskısız düşünülüp konuşulduğu, tartışıldığı bir gerçek demokratik topluma kavuşturulmalarıdır. Toplumun yazgısına egemen Parti'nin, Marksist-Leninist ilkelere oturtulmuş bu tam özgür davranış biçimini önce kendi içinde yaşama geçirmesi gerekir; demokratik santralimden beklenen budur. İşler "antidemokratik-bürokratik santralizm"e dönüştürülmüş, merkezin başına da uyanıkların tapıp taptırdığı birisi yerleştirilmişse, düşündüklerini açıkyüreklilikle söyleyecek "enayi!"lerin sürgünü, kampı, cezaevini, celladı boyladığı bir ortam oluşur ki, öyle bir toplumda özverili gerçek devrimcilerin gözü kara atılımları durumu daha da ağırlaştırır. Dalkavukların, ikiyüzlülerin, sahtekârların egemen olduğu böyle bir toplum, bilim, teknoloji, üretim kalitesi açısından geri kalmaya yazgılıdır. Emekçi yığınların gerçek dostlarının ezildiği, sınıf düşmanlarının ödüllendirildiği çarpık bir yapı oluşur. 70 yıllık Sovyet-sosyalist toplumundan Yeltsinlerin, Şevardnatzelerin, Aliyevlerin, kimbilir daha kimlerin çıkması rastlantı değildir. Sosyalist toplumu içten içe kemiren Stalinizm olgusu budur. Bu yalnız tek kişiyle Stalin'le açıklanamaz. Gerçi sanırım aynı kongrede, başa oturmuş kişinin, genel sekreterin kimliğinin bütün örgütü etkilediğinden de söz edilir. Lenin'in yerine getirilmeyen vasiyetinde, Stalin'in bulunduğu sorumluluk görevinden uzaklaştırılmasını öngördüğü de bilinir. 20. Kongre'de yer alan, "Çok şey yapıp başardık; ancak kişilerin bir karar için düşüncelerini bildirirken, inandığı doğruyu değil, 'kimden yana konuşursam başım belaya girmez' kaygısıyla sırasında inançlarının tam tersini söylemesini önleyemedik!" yakınması, yaşanmış tarihsel trajediyi asıl önemli öğesiyle açıklar. Stalin'i ya da bir başkasını suçlamakla bir yere varılamaz; asıl sorun, toplumda hiçbir yöneticiye, ya da yöneticilere toplum yönetiminde kamunun, bireylerin denetim gücü üzerinde yetki tanınmasını kesinkes önleyen bir yapıyı kurmaktır.

"Glasnost", "peresteroyka" sözcüklerinin uçuştuğu günlerde, *Sovyet* Yazarlar Birliği'nin çağrılısı olarak Moskova'daydım. Bir konuşma sırasında, yeni demokratik açılımdan mutluluk duyarak, Sovyet işçilerinin duruma el atıp işleri yoluna koyacağına olan inancımdan söz ediyordum ki,

“Hangi Sovyet işçileri?” dedi görevli kişi! Şaşkın bakışım karşısında ekledi hemen: “Sovyet işçileri öylesine ‘depolitize’ edilmiştir, sürü gibidirler; hiçbir şey beklenmez onlardan!” “Sizler gelip gidiyorsunuz; bu halk neler çekiyor, biliyor musunuz?” Donup kalmıştım. Nereden bilecektik? Bize neyi göstermişlere onu biliyorduk biz. İşin ilginç yanı, daha önceki iki çağrıda da aynı görevli ile dolaşmıştık Sovyetler Birliğini.. Çeşidi konularda “yoldaşça!” konuşmalar yapıp sosyalist ülkedeki mutluluğumuzu bölüşmüştük! İlk kez gösteriyordu bu eleştiri yürekliliğini. Yıkılamaz, görkemli sosyalist toplum, bu sindirilmiş aydınlarla, “depolitize” edilmiş emekçi sürüleriyle mi kurulacaktı?

“Stalinizm” denilen olgu salt Stalin’in kişiliği olgusu değildir; yerine göre ne “Stalin”leri; “Stalincik”leri o kötü model yaratmıştır. Hem toplum içinde, hem de devrimci parti aygıtının işleyişinde zorunlu olan şey, emekçi halk yığınlarına kopmaz biçimde kök salmış demokratik denetime dayalı işleyişe kavuşmaktır. Günün çözüm bekleyen sorunu budur. Leninist parti tipinde “demokratik santralizm”in işleyiş biçimi üzerine enine boyuna düşünmek gerekir. Partinin, liberal laçkalığa düşmeden, gerçekten demokratik özelliğini yitirmemesi için ille de yoldaşlarına sevecen bakan bir Lenin’in varlığı temel koşulsa, Lenin kolay çıkmaz tarihte! En ağır düşünce yanılgısına düşen arkadaşlarına, çok zorunlu durumda bile en hafifinden ceza uygulatan Lenin döneminde, savaş açılmış sınıflara hiçbir ödün verilmemiş, hiçbir gerçek devrimcinin de burnu kanamamıştır. Ancak yukarda değindiğimiz
gibi, Lenin’siz de başka çözüm yolları olmalıdır bu sorunun.

Bu kaygıların yanı sıra şöyle bir soru da gündemde yer alır bugün: Marks’ın, Paris Komünü denemesinden sonra kırılıp parçalanması zorunluluğundan söz ettiği “burjuva devlet yapısı” üzerine yapılan tanı, Lenince yaşama geçirilen uygulama biçimi bugün de yürürlükte sayılabilir mi? Bu bağlamda demokratik santralizme dayalı “Leninist devrimci parti” çalışma biçimi çağımızda da geçerliğini koruyor mu? Yoksa, Sovyetler Birliği kuruluşundaki kanlı yanlışlardan sonra, II. İnternational’e bağlı partilerin Marksizmi “reformist” yorumlarının doğruluğu kanıdanmış mı oldu?

Marks’ın, Lenince yorumundan dünya şunları kazanmıştır:

O yöntemle koca bir coğrafya parçasında, yıkılışıyla bile insanlığa engin deneyimler bırakmış ilk proleter sosyalist toplum kurulmuştur.

Çin’den, Kore’den, Çin Hindi’nden Afrika’ya, Küba’ya, Güney Amerika ülkelerine, dünyanın hemen her köşesinde tüm devrimcilere esin kaynaklığı eden Leninizmdir; sırasında o devrimlerin ilk destekçisi de, Lenin’in kurduğu o ilk sosyalist ülke olmuştur.

Devrimin ille de sanayi ülkelerindeki sınıf savaşlarıyla gelişmiş ülkelerde olacağı “dogma”sını aşarak dünyayı kuşatmış emperyalist zincirin zayıf halkasına saldıran ulusal bağımsızlık savaşlarıyla bağlantılı biçimde, dünyanın sanayice gelişmiş ülkelerinin dışında herhangi bir yerinde de başarıya ulaşabileceği savıyla tarihin bu aşamasındaki toplumsal devrimi de, onun ayrılmaz bağlaşığı anti-emperyalist ulusal kurtuluş savaşlarını da en doğru değerlendiren Leninizm’dir.

Yoksul, topraksız köylülüğün, köy emekçilerinin toplumsal devrimde işçi sınıfı yanında yer almalarını devrimin olmazsa olmaz koşullarından sayarak köylülüğün devrimdeki doğru yerini saptayan da Leninizm’dir.

II. International’in, kapitalist düzenle bütünleşmiş olan partileri, kanlı iki cihan savaşından sonra, iktidara geçtikleri ülkelerdeki emekçi halklara, gerçek sosyalist dünyadaki uygulamalardan ürküp yılmış burjuvazilerden koparabildikleri, göz boyama biçiminde bir-iki düzeltmeden öte ne kazandırmışlardır? İktidarı bıraktıkları anda da, temelde değişmeden dönen kapitalist çark, -hele Sovyetler Birliği’nin dağılışından sonra- emekçilere kaptırdıklarını bir biçimde geri almıştır. Ayrıca unutmamak gerekir ki, reformist partilerin iktidarda emekçilere bir şeyler kazandırdıkları ülkeler dünya soygununu paylaşan tekellerin anavatanlarıdır; emekçilere verdikleri de geri bırakılmış başka ülkeler halklarının soygunundan, vurgunundan elde edilmiş artıdeğer, artıürün yağmasının parçacıklarıdır.

Bütün bu doğrulara karşın, bugünün koşullarında, emekçi halkın yararlanacağı demokratik ortamı oluşturmak, ya da korumak, kollamak için, reformist partilerle eskilerde yapıldığı biçimde bağlaşıklık kurmak zorunludur. Bugünkü burjuva devlet düzenini, yeni bir toplum kurmak için kullanma yollarını, emekçi halklarla birlikte yeniden zorlamak da yararlı bir deneme sayılabilir. Her ülkenin kendi özgün koşulları olduğu gibi, bugünkü dünya da, her şeye karşın, ne Paris Komünü döneminin, ne de Yirminci Yüzyıl sosyalist devrimlerinin gerçekleştiği dünya değildir. Baş döndürücü bilimsel teknolojik gelişmelerin dayatmasıyla emperyalist düzenin bataklığa saplandığı yeni bir dönemde, eski kutsal, toplumsal kurumlara bakışta yeni bilinç düzeylerine erişmiş kuşaklarla -eski denemeleri gözden kaçırmadan-

yeni denemelere girişmekte yarar vardır. “Proleter devleti” kurmak için eski “burjuva devlet aygıtım” yıkıp parçalamak düşüncesi iyi kavranmamış, yanlış yorumlanıyor da, gözü kara yiğitlerin elde bomba ortaya atılması biçiminde uygulanıyorsa emperyalizmin kanlı oyunlarına kapı aralayan kışkırtmaya, sonuçta da geniş yığınlarda ürkü yaratarak karşı devrimi beslemeye elverişli eylem biçimine dönüşebilir. Emekçi yığınların desteğinden yoksun, kendi halkıyla bütünleşmemiş hiçbir devrimci atılımın, küçük burjuva serüvenciliğinden öteye geçip başarıya ulaştığı görülmemiştir. Burjuva devlet aygıtını yıkıp proleter devletini kurmak, tüm dünyada uzun yıllar denenip çıkmazlığı kanıtlanmış küçük burjuva kökenli anarşizmin anladığı anlamda, yolda, bireylerin silaha davranmalarıma değil, bilimsel devrimci öğreti çizgisinden sapmayan gerçek devrimcilerin emekçi yığınlardan kopmadan yürütecekleri örgütlü savaşımlarıyla varabilecekleri iktidar aşamasında yapmaları gerekli, kiminde zorunlu, yeğlemedir. İktidara ulaşmanın biçimini -demokratik seçim yolu da içinde-, her ülkenin kendi tarihsel koşulları belirler. Çıkış biçimi özgün Fidel Castro, halkınca bağrına bastırıldığı için başarmıştır. Başına ödül konarak aranırken dağda kendini yakalayınca adını söylememesi için uyarıp kurtulmasını sağlayan Yüzbaşı, salt kendinin değil, Küba halkının da isteğini yerine getirmişti. Aynı yolun simge kahramanı Che Guevara, halkını kazanamadığı Bolivya dağlarında, emperyalist güçlere en aşağılık pazarlıkla satılmıştır. Yiğit bireyleri, yanlarına alarak savaştıkları yığınlar değerlendirir. Emperyalizmin, sinemasından politikasına kahpece ustalıkla sömürdüğü, sosyo-politik utkuları abartılmış bireysel kahramanlıklara bağlayan bu yaşamsal öğreti yanılgısının acılarını, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ne çok yaşadık, yaşıyoruz. Kimi genç kuşakların tehlikeli biçimde sarıldığı bu öğreti yanılgısının tarihsel kaynakları var bizde. Okullarımızda bütün tarih eğitimi, bireylerin isteğine, buyruğuna bağlı öyküler üstüne kuruludur. Avrupa’yı Attila titretmiş, İstanbul’u Fatih almış, Osmanlı’yı zirveye Kanuni çıkarmış, zulmü Abdülhamit yapmış, ülkeyi Atatürk kurtarmış...tır. Bütün toplum bu yüzeysel, basmakalıp inançlara koşullandırılmıştır. Bir “27 Mayıs” sabahında uyanıp da, gizlice el ele vermiş genç subaylarca kendini “kurtarılmış” bulan kafası yalınkat bir ülkede, “sosyalist devrimin hiç -de böyle yapılamayacağını anlatmak kolay olamazdı. Yanlışa batık toplumumuzun tertemiz gençliğini, silah tekellerinin uzantısı mafyalarla

gizli polis örgütleri ne kanlı oyunlara düşürdü, düşürüyor; biliyoruz, görüyoruz.

Kapitalizmin son aşaması olarak emperyalizm üzerine Lenince yapılan irdelemeyle konulan tanının, emperyalizmin yeni aşaması olan “globalizm” için de geçerliğini koruduğu bellidir. Emperyalistler arası çatışmalar, kendilerini de kurtaramayacak -lan nükleer yok oluş korkusuyla açık bir “üçüncü dünya savaşı”na dönüştürülemedi; ama finans saltanatının çizdiği yolda, tüm yeryüzünde tekeller arası sinsi-açık mafyatik vuruşmalarla gene her yan, her an kana bulanıyor. Cepheleri tüm yeryüzünü kaplayacak kadar oynak, adı edilmeyen bir “üçüncü dünya savaşı” içindeyiz. Metropollerdeki sınıf kavgasını uyuşturmayı bir ölçüde becerebilmiş emperyalist ülkelerin bugün de en korktukları şey, Asya’da, Afrika’da, Güney Amerika’da durmaksızın her gün bir biçimde patlak veren, “halkların kendi yazgılarını belirleme ilkesi”ne dayalı antiemperyalist, ulusal kurtuluş savaşlarıdır. Moskova’da, Devrim Müzesi’nde asılı bir sözünde şöyle bir şey diyordu Lenin: “Uluslararası dünya devrimi, emperyalist ülkelerin, tüm dünyadaki ulusal kurtuluş savaşlarıyla metropollerine kovulmalarından sonra gerçekleşebilecek gibi görünüyor. Çelişkili olsa da, tarihin gerçeği bu!” Beyaz Saray’ın ünlü teorisyeni, Polonyalı Brezinsky, “Dünyamızı tehdit eden en büyük tehlike milliyetçilik duygulandır,” sözünü boşuna söylemiyor demek!

Yıkılıp giden hiçbir sınıfın diretmeden boynunu ipe uzattığını tarih yazmıyor. Tarihin en karanlık egemen sınıfı, kapitalist emperyalizm, “benden sonra tufan!” kafasıyla insanlığı bir anda yok edebilecek nükleer silah gücüyle donanımlı bugün. Tüm devrimci atılımlara karşı ağırlığını en gözü kara biçimde koyuyor, aslında çelişkilerini bileyerek mezarını kazan bilimsel, teknolojik her türden gelişmeyi, yaşamını uzatmak için en incesinden kullanmayı beceriyor şimdilik. Dünya dolar saltanatının başkenti Amerika’da, bilgisayar programları düzenler gibi, dünyayı elinde tutma yolu olarak cinsellikten dinselliğe her türden en yüksek düzeyde saptırıcı öğretiler, kofama çekici düşünce-sanat-edebiyat akımları üretiliyor bugün. Tüm medya olanaklarıyla kozmopolit bir evrensellik içinde yeryüzüne sürülen bu ağılı kültürün de bayıltıcı etkisiyle sınıflararası savaş uyutulmaya çalışılıyor, kişiler, kurumlar satın alınıyor, ulusal kurtuluş kavgası yürüten ülkelerdeki kimi sınıflar, katmanlarla çıkar bağları güçlendiriliyor; bir terslik çıktı mı da, ortalık hiç acımaksızın gizli, açık

kana bulanıyor. Bunun en somut, en acı örneklerini gene kendi ülkemizde görüyor, yaşıyoruz. Gerçek vatanseverler vatan haini sayılıp sırasında öldürülüyor, ülkemizi yabancılara, Amerikalılara haraç mezat devredenler vatansever diye dolaşıyor bugün Türkiyemizde. Emperyalizmin tüm dünyada uyguladığı yöntemdir bu.

Dev ölçülerdeki üretim olanaklarıyla kişisel mülkiyetin temel çelişkisi var oldukça önlenemez işsizliğin, açlığın, uyuşturucunun, çeşidi hastalıkların, çevresel bitkinliklerin, yok oluşların, nükleer felaketin kıskacındaki korku egemen bir dünyada hiçbir yaşamsal sorunu çözememeye yazgılı kapitalist-emperyalist düzen, globalizm aldatmacalarıyla, gözdağlarıyla, cinayetlerle insanlığı yok olmanın eşiğinde daha ne kadar tutabilir? Hele, insanların her yanda göz göze yaşadığı, masal dünyasını andıran baş döndürücü iletişim çağında! Sosyalist Sovyetler Birliği'nin yıkılması her şeyin bitmesi değildir; soluklanmak için bir "ara verme"dir belki de! Yitirdiklerinin bilincine varmaya başlayan emekçi yığınlarının aymalarıyla daha görkemli bir yapıyı, en demokratik biçimde daha temelli kurma dönemine geçmeleri, tarihsel akışın en doğal yoludur. Sosyalizmin yıkıldığı sanılan her ülkede açık seçik belirtileri de var bunun. Her şey bir yana, bir buçuk milyarlık Çin'de tarihin çok önemli bir denemesi yapılıyor bugün. Komünist Partisi iktidardadır; kapitalist dünyadan gelen yatırımcılara denetimi altında açık tutuyor ülkeyi. Bolşevik Devrimi'nden sonra Lenin de çağrı çıkarmıştı Batı kapitalizmine; gelmedilerdi. Tek yatırımcı, bir devrimci işçinin çocuğu, kızıl milyoner denilen Amerikalı, Lenin'in kişisel dostu Hammer olmuştu; kurşunkalem fabrikası kurmakla başlamıştı yatırımlarına Sovyetler Birliği'nde. Emperyalist dünya daha mı uygarlaştı artık; sosyalizme daha mı sevecen bakıyor?! Kuşkusuz ki öyle değil. Emperyalist dünya öylesine bunalmış durumda ki, bir buçuk milyarlık bir pazarı ideolojik kaygılarla yitirmek lüksüne katlanamaz bugün. Bu bunalım yarın daha da artacaktır. "Kapitalist, kendisinin asılacağı ipi satan adamdır," sözü boşuna söylenmemiş! Gönüllü gönülsüz, satmak zorundadır o ipi. Bütün bu olgular, içten içe birikimlerle emekçilerin özgür dünyası için gerçek demokratik sıçramalara doğru giden, uzun aşamalı bir "dünya devrimi" sürecinde yaşadığımızın belirtileri değilse, nedir? İnsanlığın sonu mu geldi?!

Notlar

[←1]

Konuyu yakınlarda konuştuğumuz Mihri Belli, sözü edilen yazısında Boz Mehmet'e "polis" kuşkusu belirtmediğini, yeterince devrimci uyanıklık göstermediği için eleştirdiğini, Boz Mehmet'in namuslu, güvenilir bir devrimci olduğuna inandığını; bu konuyu açıklığa kavuşturmanın doğru olacağını bildirdi.